

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

MUHAMMED EŞ-ŞEYBÂNÎ’NİN EL-HÜCCE ADLI ESERİNDE
MALİKİ MEZHEBİNE ATFEDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ
(İBADETLER BÖLÜMÜ ÖRNEĞİ)

HAZIRLAYAN
ŞEHADET SENA BAYIR
17810601238

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZEYFE ÇEKER

KONYA-2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şehadet Sena BAYIR		
	Numarası	17810601238		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Muhammed eş-Şeybânî'nin el-Hücce Adlı Eserinde Maliki Mezhebine Atfedilen Görüşlerin Tahkiki (İbadetler Bölümü Örneği)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Şehadet Sena Bayır
İmzası

ÖZET

Öğrenci ni n	Adı Soyadı	Şehadet Sena BAYIR		
	Numarası	17810601238		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER		
Tezin Adı	Muhammed eş-Şeybânî'nin el-Hücce Adlı Eserinde Maliki Mezhebine Atfedilen Görüşlerin Tahkiki (İbadetler Bölümü Örneği)			

“Muhammed eş-Şeybânî'nin el-Hücce Adlı Eserinde Maliki Mezhebine Atfedilen Görüşlerin Tahkiki (İbadetler Bölümü Örneği)” isimli bu tezde İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Maliki mezhebine yönelttiği atıflar değerlendirilmiştir. Tez, giriş, iki bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amacı, yöntemi, kaynakları ve sınırları belirtilmiştir.

Birinci bölümde İmam Muhammed'in hayatı anlatılmış ve tezin konusu olarak ele alınan eserin özellikleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde el-Hücce adlı eserin İbadetler bölümünde Maliki Mezhebine yöneltilen atıflar değerlendirilerek araştırmanın asıl bölümü yazılmıştır. Bu bölümde temizlik, namaz, oruç, zekât ve hac konuları ile ilgili atıfların isabetli olup olmadıkları ile tartışılmıştır.

Sonuç bölümünde yapılan atıfların isabet ve isabetsizlik oranları tespit edilerek bir oran elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: eş-Şeybânî, el-Hücce, Maliki, Ehl-i Medine, İbadetler, Namaz, Taharet, Oruç, Zekât, Hac.

ABSTRACT

ABSTRACT

A u t h o r ' s	Name and Surname	Şehadet Sena BAYIR		
	Student Number	17810601238		
	Department	Basic Islamic Sciences / Islamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER		
	Title of the Thesis/Dissertation	The Study of Views Attributed to the Maliki Sect in Muhammad al-Shaybani's al-Hucce (Example of the Worship Section)		

In this thesis named "The Study of Views Attributed to the Maliki Sect in Muhammad al-Shaybani's al-Hucce (Example of the Worship Section)", Imam Muhammad al-Shaybani's references to the Maliki sect have been evaluated. The thesis consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, the importance, purpose, method, sources and limits of the subject are stated.

In the first chapter, the life of Imam Muhammad is explained and the features of the work, which is the subject of the thesis, are explained.

In the second part, the main part of the research was written by evaluating the references to the Maliki Sect in the Worships section of his work al-Hucce. In this section, it has been discussed whether the references about cleanliness, prayer, fasting, zakat and hajj are accurate or not.

In the conclusion part, the hit and miss rates of the citations were determined and a ratio was obtained.

Keywords: al-Shaybani, al-Hucce, Maliki, People of Medina, Worships, Prayer, Taharah, Fasting, Zakat, Hajj.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	XI
ÖNSÖZ	XII
GİRİŞ 1	
I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	2
III. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM VE YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İMAM MUHAMMED EŞ-ŞEYBÂNÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	5
A. İMAM MUHAMMED’İN HAYATI VE ESERLERİ	5
1. Hayatı	5
2. Eserleri	12
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
İMAM MUHAMMED EŞ-ŞEYBÂNÎ’NİN EHL-İ MEDÎNE’YE VE İMAM MÂLİK’E YAPTIĞI ATIFLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	22
A. TEMİZLİK BÖLÜMÜ	22
1. Medîne ve Kûfe Ehlinin Namazların Vakitleri Hakkındaki İhtilafı	22
2. Abdestte Tertip.....	24
3. Mestler Üzerine Mesh Etmek	25
4. Teyemmüm	26
5. Gusül ile İlgili Bazı Meseleler	28
6. Erkeklik Uzvuna Dokunmak.....	28
7. Öpmek.....	29

.8	Burun Kanaması, Kusma, Kan Veya İrin Sebebiyle Abdestin Bozulması	30
9.	Ezan.....	31
	B. NAMAZ BÖLÜMÜ	33
.1	İftitah Tekbiri ve Namazdaki Kıraatin Cehri Okunması.....	33
2.	Namazda Kıraat.....	34
3.	Tilavet Secdesi	34
4.	Muktedînin Kıraati.....	36
5.	İmamın Oturarak Namaz Kıldırması.....	36
6.	Teşehhüd, Peygamber Efendimize (sav.) Salât ve Selam	37
7.	Namazda Bayılma	38
8.	Namazları Cem' Etmek.....	39
9.	Yolcunun Namazı	40
10.	Namazların Kısaltılması.....	41
11.	Yolculukta Namazların Cem'i	41
12.	Yolculukta Vitir Namazı	42
13.	Vitir Namazının Rekât Sayısı	42
14.	Namazda Gülmek.....	44
15.	Sabah Namazının İki Rekâtı	44
16.	Evde Namaz Kılan Kişinin Müdrîk Olması.....	44
17.	Namazın Bir Kısımına Yetişemeyen Kişi (Mesbûk)	45
18.	Namaz Kılanın Önünden Geçmek	46
19.	Hata, Unutma ve Sehv Secdesi	46
20.	İftitah Tekbirini Unutma	49
21.	Namazda Oturma Şekli	50
22.	Nafîle Namazlar	50
23.	İmam Namaz Kıldırırken Bir Başka Adamın Cemaat Oluşturması.....	51

24.	Cuma Günü Gusletmek	51
25.	Cuma Namazı.....	51
26.	Bayram Namazlar	53
27.	Kadınların Bayram Namazına Gitmesi	54
28.	Teşrik Tekbirleri	54
29.	Teşrik Tekbirlerinin Namazların Ardından Getirilmesi.....	54
30.	Namazdan Doğrulan Kişinin Elleri Üzerine Dayanarak Kalkması	55
31.	Küsuf Namazı	55
32.	İstiskâ Namazı.....	56
33.	Korku Namazı	57
34.	Ölünün Yıkanması	58
35.	Mahrem'in Yıkanması, Keflenmesi ve Tahniti.....	58
36.	Yol Kesicilerin, Yolcunun, Kadının ve Şehidin Yıkanması	59
37.	Cenaze Namazında Ellerin Kaldırılması.....	59
38.	Cenaze İle Birlikte Yürümek	60
39.	Ölünün Kabre Yerleştirilmesi	60
40.	Hadım Etmek	60
	C. ORUÇ BÖLÜMÜ	60
1.	Bayram Gününü Ramazan Ayından Zannedip Oruç Tutan Kişinin Durumu	60
2.	Yolculukta Ramazan Orucunu Tutmak.....	61
3.	Orucunu Açmış Olan Seferinin Yolculuktan Dönmesi.....	61
4.	Hac'da Üç Gün Oruç Tutmayı Unutan Kişiye Orucun Vacip Olması.....	62
5.	Unutarak Yeme-İçme	62
6.	Bir Sebep Yüzünden Orucunu Bozan Kişinin Durumu	62
7.	Oruç Tutamayacak Kadar Yaşlı Olmak	63
8.	Çocuğu İçin Korkan Hamile Kadın	63

9.	Ramazan Orucunu Tutması Gereken Kişinin Orucunu Bozması	63
10.	Şek Günü Oruç Tutmak	64
11.	Cuma Günü Oruç Tutmak.....	64
12.	Oruçlu Kişinin Misvak Kullanması	65
13.	İtikâf.....	65
14.	Cemaatle Namaz Kılınan Yerlerde İtikâf.....	65
15.	Oruçsuz Olarak İtikâf.....	66
16.	Nafile İtikâf.....	66
	D. ZEKÂT BÖLÜMÜ	66
1.	Zekâta Tâbi Mallar.....	67
2.	Altın ve Sikke Madenlerinin Zekâtı.....	67
3.	Mücevher ve Değerli Taşların Zekâtı	68
4.	Yetim Malının Zekâtı.....	68
5.	Zekât Vermeden Ölen Kişinin Zekât Malı.....	69
6.	Yıllarca Alınamayan Borçların Zekâtı	69
7.	Yıllarca Ticaret İçin Kullanılan Arazilerin Satımı Sonunda Elde Edilen Meblağın Zekâtı.....	69
8.	Borçlu Kimsenin Borcuna Karşılık Ticaret Dışındaki Arazisinin Zekâtı	70
9.	Ticaret Mallarının Zekâtı	70
10.	Hayvanların Zekâtı.....	71
11.	İçinde Küçük Baş Hayvanın da Karışık Olduğu Hayvanların Zekâtı	71
12.	Kuzuların Zekâtı	72
13.	Altın ve Gümüşten Elde Edilen Kar Mallarının Zekâtı	72
14.	Hayvanların Nisap Miktarına Ulaştıktan Sonra Yok Olması Halinde Zekât. 73	
15.	Gümüşün Zekâtı.....	73
16.	Hurma ve Hububatın Zekâtı.....	73

17.	Fıtır Sadakası.....	76
18.	Kâfir Ve Müslüman Köle İçin Fıtır Sadakası	76
19.	Aile Fertlerinin ve Hizmetçilerin Fıtır Sadakası	77
20.	Kaçan Kölenin Fıtır Sadakası	77
21.	Ticaret Dışındaki Köleler ve Kölelerin Köleleri.....	77
22.	Müşrik ve Ehl-i Kitâb'ın Zekâtı.....	78
23.	Bütün Malını Allah Yolunda İnfak Eden Kişi	79
	E. HAC BÖLÜMÜ.....	79
1.	Kıran Haccı	79
2.	Hac ve Umrede Telbiyeyi Kesen Kişi.....	80
3.	Umre.....	81
4.	Eşiyle Münasebette Bulunan Umreci.....	81
5.	Cünüp İken ya da Abdestsiz Olarak Mekke'ye Giren ve Tavaf Yapan Kişi .	82
6.	Umre İçin Niyette Bulunup Hayız Gören Kadın	82
7.	Muhrim Kişinin Avı Yemesi ve Avı Satın Alması.....	83
8.	Muhrim Kişinin Avı Öldürmesi, Avı Göstermesi Ya Da Öldürmek Zorunda Kalması ve Yemesi	84
9.	Muhrim Kişinin Avı Öldürmesi ve Bunun Hakkında Hüküm.....	85
10.	Haremde Avın Öldürülmesinin Hükümü.....	85
11.	Düşman Dışında Muhasara Altında Kalmak	86
12.	Düşman Muhasarası Altında Kalmak	87
13.	Muhrim Kişinin Nikâh Kıyması	87
14.	Hac Yapmadan Ölen Kişinin Hac Yapılmasını Vasiyet Etmesi	88
15.	Muhrim Kişinin Yırtıcı Hayvan Öldürmesi	88
16.	Muhrim Kişinin Hacamât Yaptırması.....	89
17.	Muhrim Kişinin Yapması Caiz Olan Şeyler	89

18.	Muhrim Kişinin Gölgelemesi.....	89
19.	Hedy Kurbanının Bağlanması ve Hedy Kurbanının Kolay Olanı.....	90
20.	Tavafta Remel Yapmak	91
21.	Veda Tavafinın Terki	91
22.	Vacip Tavafta Abdestin Bozulması	92
23.	Safa İle Merve Arasında Say Yapmayı Unutan Muhrim Olan Kişinin Eşiyle Münasebette Bulunması.....	92
24.	Ziyaret Tavafinı Yapmadan Önce Eşiyle Münasebette Bulunan Kişiye Kurban Gerekmesi	93
25.	Hac Yapmayı Kaçıran Kişi	93
26.	Ziyaret Tavaftı Yapmadan Önce Eşiyle Münasebette Bulunan Kişinin Kurban Kesmesi.....	94
27.	Kâbe'ye Kadar Yürüyeceğini Yemin Edip Yeminini Bozan Kişi	95
28.	Av Avlayan Kişiye Verilen Ceza.....	95
29.	Hedy Kurbanından Yemek.....	95
30.	Muhrim Kişinin Devekuşu Yumurtası Bulması.....	96
31.	Muhrim Kişinin Bir Sıkıntı Yüzünden Saçını Kesmesi.....	96
32.	Cemerâttan Önce Kişinin Saçlarını Bilmeden Kesmesi	97
33.	Muhrim Bir Grubun Bir Avı Avlaması.....	97
34.	Cemerâttan ve Saçı Kesmeden Sonra Av Avlamak veya Taşlamak.....	98
35.	Muhrim Olan Ya Da Olmayan Kişinin Harem'de Ağaç Kesmesi	98
36.	Küçük Çocuğun Haccı	98
37.	Hac Günlerinde Minâ Dışında Hedy Kurbanı Kesmek	99
38.	Cemerâtı Taşlayamayan Küçük Çocuk ve Hasta Kişi	99
39.	Cemerâtı Gece Taşlamak	100
40.	Mekke Ahalisinden Olan Kişinin Mekke'ye İhramsız Girmesi	100

41.	Terviye Günü Minâ'da Namaz Cuma Günü Minâ ve Arafat'ta Namaz, Minâ'da Namaz	101
.42	Kıran Ve İfrâd Haccı İçin Hedy Kurbanı.....	102
43.	Mekke'den Döner Kişinin Zülhuleyfe'deki Muarras Denen Mevkiden Geçmesi	102
	SONUÇ	104
	KAYNAKLAR	109

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhisselam
b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.c.	: Celle Celâluhu
h.	: hicri
H.z.	: Hazreti
nşr	: neşreden
öl.	: ölüm tarihi
r.a	: radiyallahu anh
sav	: Sallallahu Aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vb.	: ve benzeri
yy	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İslâm coğrafyasındaki genişleme, fıkıh yöntemleri ve fikhî yaklaşımlardaki farklılıklar, hukukî istikrarın sağlanması ihtiyacı ve içtihadî fikirlerin bir araya getirilmesi, fikhî mezheplerin teşekkül sürecini etkilemiştir. Mezhepler teşekkül sürecini tamamlarken mezhepler arası görüş farklılıklarını delilleri ile birlikte karşılaştırmalı olarak değerlendiren eserler telif edilmeye başlanmıştır.

Mukayeseli fıkıh eserleri mezheplerin delillere bakış açılarını, mezhepler arasındaki farklılıkların sebeplerini, hükümlerin uygulanabilirliğini ortaya koyan telifâtlardır. Bu eserlerde müellifler, müçtehitler ile mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarının delil, dayanak ve sebeplerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Fakat zaman zaman farklı mezheplere yapılan atıf ve değerlendirilmelerin hata barındırabileceği gibi daha sonraları telif edilen bu eserlerden bağımsız olarak değişebileceği de bilinmektedir. Yapılan atıflardaki farklılıkların, bu farklılık ve değişikliğe sebep olan unsurların neler olduğunun tespiti okuyucuya doğru bilgiye ulaşması konusunda rehberlik edecektir

Hanefî mezhebinin en önemli iki imamından birisi Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî'nin (öl. 189/805) *el-Hücce* adlı eseri mukayeseli fıkıh alanındaki önemli eserlerinden biridir. *el-Hücce* de Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin görüşlerinin karşılaştırıldığı ve kendi iç dinamikleri içerisinde gerekçeler getirilerek tartışıldığı bir eserdir. Hanefî bir âlimin Mâlikî mezhebine yaptığı atıflarda hata olabileceği gibi günümüz Mâlikî dünyasında İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıflar mezhep içerisinde farklı bir yansıma bulabilir. Bu farklılıklar ve değişimler zaman içerisinde rivayetlerin farklı anlaşılmasından olabileceği gibi hükümleri uygulamaya farklı yansımasından da kaynaklanabilir. Bu çalışma ile İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıfların da zaman içerisinde değişikliğe uğrayıp uğramadığı, mezhebin genel kanaatlerinin atıflarla ne kadar örtüştüğünü ortaya koymak amaçlanmıştır.

İlmî araştırmalarda önemli bir yere sahip olan İmam Muhammed'in *el-Hücce* adlı eserinin ibadetler bölümünde İmam Mâlik'e ve ehl-i Medîne'ye yaptığı atıfları, Mâlikî mezhebinin ana kaynaklarını esâs alarak inceledik. İmam Mâlik'e yapılan atıflar kendi eserinden, ehl-i Medîne'ye yapılan atıflar ise ilk ve son dönem Mâlikî

mezhebi kaynaklarından yararlanılarak araştırdık. Bunu gerçekleştirirken öncelikle araştırmamıza konu olan bölümdeki atıfları tespit ettik. Elde ettiğimiz bulguları kitaptaki atıf sıralamasını esas alarak değerlendirdik. Çalışmamızı yazarken *el-Hücce*'deki bâb başlıklarına sadık kaldık.

Tez konusunun seçilmesinden itibaren her türlü yardımda bulunan ve çalışmayı yaparken devam edemeyeceğime inandığım her anda hem anlayışı ile hem de bana olan inancı ile benden desteklerini eksik etmeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER'e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Tez savunma jrisindeki pek kıymetli hocalarım Doç. Dr. Abdullah ACAR'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ONUR'a katkılarından ötürü içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca tezimi baştan sona okuyarak fikirleriyle bana yoldaşlık eden kıymetli arkadaşım Hale ÖZCAN'a; tezimin yazım aşaması tamamlandıktan sonra titizlikle okuyan sevgili eşim Ahmet BAYIR'a, yüksek lisansa başladığım andan itibaren ders ve tez döneminde bazı zamanlar anne kokusuna hasret büyüyen minik meleğim Aişe Sevrde'ye, her başım sıkıştığında yardımına koşan sevgili anne ve babalarım olmak üzere yetişmemde emeği geçen herkese en kalb duygularımla şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfiķ Allah'tandır.

şehadet Sena BAYIR

Konya - 2022

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Peygamber Efendimiz'in (sav) emanet olarak bıraktığı, geçmişten günümüze her anı ve her olayı aydınlatan Kur'ân ve Sünnetin anlaşılabilmesi ve Kur'an ve sünnetten elde edilen kaidelerin hayatın içinde tatbik edilebilmesi için nesiller boyu çalışmalar yapılmış ve binlerce eser yazılmıştır. Ömürlerini ilme adayan âlimler, bu eserleri, doğru bilgi akışını sağlamak amacıyla en zor koşullar altında ilmî rivayetlerin doğruluğunu sorgulayarak yazmışlardır. Âlimler rivayetleri değerlendirerek ayetlerden birtakım hükümler çıkarmışlardır. Bu hükümleri çıkarırken toplumsal maslahatı göz önünde bulundurarak uygulanabilir olmasına dikkat etmişlerdir. Hükümlerin her toplum ve dönemde uygulanabilir olması, âlimlerin belirli bir metot geliştirmelerine yol açmış ve bu metotları toplayarak kitaplar yazmışlardır.

Vahiy kaynaklı İslâm dininin hiç bozulmadan günümüze kadar ulaşması Cibril hadisinde de 'İmân, İslâm ve ihsân' olarak anlatılan üç temel sacayağının önemli bir etkisi vardır. Dinin 'İslâm' yönüne bakan en önemli ilim dallarından biri ise fıkıhtır. Fıkıh alanında hizmet eden âlimlerin, hükümleri her çağa hitap etmesi için uygulama metotlarını geliştirdikleri alt alana "*usulü'l-fikh*" denir. Usulü'l-fikhin kaynağı olarak Kur'ân, sünnet, icmânın yanında sahabe kavli, ehl-i Medîne'nin uygulamaları gibi bilgi kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu çalışmada usulü'l-fikh alanında ehl-i Medîne'nin uygulamalarının kaynak olarak kullanıldığı Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî'nin (öl. 189/805) yazdığı *el-Hücce* adlı eserin ibadetler incelenecektir.

İmam Muhammed, Medine'de üç yıldan fazla kaldığı dönemde Mâlik b. Enes'ten (öl. 179/795) ve Medîneli diğer âlimlerden hadis dinlemekle birlikte onlarla ilmî tartışmalarda bulunmuş ve yaptığı tartışmaları toplayarak *el-Hücce* adlı eserini yazmıştır. *el-Hücce*, ele alınan konuların sadece görüş ayrılığına düşülen yönlerine değinilmesinin yanı sıra iki ekolün görüşlerinin karşılaştırılıp değerlendirilmesi anlamında mukayeseli fikhin ilk örneklerindendir.

İmam Muhammed, *el-Hücce* adlı eserini yazarken Mâlikî mezhebinin Medîne ehlinin uygulamalarını delil olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmış görüşlerini yine kendilerinin rivayet ettikleri hadisleri kaynak göstererek tartışır. İmam Mâlik'in rivayetleri ile de İmam Muhammed, tartışmanın delil yönünü kuvvetlendirir. İmam Muhammed'in Hanefî mezhebinin görüşlerini rivayetlerle delillendirilmesi Hanefî mezhebi literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Müellif eseri yazarken anlaşılabilir ve sade bir dil kullanması eserin kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Hanefî ve Mâlikî ekollerinin görüşlerini karşılaştırdığı için mukayeseli fıkıhın önemli bir örneği olmasını sağlamıştır. Çalışmaya konu olan eserin genişliği sebebiyle eserin tamamı yerine ibadetler bölümünü çalışılmıştır.

II. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

İmam Muhammed'in *el-Hücce* adlı eserini incelerken şu çalışmalara dikkat edilmiştir:

Doç. Dr. Ahmet Temel, 2007 yılında “*İmam Muhammed'in el-Hücce Adlı Eseri Ekseninde Şer'i Deliller*” isimli bir yüksek lisans tezi yazmıştır. Tezinde *el-Hücce* 'yi şer'i deliller bağlamında değerlendirmiştir. Temel'in yazmış olduğu tez konu bakımından *el-Hücce* 'nin nasıl bir üslup ile yazıldığını, şer'i delillerin nasıl kullanıldığını anlatmaktadır. Bizim çalışmamızla ortak noktası Medine ehlinin uygulamalarını şer'i delillere açıklama getirmek için kullanmasıdır. Tek tek fûru konularına değinmemiştir. Ancak bizim çalışmamız *el-Hücce* 'de yazılmış fûru konuları üzerine Mâlikî mezhebinin kanaatlerini değerlendirmek için yazılmıştır.

Dr. Ali Pekcan, 2005 yılında İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi'nde “İmam Muhammed'in Medine Ehli İle Yaptığı Fıkhi İçerikli Tartışmalarda İzlediği Diyalektik Yöntem Üzerine Bir Değerlendirme (“*el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne*” örneğinde)” isimli bir makale yayımlamıştır. Pekcan, *el-Hücce* 'de yazılan konulardan ziyade eserin üslubu hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. İmam Muhammed'in Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e karşı tutumu ile ehl-i Medîne'nin rivayetlerini aktarma yönteminden bahsetmiştir. Bizim yaptığımız çalışma ise eserin üslubundan ziyade yapılan atıfların Mâlikî mezhebinde ne kadar karşılık bulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Erman, 2017 yılında e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi'nde "Ehl-i Hadîs ve Ehl-i Re'y Arasında Yaşanan Polemiklerin Cerh ve Ta'dîl İlmine, Dönemin Te'lîfâtına ve Sosyal/Beşerî İlişkilere Yansıması (Hicrî III. Asır)" adlı bir makale yayımlamıştır. Makalede Erman, ehl-i hadîs ile Ehl-i re'y arasında ortaya çıkan münazaraları konu almıştır. Bu münazaraların telifâta nasıl yansıdığını göstermek amacıyla da *el-Hücce* 'ye temasta bulunmuştur. *el-Hücce* her ne kadar böyle bir ortamda telif edilmiş olsa da çalışmamızın konusu dönemin tartışma sebepleri değil, bu dönemde ortaya çıkan farklı fikirlerin mezhebin teşekkül sürecine ne kadar yansıdığıdır.

III. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM VE YARARLANILAN KAYNAKLAR

Çalışmada İmam Muhammed'in hayatına, ilmi kişiliğine ve eserlerine yer verilirdi. Daha sonra müellifin İmam Muhammed'in *el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne* adlı eserinin muhtevasına ve ehl-i Medîne ile tartışma şekillerine işaret edildi.

İmam Muhammed'in *el-Hücce* isimli eserinin ibadetler bölümü taranarak İmam Mâlik ve ehl-i Medîne'ye yapılan atıflar tespit edildi. İmam Mâlik'e yöneltilen atıflar, İmam Mâlik'in Muvatta' isimli eserine müracaat edilerek İmam Mâlik'e olan nispeti kesinleştirildi. Ardından ehl-i Medîne'ye yapılan atıflar Mâlikî mezhebinin ilk dönem eserlerine bakılarak değerlendirildi. Yıllar içerisinde gerçekleşen değişimler, uzun ve meşakkatli bir sürecin sonucunda meydana geldiğinden göz ardı edilip hükümlerin, mezhepteki son durumuna bakıldı. Hükümlerin mezhepteki son durumunun ortaya çıkarılması için Mâlikî mezhebinin şerh ve haşiye eserlerine bakıldı.

İmam Mâlik'e atfedilen görüşleri değerlendirmek amacıyla Muvatta'nın üç farklı rivayetinden yararlanıldı.

- (i) İmam Mâlik, *el-Muvatta' Rivayetü Yahya*,
- (ii) İmam Mâlik, *el-Muvatta' Rivâyetü Ebî Mus'ab ez-Zühri*,
- (iii) İmam Mâlik, *el-Muvatta' Rivâyetü Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî*.

Ehl-i Medîne'ye atfedilen görüşlerin Mâlikî mezhebinin teşekkül dönemindeki karşılığını araştırmak için şu kaynaklara bakıldı:

- (i) Sahnûn, *el-Müdevvene*,
- (ii) Berâzî, *et-Tehzîb fî 'htisâri 'l-müdevvene*,
- (iii) İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' ve şerhu 'l-müdevvene*.

Ehl-i Medîne'ye atfedilen görüşlerdeki değişikliklerin Mâlikî mezhebinin şerh ve haşiye dönemindeki karşılığını araştırmak için şu kaynaklara bakıldı:

- (i) İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' ve şerhu 'l-müdevvene*,
- (ii) Şinkîtî, *Levami'ud-dürer fî heteki estaru'l-muhtasar*,
- (iii) Keşnavî, *Eshelü'l-medârik şerhu irşâdü's-sâlik fî mezhebi İmâmü'l-eimmetü Mâlik*,
- (iv) Kevkeb 'Ubeyd el- Hâcce, *Fıkhu'l-'ibâdât 'âle'l-mezhebi'l-mâlikî*,
- (v) Ru'ayni, *Mevahibu'l-celil fî şerhi Muhtasari Halîl*,
- (vi) Ezherî, *es-Semeru'd-dânî şerhu risâletü ibn Ebî Zeyd El-Kayrevânî*,
- (vii) Karavî, *El-Hülâsatü'l-fıkhiyye 'âlâ mezhebi's-sâdetü'l-mâlikiyye*.

İmam Muhammed'in hayatını ve eserlerini incelerken klasik ve modern dönemde yazılmış eserlerden yararlanıldı. İmam Muhammed'in hayatı yazılırken en çok yararlanılan eserler şu şekilde sıralanabilir:

- (i) Zâhid Kevserî, *Bülûğu 'l-emânî fî sîreti 'l-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*,
- (ii) el-Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*,
- (iii) Leknevî, *el-Fevâidü 'l-behiyye fî terâcimi 'l-Hanefiyye*,
- (iv) Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*,
- (v) Huzeyfe Çeker, *"Mütûn-i Erbaa'da Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki"* isimli yüksek lisans tezi,
- (vi) Ahmet Duran, *"İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hayatı ve Hanefî Fıkının Tedvinindeki Yeri"* isimli makale.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM MUHAMMED EŞ-ŞEYBÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

a. Tam Adı, Nesebi ve Lakabı

İmam Muhammed Şeybânî'nin tam adı Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî olarak bilinirken, dedesinin adının “Vâkıd” olarak nakledildiği başka kaynaklarda bunun doğru olmadığı söylenmiş, künyesi ise Ebû Abdullah'tır.¹ İmam Muhammed'in nesebi konusunda farklı rivayetler olmakla birlikte rivayetler yeterince açıktır. Nesep itibariyle Şeybânoğullarına mensubiyeti² sebebiyle Şeybânî olduğunu söyleyenlere birlikte bunun neseple ilgisinin bulunmadığını Şeybânoğullarının azatlı kölesi³ olmasından kaynaklandığını söyleyenler de olmuştur.

b. Doğumu ve İlk yılları

İmam Muhammed'in aslı Şam'ın Gûta bölgesinde bulunan Harasta köyüne dayanır.⁴ İmam Muhammed'in babasının aslen Cezireli olduğuna, bir müddet Harasta'da kaldıktan sonra Kufe'ye göç ettiklerini, iş için yolculuk yaparken hicrî 132

¹ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 1996), 2/172; Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Hulv (Cîze: Hicr, 1993), 3/237; Zeynüddîn Kâsım İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Yûsuf (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 237; Ebû'l-Hayr Ahmed b. Mustafâ Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtî'l-ulûm* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-ulûm), 2/217; Mustafa b. Abdullâh el-Kostantînî Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Yaltkaya – Bilge (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941), 1/107; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 22; Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. ez-Za'bî (Beyrut: Daru'l-Erkâm, 1998), 268; Muhammed Zâhid Kevserî, *Bülûğu'l-emânî fî sîreti'l-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*. nşr. Râtib Hâkimî (Hıms: Matbaatü Endülüs, 1969), 4.

² Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 4; Ahmet Duran, “İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hayatı ve Hanefî Fıkıhının Tedvinindeki Yeri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* sy. 9 (2007), 172.

³ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/172; Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde*, 2/217; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm kâmûs terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1989), 237; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 22.

⁴ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/172; Kuraşî, *el-Cevâhir*, 3/123; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 237; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 268; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/80.

yılında Vasıt denen mevkide İmam Muhammed'in doğduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. İmam Muhammed'in babası Kufe'ye yerleşmesi sebebiyle İmam Muhammed Kufe'de yetişmiştir.⁵

İmam Muhammed temyiz çağına⁶ ulaşınca Kur'an-ı Kerim eğitimi alarak eğitiminin temellerini atmıştır. On dört yaşından itibaren Ebû Hanife'den (öl. 150/767) dört sene boyunca fıkıh dersleri almıştır.⁷ İmam Mâlik (öl. 179/795), İmam Ebu Yusuf (öl. 182/798) Süfyân Sevrî (öl. 161/777) gibi âlimlerden önemli dersler almıştır.⁸ Yirmili yaşlarında ise kendi ders halkasını oluşturmuş ve birçok öğrenciye öğrendiklerini aktarmaya başlamıştır.⁹

İmam Muhammed Bağdat'ta bir müddet ders verdi.¹⁰ Daha sonra 180/796 yılında Abbasi Halifesi Harun Reşîd (öl. 193/809) tarafından Rakka kadılığına atandı.¹¹ Halife Harun Reşîd'in emân verip daha sonra idam ettirmek istediği asi şi'î bir şefin idamına karşı çıkması Harun Reşîd'i kızdırdığından dolayı azledildi,¹² bunun üzerine Bağdat'a geri döndü.¹³

Halife Harun Reşîd ile birlikte gittikleri Horasan'da 189/805 yılında Rey şehrinde kadılık vazifesine getirildi.¹⁴ Bu görevinin üzerinden çok kısa bir süre sonra Rey şehrinde 189/805 yılında vefat etti.¹⁵ Kaynaklara göre meşhur dilbilimci Kisâi ile

⁵ Ebû Abdullâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 7/236; Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 4-5; Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/172; Kuraşî, *el-Cevâhir*, 3/122; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 237; Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde*, 2/217; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 268-269; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

⁶ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 5.

⁷ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 269; Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 4-5; Ziriklî, *el-Â'lâm*, 6/80; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 237.

⁸ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/173; Kuraşî, *el-Cevâhir*, 238; Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde*, 2/218; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 4-5.

⁹ Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

¹⁰ Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde*, 2/218; Huzeyfe Çeker, *Mütûn-i Erbaa'da Muhammed B. El-Hasen Eş-Şeybânî'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbâdât Bölümü)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 19; Ziriklî, *el-Â'lâm*, 6/80.

¹¹ İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 238; Kuraşî, *el-Cevâhir*, 3/123; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22; Ziriklî, *el-Â'lâm*, 6/82.

¹² Muhammed Hamidullah, "İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybani", *İslam Medeniyeti* 20/2 (1969), 7.

¹³ Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

¹⁴ İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 220; Kuraşî, *el-Cevâhir*, 3/214; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

¹⁵ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/174; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/108; Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 5-6; Ziriklî, *el-Â'lâm*, 7/82.

aynı tarihte¹⁶ vefat etmesi Halife Harun Reşîd'i etkilemiş, onların kendi alanlarındaki üstün becerilerini "Arapça ile Fıkıh, Rey'de defnedildi." diye ifade etmiştir.¹⁷

c. İlmi Kişiliği

İmam Muhammed, Hanefî mezhebi içerisinde mutlak müctehid seviyesinde bilgi ve fıkıh birikimine sahip idi. Bu da onun, yazdığı eserlerle mezhebin tedvininden en önemli isimlerden biri olmasına sebep olmuştu. Gerek kadılık görevi gerekse görevden azledilmesi onun fıkıh alanında tedrisat yapmasını engellememiş, her anını ilimle geçirmiş bir şahsiyettir.

İmam Muhammed zengin bir babanın çocuğu olması sebebiyle genç yaşlarda maişet tasasına düşmemiş bunun aksine babasından tevârüs eden 30,000 dirhemin bir kısmını lûgat ve şiir, diğer bir kısmını da fıkıh ve hadis öğrenme yolunda harcadığı rivayet edilmiştir. Onun bu ilme olan özverili harcamaları O'nun hayatını bu yola adanmışlığının göstergeleridir.

İmam Muhammed kendisini büyük bir özveri ile ilme adanmışlığından genellikle çok az konuşur, bölünmemesi gereken bir mesele çalışıyorsa kapıcısına parmağı ile işaret vererek konuya odaklanmıştır. Ailesinin ihtiyaçlarını vekili aracılığı ile gidermesi ilme verdiği vaktin ne kadar fazla olduğunu göstermiştir.

İmam Muhammed'i parlak zekâsı, ilme olan merakı ve bir bilgi edinirken odaklanması sayesinde yaptığı birçok ilim seyahatlerinde, zamanın yolculuk koşullar göz önünde bulundurulursa, öğrendiği ilimleri kısa sürede edinmiştir. Kûfe, Medine, Mekke, Basra, Vâsıt, Şam, Horasan ve Yemâme gibi şehirlere yaptığı seyahatlerde kıymetli âlimlerden eğitim almıştır.

İmam Muhammed Kûfe'ye Arapça, hadis ve hukuk gibi ilim dallarını öğrenmek için seyahatlerde bulunmuştur.¹⁸ Fıkıh alanında Ebu Hanife (öl. 150/767),

¹⁶ Çeker, *Mütûn-i Erbaa Değerlendirmesi*, 19.

¹⁷ İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 218; Kuraşî, *el-Cevâhir*, 3/125; Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde*, 2/219.

¹⁸ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 174.

Ebu Yusuf (öl. 182/798) ve Zufer b. el-Huzeyl (öl. 158/775) olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Ancak Kûfe’de yalnızca fıkıh dersleri almamış, hadis rivayetlerine ve Arapça gramerine de büyük ihtimam göstermiştir. Kûfe’de bu dersleri aldığı âlimler şunlardır: Süfyan b. Saîd es-Sevrî (öl. 161/777), Mâlik b. Mıgvel (öl. 159/775), Mis’ar b. Kidâm (öl. 155/771), Kays b. er-Rebi’ (öl. 167/783), Ömer b. Zerr el-Hemedânî (öl. 156/772), İsmail b. Ebî Hâlid el-Ahmesî (öl. 146/763), Muhıll b. Muhriz ed-Dabbiyyî el-Kûfî (öl. 153/770), İsrâîl b. Yunus (öl. 160/776), Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe el-Mes’ûdî (öl. 160/776), el-Hasen b. Ummâre (öl. 153/770), Yunus b. Ebî İshak es-Sebîyyî (öl. 159/775), Ebû Süleyman Davud b. Nusayr et-Tâî el-Kûfî (öl. 162/778), Ebû Abdullah el-Kâsım b. Ma’n b. Abdurrahman el-Huzelî el-Mesûdî (öl. 175/791).¹⁹

İmam Muhammed’in ilim yolculuğu yaptığı bir şehir de Medine’dir. Medine’de Mâlik b. Enes (öl. 93-179/711-795)’ten hadis ve fıkıh dersleri almıştır. İmam Muhammed Mâlik b. Enes’ten 700 kadar rivayet almış, aldığı rivayetleri “*el-Muvatta*” adlı eserde toplamıştır. Bu eserde yalnızca İmam Mâlik’ten rivayet ettiği hadisler bulunmamakta, bunun dışında Medine Fukaha’sından da aldığı fikhî görüşleri de toplamıştır. *el-Muvatta*’ya muhalif olduğu görüşleri Medine Fukaha’sının delillerinden faydalanarak yazmış olduğu, bizim de üzerinde çalışma yaptığımız eser olan *el-Hucce*’yi telif etmiştir.²⁰ Medine’de ders aldığı diğer âlimler şunlardır: İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahya (öl. 184/800), Abdullah b. Umerî (öl. 172/788), Ubeydullah b. Ömer b. Hafs el-Umerî (öl. 145/762) Attaf b. Halid (öl. 150/767), Usâme b. Zeyd el-Leysî (öl. 153/770), İsa b. Ebî İsa el-Hayyat (öl. 160/776), Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Zi’b (öl. 158/774), Abdurrahman b. Ebi’z-Zenad (öl. 174/790).²¹

İmam Muhammed’in ilmi hayatının en önemli çağları Kûfe ve Medine olsa da Mekke, Basra, Vâsıt, Şam, Horasan ve Yemâme de ilmi çalışmalar yapmış ve buralarda birçok hoca ile tedrisat imkânı yakalamıştır. Mekke’de başta İbn Cureyc el-Mekkî (öl. 80-150/ 699-767) olmak üzere İbrahim b. Yezîd el-Emevî (öl. 150/767),

¹⁹ Kevserî, *Bülûğu’l-emânî*, 7-8.

²⁰ Kevserî, *Bülûğu’l-emânî*, 8 Muhammed Eroğlu, “İmam Muhammed eş-Şeybânî’nin (d.132/749, öl. 189/805) Nesebi, Hayatı ve İlmi:” 20/2 (1969), 32 Duran, “Şeybânî’nin Hayatı”, 177.

²¹ Kevserî, *Bülûğu’l-emânî*, 8.

Sufyan b. Uyeyne el-Kûfî (öl.198/813), Zekeriya b. İshak (öl. 170/786) ve Abdullah b. Abdurrahman b. Ya'lâ es-Sekafî et-Tâîfî'den dersler almıştır.²² Basra'da, Hişam b. Ebû Abdullah, Ebû Hurre Vâsıl b. Abdurrahman (öl. 152/769), Saîd b. Ebî Arûbe (öl. 156/772), Ebû'l-Avâm Abdulaziz b. er-Rebî', İsmail b. İbrahim, er-Rebî' b. Sabîh (öl. 160/776) ve el-Mübarek b. Fadâle'den dersler almıştır.²³ İmam Muhammed Vasıt'ta, Abbad b. el-Avâm, Ebû Mâlik Abdulmelik en-Nehâî ve Şu'be b. el-Haccac (öl. 160/776)'dan dersler almıştır. Şam'da Ebû Amr Abdurrahman el-Evzâî (öl. 157/773), İsmail b. İyaş el-Hımsî (öl. 181/797), Sevr b. Yezîd ed-Dımaşkî (öl. 155/771) ve Muhammed b. Râşid elMakhûlî (öl. 160'dan sonra/776)'den dersler almıştır. Horasan'da Abdullah b. el-Mübarek (öl. 181/797)'ten, Yemâme'de ise Eyyûb b. Utbe et-Temîmî'den dersler almıştır.²⁴

İmam Muhammed, çok iyi bir öğrenci olması ile birlikte çok iyi bir hoca da olmuştur. İmam Şafii (öl. 150-204/767-819) gibi mezhep imamı olacak bir öğrenciye hocalık yapmıştır. İmam Muhammed Arapça, tarih, hadis ve fıkıh alanında birçok uzmandan ders almasından dolayı ilmi birikimi ile alanında önde gelen öğrenciler yetiştirmiştir. İmam Muhammed 20 yaşında Kûfe'de bir ders halkası oluşturarak öğrendiklerini başkalarına aktarmıştır. Öğretim metodunu aldığı Ebu Hanife ve İmam Yusuf'tan öğrendiklerini Kûfe'ye akın akın gelen öğrencilere dersler vermiştir. Irak dışından derslere katılan öğrencilerin sayısı giderek arttığından dolayı öğrencileri gruplandırmış, gündüzleri Iraklı öğrencilere, geceleri de dışarıdan gelen öğrencilere dersler vermiştir. Öğrencilerin ihtiyaçlarını da tıpkı Ebu Hanife gibi kendi karşılayacak büyük bir özveri göstermiştir.²⁵ Ders verdiği öğrenciler arasında Şuayb b. Süleyman b. Selîm b. Keysân b. Şuayb el-Keysânî (öl. 204/819), Ebû Ya'la Mualla b. Mensûr er-Râzî (öl. 211/826) gibi âlimler vardır.

İmam Muhammed'in tedrisatından geçmiş öğrencileri şöyle sıralamak mümkündür: Ebû Süleyman Musa b. Süleyman elCûzcânî (öl. 200/815), Ebû Bekr İbrahim b. Rustem elMervezî (öl. 210/825), Ebû Abdullah Esed b. el-Furat b. Sinan

²² Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 9.

²³ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 8-9.

²⁴ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 9.

²⁵ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 15; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

el-Kayrevânî (öl. 213/828), Ebû'l-Hasen ve Ebû Muhammed Ali b. Ma'bed b. Şeddâd er-Rakkî (öl. 218/833), Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. el-Herevi (öl. 224/838), Yahya b. Ma'in (öl. 233/847), İsmail b. Tevbe b. Süleyman b. Zeyd es-Sakafî el-Kazvîni (öl. 249/863), , Ebû'l-Hüseyn Eyyub b. el-Hasen en-Nîsâbüri (öl. 251/865), Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (öl. 207/822). Halef b. Eyyûb el-Belhî (öl. 205/820), Ebû Ya'la Mualla b. Mensûr er-Râzî (öl. 211/826), Ebû Hafs Ahmed b. Hafs el-Î'clî el-Kebîr (öl. 217/832), Ebû Musa İsa b. Ebân el-Basrî (öl. 220/835), Hişam b. Ubeydullah er-Râzî (öl. 221/835), Ebû Zekerîya Yahya b. Salih el-Vuhhazî ed-Dimaşkî (öl. 222/836), Ebû Abdullah Muhammed b. Semâa' b. Ubeydullah b. Hilal et-Temîmî (öl. 233/847), Muhammed b. Mukatil er-Râzî (öl. 248/862), Ali b. Muslim b. Saîd et-Tûsî (öl. 253/867), Ebû Ca'fer Furat b. Nasr el-Herevî (öl. 236/850), Ebû Fadl Davud b. Ruşeyd el-Hâşimî el-Havarizmî (öl. 239/853), Süleyman b. Şuayb b. Süleyman el-Keysânî (öl. 278/891), Muhammed b. Ebî Recâ el-Horasânî (öl. 207/822), İsmail b. Saîd eş-Şâlencî (öl. 230/844 veya 240/854)²⁶ Ebû Muhammed Nasr b. Ziyâd b. Nehîk b. Husk en-Nîsâbüri (öl. 233/847), Ebû Abdullah Ahmed b. Hâcc el-Âmirî en-Nîsabûri (öl. 237/851), el-Hasen b. Hammad el-Hadramî (öl. 241/855).²⁷

d. Âlimlerin İmam Muhammed Hakkında Görüşleri

İmam Muhammed pek çok dönemde birçok âlimin takdirini almış, kendi döneminden âlimler onun zekâsına ve becerisine karşı hayretlerini saklayamamıştır. Onu öven âlimlerin en başında İmam Şafîi gelmektedir. İmam Muhammed'in zekâsı, Kur'an bilgisi, fıkıh bilgisi, hadis ilmi, fesahati ve ahlaki olgunluğu, İmam Şafîi'nin onu şu cümlelerle övmesini sağlamıştır:

“Muhammed b. Hasan gözü ve gönlü doldururdu.”²⁸

“Ondan daha fasih birini görmedim.”²⁹

²⁶ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 10–11.

²⁷ Sami Şahin, *İmam Muhammed Şeybânî'nin Hanefî Mezhebindeki Rolü ve Eserlerinin Neşrine Olan İhtiyaç* (Ankara: Dini Araştırmalar, 2006), 44–45.

²⁸ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/128.

²⁹ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/175.

“Muhammed b. Hasan’dan daha şişman, akıllı ve zeki bir kimse görmedim.”³⁰

“O, insanların en fasihi idi.”³¹

“Muhammed b. Hasan’dan bir deve yükü ilim aldım.”³²

“Muhammed b. Hasan hariç kendisine bir mesele sorulup da yüzünde değişme olmayan hiçbir kimse görmedim.”³³

“Eğer, ‘Kur’an Muhammed b. Hasan’ın belagatiyle inmiştir’ diyecek olsaydım, onun fesahatinden dolayı bunu derdim.”³⁴

“İmam Muhammed konuştuğu zaman sanki Kur’an onun lügatiyle iniyor gibi olurdu.”

“İnsanlar içerisinde fıkına en çok güvendiğim İmam Muhammed’dir.”³⁵

“Ruhu ondan hafif bedeni de ondan şişman birini görmedim.”³⁶

“Muhammed b. Hasan benim yanımda devamlı yücedir ve değerlidir.”³⁷

İmam Muhammed’in ilmi becerisi Ahmed b. Hanbel’in dikkatini çekmiş ve Ahmed b. Hanbel’e ilmi incelikleri nerden öğrendiği sorulunca, İmam Muhammed’in kitaplarından öğrendiğini ifade etmiştir.³⁸ İmam Muhammed’in fer’i meselelerde tüm incelikleriyle ictihad ettiğini tüm fakihlerden daha iyi olduğunu ifade etmek için İmam Müznî şöyle demiştir: “Muhammed b. Hasan fer’i meseleleri en iyi bilendir.”³⁹

İmam Muhammed yazdığı kitaplar nedeniyle de övgü kaynağı olmuştur ve Basralılara karşı İmam Muhammed’in kitapları övgü kaynağı olmuştur. Bununla ilgili, Ebu Ali Hasan b. Davud şu sözleri söylemiştir: “Basra ehli dört kitapla övünür. Bunlar,

³⁰ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/175.

³¹ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/175.

³² Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 163.

³³ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/176.

³⁴ Ahmet Aksoy, *Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve İtikadî Görüşleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 11.

³⁵ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/176.

³⁶ Kuraşî, *el-Cevâhir*, 3/173.

³⁷ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/178.

³⁸ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/175.

³⁹ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/176.

Câhız'ın *Kitabu'l-Beyan ve't-tebyin*'i ve *Kitabü'l-Hayevân*'ı, Sibeveyh'in *el-Kitâb*'ı ve Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed'in *Kitabü'l-Ayn*'idir. Biz de Kûfe ehlinde Muhammed b. Hasan'ın, insanlara bilmemeleri caiz olmayan, akli ve nakli delillerden oluşan, helal ve haram konusunda çıkarmış olduğu 127 bin mesele ile övünürüz.”⁴⁰

İmam Muhammed'in Arapça konusunda da övgüye layık bir bilgi birikimi olduğunu İmam Süyûtî'nin şu sözleri ile anlamak mümkündür: “İmam Muhammed Arap dilinde imamdı.”⁴¹

İmam Muhammed hem Hanefî mezhebi içinde hem de diğer fikhî mezhepler için önemli bir konuma sahiptir. Yahya b. Salih onun hakkında şu sözleri söylemiştir: “İmam Muhammed, İmam Mâlik'ten daha fakihdir.”⁴² İbn Abdî'l-Ber (öl. 463/1071) ise şu sözleri söyleyerek Hanefî mezhebinde olduğu konumu ifade etmiştir: “O, hem Ebu Hanife'nin hem Ebu Yusuf'un rivayetçisi hem de onların mezheplerinin taşıyıcısı ve ayakta tutanıdır. Bu konuda onun eserleri vardır.”⁴³

2. Eserleri

Hanefî mezhebinin tedvininde en önemli şahsiyetlerin başında İmam Muhammed gelir. Bir rivayete göre 400⁴⁴, bir başka rivayete göre 990⁴⁵ kitap yazdığı bildirilmektedir. İmam Muhammed yazdığı eserleri Ebu Hanife'nin öğrettiği metotla yazmış, öğrendiklerini bölümlere ayırarak tasnif etmiştir. Ebu Hanife kitapların tasnifinde ilk olarak taharet ile birlikte ibadet konuları, sonrasında muamelat konusunun işlenip miras konuları ile bitirilmesini öğütlemiş, öğrencileri de büyük ölçüde bu yönetime uymuştur.⁴⁶ İmam Muhammed'in kitapları iki grup halinde incelenmelidir.

⁴⁰ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/177.

⁴¹ Muhammed Ali Cumâ, *Şeybânî* (Kâhire: Mevsûatü a'lâmî'l-fikri'l-İslamî, 1425/2004), 518.

⁴² Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 175.

⁴³ Aksoy, *Şeybânî'nin İtikadî Görüşleri*, 13.

⁴⁴ Çeker, *Mütûn-i Erbaa Değerlendirmesi*, 21.

⁴⁵ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay Leknevî, *en-Nâfiu'l-kebîr li men yutâliu'l-câmia's-sağîr* (Karaşti: İdâratü'l-Kur'an ve'l-ulumi'l-İslamî, 1990), 36.

⁴⁶ Duran, “Şeybânî'nin Hayatı”, 189.

Birinci grup olarak ele alınacak kitaplar İmam Muhammed’ ten tevatüren nakledilen, tedvin edilmiş kitaplar arasında en güvenilir olan kitaplardır ki bunlar da aşağıdaki sırayla incelenecektir:

a. el-Asl (el-Mebsut):

İmam Muhammed’in ilk⁴⁷ ve en kapsamlı eseri olarak bilinen *el-Asl* kitabı genel olarak İmam Muhammed ile Ebu Hanife arasında geçen diyalogları soru-cevap şeklinde yansıtırken bazen de sadece İmam Muhammed’in görüşlerinin yazıldığı bir eserdir. Ebu Hanife’ye sorulan soruların yanıtları ile birlikte farklı görüşlerin olması durumunda İmam Yusuf ile İmam Muhammed’in kendi görüşleri de görüşlerin kime ait olduğu da ifade edilerek yazılmıştır. İmam Muhammed’in farklı görüş beyan etmediği ancak beyan etme ihtiyacı duyduğu meseleleri farklı kitaplarında da görebilmekteyiz.

Eserdeki görüşlerin delillendirilmemesi, mesele hakkında açık görüş beyan edilmesi eseri anlaşılır kılan etkenlerden biri olmuştur. Meselelerin tek tek ele alınması ve geniş bir şekilde açıklanması sebebiyle *el-Mebsut* olarak da bilinmektedir.⁴⁸

İmam Muhammed’in bu eserin birçok yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Şimdilik sadece beş cilt olarak neşredilmiş olan kısımlarında siyer, haraç ve öşür kısımları bulunmamakta olup bu kısımlar *Kitâbü’s-Siyer ve’l-harâc ve’l-uşr* ismiyle müstakil bir eser olmuştur. Neşredilen beş ciltlik eserin ilk dört cildini Ebu’l-Vefâ el-Efgânî tahkik ederken beşinci cildini ise Şefik Şehhâte tahkik etmiştir.⁴⁹ Ayrıca bu fıkıh külliyesi 2012 yılında Mehmet Boynukalın tarafından tahkik edilip Katar Evkaf Bakanlığı tarafından 13 cilt olarak neşredilmiştir.

Eserin üslubu kolay ve anlaşılır olması sebebiyle ezberlenmesi ve yaygın olarak yazmalarda ele alınmasını kolaylaştırmıştır. İmam Muhammed’in birçok talebesinin naklettiği *el-Asl* kitabının en muteber nakli Ebu Süleyman el-Cüzcânî

⁴⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/107; Leknevî, *el-Fevâidü’l-behiyye*, 269.

⁴⁸ Duran, “Şeybânî’nin Hayatı”, 190.

⁴⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 22.

tarafından nakledilmiştir. Bu eser İmam Serahsî tarafından şerh edilmiş ve 30 cilt olarak baskısı ve tercümesi yapılmıştır.

b. el-Câmi‘u’s-sağîr

İmam Muhammed bu eseri hocası İmam Yusuf’un talebi üzerine⁵⁰, İmam Yusuf’tan nakledilen Ebu Hanife’nin görüşlerinin kaleme alındığı bir eserdir. İmam Muhammed’in bu çalışması İmam Yusuf’un beğenisini kazanmış ve takdir edilmiştir.⁵¹

el-Câmi‘u’s-sağîr adlı eserde fûru’ fıkha ait 1532 mesele kaleme alınmış olup 170 meselede ihtilaf ve sadece iki meselede istihsân ve kıyasa başvuru bulunmaktadır.⁵² Hacim bakımından küçük, konuların delillendirilmemesi, meselelerin bölümlere ayrılmaması gibi özellikleri sebebiyle bu eser metin⁵³ tarzı eserlere benzetilmiştir.

Yahya b. Maîm, İsa b. Ebân ve İbn Semâa tarafından rivayet edilen bu eser Kâdî Ebû Tâhir ed-Debbâs (öl. hicri 4. yüzyıl)⁵⁴ tarafından düzenlenmiş, konular bölümlere ve başlıklara ayrılarak matbu hale getirilmiştir. Leknevî’nin en-Nâfiu’l-kebîr adlı şehrinin yanında kırk kadar şerhinin de bulunduğu rivayet edilir.⁵⁵

c. el-Câmi‘u’l-kebîr

İmam Muhammed’in bu eseri, *Câmiu’s-Sağîr*’de genişçe açıkladığı konuları kısaca zikrettiği, İmam Ebu Yusuf’tan farklı olan görüşleri telif ettiği, bizzat kendi görüşlerinin bulunduğu bir eserdir. İbadet konularına kısaca değinirken muamelat konularını detaylı olarak açıklamıştır. Örneğin; yeminler bölümünün 59 sayfada detaylıca anlatmıştır.⁵⁶

⁵⁰ Yunus Vehbi Yavuz, “el-Câmiu’s-Sağîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1993), 7/112.

⁵¹ Kevserî, *Bülûğu’l-emânî*, 79; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/107; Yavuz, “el-Câmiu’s-Sağîr”, 7/112.

⁵² Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/561; Kevserî, *Bülûğu’l-emânî*, 787

⁵³ Çeker, *Mütûn-i Erbaa Değerlendirmesi*, 22.

⁵⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/563; Yavuz, “el-Câmiu’s-Sağîr”, 7/112.

⁵⁵ Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 23.

⁵⁶ Yunus Vehbi Yavuz, “el-Câmiu’l-Kebîr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul:TDV Yayınları,1993), 109–110.

İmam Muhammed'in bu eserini İmam Ebu Yusuf'a arz etmediği nakledilmektedir. *Câmiu's-Sağîr*'de İmam Ebu Yusuf'tan naklederek Ebu Hanife'nin görüşlerine yer verirken, bu eserde *Câmiu's-Sağîr*'de derlenmemiş olan kendi görüşlerini telif etmiştir. Bu eserde fikhî meselelerin inceliklerini açıklaması nedeniyle eserin dili *el-Asl*'a göre daha ağır ve anlaşılması zordur. Kitabın anlaşılması en zor bölümü yeminler bölümüdür. İmam Serahsî, bir kimsenin fikhî bilgisinin bu bölümü anlamasıyla ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷ Kitabın anlaşılmasını zor kılan hususlardan biri de farazi meselelere ağırlık vermesidir. Aynı zamanda bu özelliği gerçekleşmesi mümkün olaylara hazır birtakım çözümler sunması fikhî ihtiyaçların giderilmesine yardımcı olmuştur.⁵⁸

Eserin telif edilmesinden sonra başka bâb başlıklarının eklenmesi ile genişlemiştir. Meseleler açıklanırken delillere başvurulmamış, hükümlerin söylenmesi yeterli olmuştur.⁵⁹

Eserin kırktan fazla yazma nüshası bulunurken Ebu'l-Vefâ el-Efgânî tarafından neşredilmiştir.⁶⁰

d. es-Siyerü's-sağîr

İmam Muhammed'in bu eseri devletler hukukunun umumî konularını içermektedir.⁶¹ Ebu Hanife'den rivayet ettiği konuları ele almasından dolayı Ebu Hanife'nin siyer yansıması olarak dikkat çekmektedir.⁶² İmam Serahsî, *Mebcut* adlı eserinin *Kitabü's-Siyer* başlığında, bu eseri şerh etmiş⁶³; İmam Mervezî ise bu eseri *el-Muhtasar* adlı kitabının içine almıştır.⁶⁴ Bu eser şerhleri ile birlikte I.Dimitrof tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir.⁶⁵

⁵⁷ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 62.

⁵⁸ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 190–191.

⁵⁹ Yavuz, "*el-Câmiu's-Kebîr*", 109.

⁶⁰ Yavuz, "*el-Câmiu's-Kebîr*", 109.

⁶¹ Aksoy, *Şeybânî'nin İtikadî Görüşleri*, 17.

⁶² Ahmet Yaman, "*es-Siyerü'l-kebîr*" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul:TDV yay, 2009), 327.

⁶³ Yaman, "*es-Siyerü'l-kebîr*", 327.

⁶⁴ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 192.

⁶⁵ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 192.

e. es-Siyerü'l-kebîr

İmam Muhammed'in "devletler hukukunun kurucusu" unvanını almasını sağlayan bu eser, devletler hukuku konularının tamamını içeren ilk ve çok kıymetli bir eserdir. İmam Muhammed'in devletler hukuku hakkında yazılmış bu eserin önemi sebebiyle Avrupalı bilim adamlarınca "Shaybani Society of International Law" adında bir kurum açılmıştır.⁶⁶ Avrupalı bilim adamlarının dahi ilgisini çeken bu eser maalesef müstakil bir şekilde günümüze ulaşamamıştır. Her ne kadar eserin tamamı günümüze ulaşamamış olsa da eserin metin kısmı şerhlerin içerisinde mündemiç bir şekilde araştırmacılara ulaşmıştır. Bu karışıklık cümlelerin şârihin cümleleri mi İmam Muhammed'in cümleleri mi olduğuna dair bir sorun teşkil etmiştir.⁶⁷ Serahsî'nin *Siyeru'l-Kebîr* için yaptığı şerh, Hindistan'da asıl metinle birlikte dört cilt, Kahire'de de beş cilt olarak basılmıştır. Osmanlı-Avrupa savaşlarında kaynak olarak kullanılan en temel eserdir. *et-Tefsîr ala's-Siyeri'l-Kebîr* ismi ile Arapça' ya, *Terceme-i Şerh-i Siyeri'l-kebîr* ismiyle 1825'te Osmanlıca' ya, *İslâm Devletler Hukuku* ismiyle de 2001'de Türkçe' ye tercüme edilebilmiştir.⁶⁸ UNESCO tarafından devletler hukuku alanında, yazılmış en kadîm eser olarak kabul gören bu eser Fransızca' ya da tercüme ettirilmiştir.

Eserde başlıca, *Müşriklerin İslam'ı kabul etmeleri, savaşta Müslim ve gayri Müslimlerin durumları ile iki tarafın esirlerine dair hükümler, emân talebi ve Müste'menlerin durumu, dar-ı harpten dar-ı İslam'a gönderilen heyetler, sulh ve tahkim, ganimet silaha ait hükümler, savaşta ehli harbin istila ettiği arazi, esirlere karşı verilecek bedel, harp suçları dar-ı harpteki Müslümanlar, kölelik, antlaşmaların bozulması, savaş ve barış hallerinde ehl-i harbin Müslümanlarla ilişkileri...* gibi birçok mesele ele alınmıştır.⁶⁹

f. ez-Ziyâdât

⁶⁶ Yaman, "es-Siyerü'l-kebîr", 327.

⁶⁷ Yaman, "es-Siyerü'l-kebîr", 328.

⁶⁸ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 81; Yaman, "es-Siyerü'l-kebîr", 327,

⁶⁹ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 193.

İmam Muhammed'in *Zahiru'r-Rivaye* olarak bilinen temel eserlerinden biridir. *Câmi'u'l-Kebîr*'de zikretmediği konuları bu eserde zikrederek esere ilaveler yapmıştır. İmam Muhammed, Ebu Yusuf'un görüşlerini ve açıklamalarını yazarak, konuyla ilgili bilgileri tamamlamıştır.⁷⁰

İmam Muhammed, eserin imla ve tasnifini Ebu Yusuf'a yaptırdığından, hocasına olan hürmeti sebebiyle esere "Me'zun bölümü" ile başlamıştır. İmam Muhammed hocasından aldığı tasnif metodunu değiştirmemiş olsa da İmam Muhammed'in öğrencisi ez-Za'ferânî kitabı konularına göre şekillendirmiştir. Kitapta meseleler delillendirilmeden hükümleri art arda sıralanmıştır. İnce ve dikkatli bir üslup kullanılmıştır.⁷¹

Şerhler arasında an kapsamlı şerh olarak bilinen Kadıhan'ın *Şerhu'z-Ziyâdât* adlı eseri bilinmekle beraber birçok hukukçu tarafından şerh edilmiştir. Eserin müstakil matbu' hali bilinmese de Mısır'da Dâru'l-Kutubi'l-Mısırî'de orijinal bir yazma nüshası bulunduğu söz edilmektedir.⁷²

g. el-Âsâr

İmam Muhammed'in Ebu Hanife ve yirmi kadar hadis hocasından rivayet ettiği hadislerle fıkıh konularını işlediği eserdir.⁷³ Fıkıh konularını işlerken klasik fûru' konu tasnifini benimsemiş, bu konular hakkında rivayetlere yer vermiştir. Rivayetlerin delil olarak kullanılıp kullanılamayacağını tartışmış, reddettiği rivayetlerin nedenini de bildirmiştir. Eserin pek çok yazma nüshası, şerh ve ta'lik çalışmaları mevcuttur. Pakistan'da İdâratü'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye isimli yayınevinde eserin bütün konularını muhteva eden bir baskısı mevcuttur.⁷⁴

h. İmam Muhammed'in Muvatta'ı

⁷⁰ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 194.

⁷¹ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 194.

⁷² Aksoy, *Şeybânî'nin İtikadî Görüşleri*, 17.

⁷³ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 85.

⁷⁴ Çeker, *Mütûn-i Erbaa Değerlendirmesi*, 24–25.

İmam Muhammed'in hadisçi yönünü gösteren bu eser İmam Mâlik'in tedrisatında kaldığı üç yıllık ilmi birikiminin sonucu olarak düşünülebilir.⁷⁵ Eserde fıkıh konuları hadislerle delillendirilmiş, amel etmediği rivayet ve görüşlere farklı rivayet getirerek kendi görüşünü ifade etmekten çekinmemiştir. İmam Muhammed bu eserde 1005'i İmam Mâlik'e, 13'ü Ebu Hanife'ye, 4'ü Ebu Yusuf'a kalan rivayetlerinde kırktan fazla hocadan topladığı, toplamda 1180 hadis rivayeti bulunması nedeniyle, Muvatta' bazen İmam Muhammed'e nispet edilmiştir. Ancak bu eser Muvatta'nın diğer rivayetlerden farklı ele alınmış bir rivayetidir. Eserin pek çok şerhi ile birlikte, metin ve şerhi matbu haldedir.⁷⁶

i. el-Hücce 'âlâ Ehli'l-Medîne

İmam Muhammed'in el- Hücce 'âlâ ehl-i Medîne adlı eseri er-Red 'alâ Ehli'l-Medine ismiyle de bilinir. Yazma nüshasında el-Hüccet fi'htilâfi ehli'l-Kûfe ve ehli'l-Medîne olarak kaydedilmiştir. İmam Muhammed Medîne'de üç seneden fazla kalmış ve hem İmam Mâlik'ten hem de ehl-i Medîne'den birçok hadis öğrenmiştir. İmam Muhammed, bu kitabında İmam Mâlik'in, Ebu Hanife'nin ve özellikle Ehl-i Medîne-i Medine'nin görüşlerini tartışır. Her konuya uygun delil ve bizzat kendi düşüncelerini ifade eder. Ehl-i Medîne'nin karşı olduğu ya da aynı kanaatte olduğu görüşleri ifade ederken deliller ortaya koymuş olması sebebiyle kitabına "el-Hucce" ismini vermiştir. İmam Muhammed'in bu eseri Kufe'ye döndükten sonra öğrencileri tarafından rivayet edilmiş, en meşhur rivayet ise İsa b. Ebân'ın (öl.220/835) rivayeti olmuştur.⁷⁷

İmam Muhammed bu eseri telif ederken, konuları bab başlıklarına ayırmıştır. Her konuyla ilgili ilk olarak Ebu Hanife'nin görüşlerini yazmış, daha sonra Medine fukahâsının görüşlerini iletmiştir. Bu görüşlerin delillerini ifade edip tartıştıktan sonra kendi görüşünü ifade etmiştir. Zaman zaman Ehl-i Medîne ile aynı görüşte olsa da bu çok sınırlıdır. İmam Muhammed, İmam Mâlik'e yaptığı atıfları *kâle fakîhukum*, *kâle sahibuhum* gibi ifadeler ile aktarmıştır. Bununla birlikte İmam Muhammed ehl-i Medîne'ye atıfta bulunacağı zaman *kâle ehlü'l-Medîne*, *kâle ba'duhum*, *'inde ehlü'l-*

⁷⁵ Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, 2/183.

⁷⁶ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 195.

⁷⁷ Aksoy, *Şeybânî'nin İtikadî Görüşleri*, 19.

Medîne gibi genelleyici ifadeler kullanmıştır. Mukayeseli fıkıh alanının önemli bir eserdir. İlmi tartışmalar ve delillendirme usulü olarak örnek olabilecek bir eserdir. Müçtehit için bu eser hükümlerin istinbâtında yardımcı olacak usûl kaideleri barındırır.

İmam Şafii “*el-Ümm*” adlı eserine bu kitabı almış, İmam Muhammed’in Ebu Hanife ya da Medine ehli ile aynı düşündüğü görüşleri ifade etmiştir.⁷⁸ İmam Şafii’nin eserinde bu kitaba yer vermesi yapılan rivayetin sıhhatini ve senedin sübutunu ispatlamak için güçlü bir delil olmaktadır. Eser Leknev’de ve Haydarabad’da neşredilmiş,⁷⁹ bizim üzerinde çalıştığımız nüshası ise “Mehdi Hasan el-Geylânî, el-Kadîrî”nin 2009 yılında tahkik ettiği Beyrut baskısıdır.

İkinci grupta ele alınacak kitaplar ilk grup kadar kuvvetli olmadığı için Nadiru’r-Rivaye ya da *Gayru Zâhiri’r-Rivaye* adıyla bilinmektedir. Bunlar da aşağıdaki sıra ile incelenecektir:

a. Ziyâdâtü’z-Ziyâdât

İmam Muhammed’in *ez-Ziyadât* adlı eserinde yer vermediği bazı meselelere bu kitapta yer vermiştir. *ez-Ziyadât*’in tekmiyesi olarak da düşünülebilir. Eser yedi babdan meydana gelmekte Serahsî (öl. 483/1090) tarafından şerh edilmiş ve bu şerhine en-Nüket denmiştir. İmam Attabî’nin⁸⁰ yaptığı şerhle birlikte Haydarâbâd’da basılmıştır.⁸¹ Eserin yazma nüshaları, Türkiye, Kâhire, Dımaşk ve Dublin’de bulunmaktadır.⁸²

b. Kitabu'l-Kesb

İmam Muhammed’in vefat etmeden önce telif ettiği son eserdir. Kazancın helal ve temiz yolla kazanılması için yazmış olduğu eserin aslı elimizde günümüze ulaşamamıştır. Muhammed b. Semaa tarafından rivayet edilen eser İmam

⁷⁸ Duran, “Şeybânî’nin Hayatı”, 195.

⁷⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 22.

⁸⁰ Asıl adı Ebû Nasr (Ebü’l-Kâsım) Zeynüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî el-Buhârî olarak bilinen Attabî, Maverrâünnehir Hanefî ulemasındandır. Detaylı bilgi için bkz. Halit Ünal, “Attâbî”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (İstanbul: TDV yayınları, 1991), 4/93.

⁸¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 24.

⁸² Kevserî, *Bülûğu’l-emânî*, 65.

Muhammed'e nispet edilse de bu eser bir muhtasar olup Serahsî tarafından şerh edilmiş ve *el-Mebsut*'ta bir bölüm olarak yer almıştır.⁸³

c. Nevadir Kitapları

i. Rakkiyyat

İmam Muhammed'in Rakka Kadısı iken verdiği hükümlerin toplamıdır. Muhammed b. Semâa (öl.233/848) tarafından rivayet edilmiştir.⁸⁴

ii. el-Keysaniyyat

İmam Muhammed'in aktardıklarının Şu'ayb b. Süleyman el-Keysânî (öl. 204), ondan da İmam Tahavi tarafından rivayeti sebebiyle bu esere *el-Keysaniyyat* denmiştir. Aynı zamanda bu esere *el-Emali* de denmektedir.⁸⁵

i. Cürcaniyyat

İmam Muhammed'den Ali b. Salih el-Cürcanî'nin rivayetidir.⁸⁶

ii. Haruniyyat

İmam Muhammed'e Halife Harun er-Reşid tarafından yöneltilen sorulara verilen cevapların mecmuası olduğundan dolayı Halife'ye nispet edilmiştir.⁸⁷

v. el-Hiyel ve'l-Meharic

İmam Muhammed'in insanların haramları zaruret sebebiyle mubah kılmasını azaltmak, şer'i kaidelerin çiğnenmesini engellemek için yapmış olduğu birtakım tevillerdir. Bu tevillerle kaidelerdeki sertliği yumuşatarak fikhî günlük yaşama uygun hale getirmek amaçlanmıştır. Öğrencilerinin bazıları böyle bir eser olmadığını iddia

⁸³ Çeker, *Mütûn-i Erbaa Değerlendirmesi*, 27.

⁸⁴ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 197.

⁸⁵ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 64.

⁸⁶ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 197.

⁸⁷ Duran, "Şeybânî'nin Hayatı", 197.

etseler de Ebu Hafs tarafından bu eser rivayet edilmiş, Serahsî tarafından da şerh edilerek *el-Mebhut*'a dâhil edilmiştir.⁸⁸

⁸⁸ Duran, “Şeybânî'nin Hayatı”, 197.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM MUHAMMED EŞ-ŞEYBÂNİ’NİN EHL-İ MEDİNE’YE VE İMAM MÂLİK’E YAPTIĞI ATIFLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. TEMİZLİK BÖLÜMÜ

1. Medîne ve Kûfe Ehlinin Namazların Vakitleri Hakkındaki İhtilafı

İmam Muhammed eş-Şeybânî *el-Hücce* eserinin ibadetler bölümüne, “İhtilâfu ehli’l-Kûfe ve ehli’l-Medîne fi’s-salâvâtî ve’l-mevâkît” başlığı ile ele aldığı bir konuyla girizgâh yapmıştır. İmam Muhammed, bu başlığı temizlik bölümünde sadece burada kullanmıştır. Konuya böyle bir başlıkla giriş yapması İmam Muhammed’in ehl-i Medîne ile Ehl-i Kûfe’nin münkaşa ettiği hususları değerlendireceğinin bir göstergesidir. Bu başlık altında hem ehl-i Medîne’ye hem de İmam Mâlik’e yönelik üç mevzuya atıfta bulunmuştur. Bunlar sırasıyla tağlis⁸⁹, ta’cîl⁹⁰ ve şafak⁹¹ vaktinin kızıllıkla sona ermesidir.

1) İmam Muhammed’in, ehl-i Medîne’ye ve İmam Malik’e yaptığı atıflarda, sabah namazının efdâl vaktinin tağlis ile olduğu beyan edilmiştir.⁹² Zikredilen bu konu hakkında hem İmam Mâlik hem de ehl-i Medîne arasında ihtilaf bulunmamaktadır.⁹³ Bununla beraber Hz. Peygamber (sav)’in her iki şekilde de namaz kıldığı, buna binaen namazın kendi içinde fazilet bakımından bir fark bulunmadığı

⁸⁹ Tağlis: Sabah namazının, vakit girer girmez, henüz hava ağarmamışken kılınması için kullanılan bir terimdir.

⁹⁰ Ta’cîl: Öne almak, acele etmek, öncelemek.

⁹¹ Şafak: Gün batımından sonra ortaya çıkan kızıllık olarak bilinmektedir.

⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad Şeybânî, *el-Hücce ‘âlâ ehli’l-Medîne*. Geylanî (Beyrut: Alemu’l-Kütüb, 1982), 1/1.

⁹³ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû âmir el-Ashâbi’l-Medenî İmam Mâlik, *el-Muvatta’*, "Rivayet’ü Yahya". Abdülbâkî (Beyrut, Lübnan: Daru İhya’it türâsi’l arabî, 1985), 1/229.

hususunda da görüşler mevcuttur.⁹⁴ Uygulama konusunda son dönem Mâlikî âlimleri de sabah namazı vaktinde, namazda kıraatin daha iyi ifâ edilebilmesi için tağlîsi tercih etmişlerdir.⁹⁵ Mezhebin genel kanaati ile İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf birbiriyle örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde İmam Mâlik ve ehl-i Medîne'nin namazı kılarken vakit konusunda ta'cili tercih ettiğini belirtmektedir.⁹⁶

İmam Mâlik'in rivayetleri arasında namazı vaktin ilk anlarında kılmanın faziletli olduğunu ifade eden hadisler mevcuttur.⁹⁷ Ehl-i Medine vakit içinde fazilet bakımından farklılık bulunmadığı ve ta'cîl ile amelîn vacip olmadığı⁹⁸ görüşüne sahiptir. Bununla beraber son dönem Mâlikî âlimleri “*En faziletli amel, namazı vaktin başında kılmaktır.*”⁹⁹ hadisiyle amel ederek namazda ta'cîl'e riayet ederler.¹⁰⁰ Buna dayanarak İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıfla Mâlikî âlimlerinin görüşleri örtüşmektedir.

3) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye şafak vaktinin akşam namazının vaktinin bittiği görüşünü atfetmiştir.¹⁰¹ Şafak vakti, her ne kadar “fecd vaktinden sonra gün ağarmaya başlarken ortaya çıkan kızılık”¹⁰² olarak bilinse de Mâlikî mezhebi bu kelimeye başka bir anlam yüklemiştir. Hem ehl-i Medîne'ye hem de İmam Mâlik'e göre akşam namazının vakti, kızılığın kaybolması ile son bulur.¹⁰³ Bu kızılık ise şafak olarak isimlendirilir.¹⁰⁴ Son dönem Mâlikî âlimleri de gün

⁹⁴ Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, *El-Beyân ve't-tahsil ve's-şerhu ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li-mesâil-i'l-müstahrece*. Hacı (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/399.

⁹⁵ Sâlih b. Abdîsemî' el-Âbî Ezherî, *es-Semeru'd-dânî şerhu risâletü ibn Ebî Zeyd El-Kayrevânî* (Beyrut: Mektebetü's-Sekâfiyye, 2010), 105.

⁹⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/6.

⁹⁷ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Amir el-Ashâbi'l-Medenî İmam Mâlik, *Muvatta' el-İmam Mâlik*. ez-Zührî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1991), 1/16.

⁹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Malikî Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*. Selâmi, Şeyh Muhammed el-Muhtar es- (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2008), 1/847.

⁹⁹ İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî, *el-İstizkâr*. 'Atâ – Mu'avvâz (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, 2000), 1/36.

¹⁰⁰ Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nezzâr Cüzâzâmî, *Akdu'l-Cevâhirü's-semîne fi mezhebi âlimi'l-Medîne*. Luhmar (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2003), 1/82.

¹⁰¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/7; Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 93.

¹⁰² Yakup Çiçek, “*Fecr*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul:TDV yay, 2012), 12/286.

¹⁰³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, “*Rivayet'ü Yahya*”, 1/6; Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 93.

¹⁰⁴ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmî, 1994), 1/268.

batımından sonraki kızıllık olarak nitelendirilmiştir.¹⁰⁵ Kanaatimizce İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf Mâlikî mezhebindeki bu görüşlerle örtüşmektedir.

2. Abdestte Tertip

Sözlükte “sıralamak, dizmek”¹⁰⁶ anlamına gelen tertîb kelimesi, fıkıh kaynaklarında abdest azalarının belirli bir sırayla yıkamak manasında kullanılır. Abdest azalarının hangi sıraya uygun şekilde yıkanacağı naslarda belirlenmiştir.¹⁰⁷ Müellif eserinde tertip konusunda ehl-i Medîne'nin iki zıt uygulamasına yer vermiştir:

1) İmam Muhammed, ilk olarak eserinde bir grup ehl-i Medîne'nin abdest alırken tertîp konusunu dikkate aldıklarını rivayet etmiştir. Rivayete göre abdest alan kişinin abdest uzuvlarını sırasıyla yıkaması gerekmektedir. Kişi nisyan sebebiyle bir uzvunu yıkamadan abdesti sonlandırmış ise sadece unutulmuş uzvu yıkayarak abdesti tamamlamış olur. Yeniden abdest alması gerekmez.¹⁰⁸

2) İmam Muhammed diğer rivayete göre ise ehl-i Medîne'den bir başka gruba göre tertîp farzdır. Abdest bitmiş olsa bile kişinin yeniden abdest alması gerekir. Bu grup, tertîbe sünnet olan sırayı da dâhil etmekten kaçınmamıştır. Bu gruba göre yıkanması sünnet ya da vacip olan bir bölgenin terki halinde abdest bitmiş ise abdestin sıraya uygun bir şekilde en baştan alınması gerektiği aktarılır.¹⁰⁹

Mâlikî kaynaklarda bu iki görüş hakkında ihtilaf bulunmaktadır.¹¹⁰ İmam Mâlik farz olmadığına dair rivayetlerde bulunmuştur.¹¹¹ Tertîbin vacip olduğunu söyleyen âlimler, ayette yer alan “vav” harfinin tertîbe delalet ettiğini¹¹² ifade etmişlerdir. İmam Malik'in bu görüşüne, bazı son dönem Mâlikî âlimleri uygulamalarında yer vermiştir. Onlara göre “vav” harfinin tertîbi değil uzuvların ara

¹⁰⁵ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Aliş – Ebu Abdillâh Malikî, *Fethu'l-'alî fî'l-Fetvâ 'âlâ mezhebi'l-İmâm Mâlik* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2010), 1/38.

¹⁰⁶ İsmail Yiğit, “Tertîb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV yay, 2011), 516.

¹⁰⁷ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Ekim 2021), El-Maide, 5/6

¹⁰⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/17.

¹⁰⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/18.

¹¹⁰ Mâzeri, *Şerhu't-Telkîn*, 1/162.

¹¹¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/123.

¹¹² Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Kassâr, *'Uyunü'l-edille fî mesâili'l-hilâf beyne fukahâ-i'l-emsâr* (Riyad: Mektebetü'l-melik fahdü'l-vatanî, 2006), 1/221.

vermeksizin yıkanmasına delalet ettiğini,¹¹³ bu nedenle de tertîbin sünnet olduğunu¹¹⁴ savunurlar. Mâlikî mezhebinin tertîb konusundaki ağırlıklı görüşü tertîbin sünnet olmasıdır. Bu görüş İmam Muhammed'in eserinde atıfta bulunduğu iki görüşten ilki ile örtüşmektedir.

3. Mestler Üzerine Mesh Etmek

İmam Muhammed konuyla ilgili şu görüşlere atıfta bulunmuştur:

1) Eserde, ehl-i Medîne'nin yolcuların mestler üzerine mesh etmesi hakkında bir süre sınırı olup olmadığı hakkında iki ayrı görüşüne yer verilmiştir. Abdülaziz b. Ebî Hazm ve ehl-i Medîne'den bazı âlimlere atfedilen ilk görüş, mukim ve seferî için mestler konusunda bir süre sınırı olmaması hakkındadır. İmam Mâlik ve diğer âlimlere atfedilen ikinci görüş ise mukim kişinin mestler üzerine mesh etmemesi gerektiğidir. İmam Muhammed, ikinci görüşü atfederken İmam Mâlik'in ömrünün bir döneminde bu görüşte olduğunu daha sonra bu görüşünden rücu' ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁵

İmam Mâlik, hayatının bir döneminde mukimin mestler üzerine mesh etmemesi gerektiğini söylemiştir.¹¹⁶ Bu fikrinin değiştiğine dair bir bilgiye rastlayamasak da İmam Muhammed, katılmış olduğu bir derste bu fikrinin değiştiğini öğrenmiş olabilir. Bununla birlikte Mâlikî mezhebi, İmam Mâlik'in bu görüşünü kabul etmiş ve mezhep buna yönelmiş olabilir. Son dönem Mâlikîler, mestler üzerine mesh etmenin mukim için de bir sakınca olmadığını kabul etmiştir. Ayrıca bunun herhangi bir süreyle mukayyet tutulmaması konusunda ittifak etmişlerdir.¹¹⁷ Meshin istenildiği

¹¹³ Mâzeri, *Şerhu't-Telkîn*, 1/163.

¹¹⁴ Ali b. Ahmed b. Mükerrrem es-Sa'îdî el-'Adevî Ebû'l-Hasen, *Hâşiyetu'l-a'devî 'âlâ şerhu kifâyetu't-tâlibu'r-Rabbânî*. Bekâî' (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 219. , Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 67

¹¹⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/22-23.

¹¹⁶ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû âmir el-Ashâbi'l-Medenî İmam Mâlik, *Muvatta' Mâlik bi'rivâyeti Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî*, "Şeybânî Rivayeti". Abdül-Lâtif (Lübnan: Mektebetü'l-İlmî, 1983), 44; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 44.

¹¹⁷ Ebû Abbâs Ahmed b. Muhammed Halûtî, *Bulğatü's-sâlik li-akrabu'l mesâlik, eş-Şerhu's-sağir eş-şeyhu'd-derdir li-kitâbihi'l-müsemmâ akrabu'l-mesâlik li-mezhebi'l-İmâm Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife); İbn Kassâr, *'Uyunü'l-Edille*; Ahmed b. Muhammed el-Malikî Sâvî, *Bulğatü's-sâlik li-akrabu'l mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik, eş-Şerhu's-sağir eş-şeyhu'd-derdir li-kitâbihi'l-müsemmâ akrabu'l-mesâlik li-mezhebi'l-İmâm Mâlik* (Halep: Mektebetü Mustafa el-Bâbi, 1952).

zaman çıkarılabileceği fakat Cuma günü¹¹⁸ çıkarmanın müstehap olduğu konusunda da ittifak vardır. Mezhebin görüşleri İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıflardan ilki ile örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde Ehl-i Medine'nin mesh etme şeklinden bahsederken avuç içiyle ayağın üzerini, parmak uçlarından başlayarak bacağı doğru; ayağın altını da topuktan itibaren parmaklara doğru mesh ettiklerini aktarır. Yani dışarıdan bakan kişinin gördüğü ve göremediği yerleri mesh ettiklerini ifade etmiştir. Eserde bulunan başka bir rivayette ise İmam Mâlik'in sadece ayağının üzerini mesh ettiğini ve babasını bu şekilde mesh ederken gördüğü anlatılır.¹¹⁹

İmam Mâlik hakkındaki rivayet, diğer eserlerinde olduğu gibi aktarılmıştır.¹²⁰ Son dönem Mâlikî âlimleri de İmam Mâlik gibi sadece ayağın üst tarafının mesh edilmesini yeterli görmüşlerdir.¹²¹ Eserde aynı konu hakkında iki farklı görüş var gibi görünse de İmam Malik'in görüşü, ilk görüşü daraltmıştır. Bundan dolayı mezhebin uygulamalarının yapılan atıflarla örtüştüğünü söylemek mümkündür.

3) Eserde bahsedilen bir başka konu ise mestlerin abdestin hangi safhasında giyildiğidir. Ehl-i Medine'ye atfedilen uygulamalardan biri önce ayakların yıkanıp mestlerin giyilmesi ve abdest uzuvlarını yıkamaya mestler giyildikten sonra başlanmasıdır.¹²² Son dönem Mâlikî mezhebi uygulamaları ile İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf örtüşmektedir.¹²³

4. Teyemmüm

Teyemmüm başlığı altında İmam Muhammed'in yapmış olduğu iki görüş değerlendirmeye alınmıştır:

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medine'nin her vakit için teyemmüm alması gerektiği görüşünü aktarmıştır. İmam Muhammed ehl-i Medine'nin bu

¹¹⁸ Kevkeb 'Ubeyd el- Hâcce, *Fıkhul-'ibâdât 'âle'l-mezhebi'l-Mâlikî* (Dımeşk, Suriye: Matba'atü'l-İnşâ', 1986), 76.

¹¹⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/33-38.

¹²⁰ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/40.

¹²¹ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 76.

¹²² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/43.

¹²³ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 76.

görüşünü eserinde tartışmıştır. Onların gerekçesi olarak da kişinin her vakit için su aramaya çalışması gerektiğini bu yüzden her farz namaz için teyemmümün şart olduğunu aktarmıştır.¹²⁴

İmam Mâlik ve ilk dönem Medine âlimlerine göre tek bir teyemmümle namaz kılınabilir.¹²⁵ Ancak son dönem Mâlikî âlimleri ise bazı şartlara bağlı kalınarak atfedilen görüş üzerinde ittifak etmişlerdir. Son dönem Mâlikî âlimlerine göre her farz namaz için yeniden teyemmüm alınması gerekir.¹²⁶ Zaruret dışında¹²⁷ tek teyemmüm ile farklı farz namaz kılınmamasını, farz namaza bitişen¹²⁸ sünnet namazların kılınabileceğini, farz namazın hemen arkasında başka nafilelerin de kılınabileceğini söylemişlerdir. Su bulma ümidiyle namazı vaktin hemen başında değil ortalarına doğru kılınmasını, teyemmümden hemen sonra namaz kılınmasının daha uygun olduğu görüşüne sahip olmuşlardır.¹²⁹ Bu bilgilere göre Şeybânî'nin yapmış olduğu atıf ile son dönem Mâlikî kaynaklardan elde edilen bilgiler örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye şu atıfta bulunmuştur: Namaz kılarken suya rastlayan kişinin namazı bozmaması gerekir.¹³⁰

İmam Malik ve ilk dönem Mâlikî âlimlerine göre kişinin, namaz kılarken su ile karşılaşır ise namazı bozmaması gerekir. İmam Mâlik'e göre teyemmüm alan kişi Allah'ın hükmüyle namaz kılmaktadır. Bu yüzden namaz tam kılınmış kabul edilir.¹³¹ Son dönem Mâlikî âlimlerine göre de durum farklı değildir. Kişi namaz kılarken su bulursa ve vakit, dar ise namazı bozamaz. Namazdaki hal, namazdan önce suyun bulunmaması hali gibidir.¹³² Eğer kişi namaz kılarken su ile karşılaşır, namazın vakti

¹²⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/48.

¹²⁵ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/53; Ebû Muhammed Abdullah b. (Ebî Zeyd) Abdurrahman en-Nefzî el- Kayravânî, *er-Risale li'l-Kayravânî* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2010), 21.

¹²⁶ Ebu Bekir b. Hasan b. Abdillâh Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik şerhu irşâdü's-sâlik fi mezhebi İmâmü'l-eimmetü Mâlik* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2014), 1/136.

¹²⁷ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/136.

¹²⁸ Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 37.

¹²⁹ Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 72.

¹³⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/53.

¹³¹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/75; Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım b. Süleymân el-Ezdî el-Kayrevânî Berâzî, *et-Tehzîb fi'htisâri'l-Müdevvene*. Emîn, Dr. Muhammed b. Muhammed b. Sâlim b. Şeyh (Dubai: Daru'l-Buhûs li'd-dirâseti'l-İslâmî ve ihyâu't-türâs, 2002), 1/210..

¹³² Muhammed b. Ahmed Desukî, *Haşiyetu'd-desukî 'âle's-şerhu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010), 1/217.

de genişse –Mâlikîlere göre su bulma umuduyla namazı vaktin sonuna doğru ertelenmesi gerektiğinden- namazı bozar, yeniden abdest alıp namaz kılar.¹³³ Kişi suyu bulduğunu unutmuşsa namazdayken bulduğunu hatırlarsa namazı bozar ve abdest alıp namaz kılar.¹³⁴ Müellifin yaptığı bu atıf hem ilk hem son dönem Mâlikî âlimlerinin görüşleri ile örtüşmektedir.

5. Gusül ile İlgili Bazı Meseleler

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin Abdullah b. Ömer'e dayandırdıkları iki farklı görüşe yer vermiştir:

- 1) Atfedilen ilk görüş İbn Ömer gibi suyun gözlere ulaşması gerektiği görüşüdür.¹³⁵
- 2) Diğer görüş ise uygulamanın İbn Ömer'in uygulaması gibi olmadığıdır.¹³⁶

İmam Mâlik, bir kişi gusül abdesti alırken gözlerine de su değdirmesi gerektiğini¹³⁷ fakat bunun vacip olmadığını¹³⁸ söylemiştir. Son dönem Mâlikî âlimlerinin gösterdiği uygulamalarda, gusül sırasında yıkanması gereken uzuvların, vücudun dış kısımlarındaki uzuvlar olduğunu görmekteyiz. Göz, ağız, burun, göbek deliği gibi kısımlar vücudun iç kısımlarından sayılır ve buraların yıkanması farz değil, müstehaptır.¹³⁹ Ulaşabildiğimiz bu bilgilere göre İmam Muhammed'in yapmış olduğu İbn Ömer atıflarının “vacip” değil “müstehap” olduğunu göstermektedir. Bu durumda son dönem Mâlikî uygulamaları İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıflarla örtüşmektedir.

6. Erkeklik Uzvuna Dokunmak

¹³³ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş – Ebû Abdillâh Malikî, *Minehu'l-celîl şerhu Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), 1/156.

¹³⁴ Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir b. Abdulaziz Sinbûvî, *Dav'u'ş-şumû' şerhu'-mecmû' fi'l-fikhu'l-Maliki*. Masûmî (Moritanya, Nuakşot: Dâru Yusuf b. Taşfîn, Mektebetu'l-İmam Malik, 1426/2005), 1/251.

¹³⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/58.

¹³⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/58.

¹³⁷ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/50.

¹³⁸ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/51.

¹³⁹ Hâce, *Fikhu'l-'İbâdât*, 59; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 59.

İmam Muhammed Ehl-i Medine'nin abdesti etkileyen unsurlardan erkeklik uzvuna dokunmanın abdesti bozup bozmadığı ile ilgili iki farklı atıfta bulunmuştur:

1) Erkeklik uzvuna hangi şekilde olursa olsun dokunmak abdesti bozulur.¹⁴⁰

2) İmam Muhammed, daha sonra ehl-i Medîne'nin bu görüşlerinden vazgeçtiklerini ifade etmiştir. Böylece ehl-i Medîne'nin yeni görüşü şu şekildedir: Kişi erkeklik uzvuna yalnızca avucun içiyle dokunduğunda abdest bozulur.¹⁴¹

İmam Mâlik ve ilk dönem Mâlikî âlimlerine göre erkeklik uzvuna dokunmak abdesti bozar ve yeniden abdest alınmasını gerektirir.¹⁴² Atıflardan ikincisi, ilk atfı daralttığından dolayı Ehl-i Medine'ye yapılan atıf ile uygulama birbirleriyle örtüşmektedir.

Son dönem Mâlikî âlimleri, atıfta bulunulan bu iki görüşten yalnızca ikincisinin uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Mâlikîler, erkeklik uzvuna avucunun içiyle ve parmakların iç kısmıyla dokunmanın abdesti bozacağı; parmakların dışı, elin dışı ve elin asıl parmaklarının dışındaki parmaklarla ya da el dışındaki herhangi bir organla dokunmanın abdesti bozmayacağı görüşünü ortaya koymuşlardır.¹⁴³ Yapılan atıf son dönem Mâlikî âlimlerinin uygulamaları ile de örtüşmektedir.

7. Öpmek

İmam Muhammed eserinde ehl-i Medîne'ye şu atıfta bulunmuştur: Öpmek, abdesti bozmaz.¹⁴⁴

İmam Mâlik, bir kişinin eşine dokunur ya da onu öperse öpen kişinin abdest alması gerektiğini söylemiştir.¹⁴⁵ Son dönem Mâlikîlere göre ise öpmenin şekline ve

¹⁴⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/59.

¹⁴¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/59.

¹⁴² Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî (ö. 378/988) İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' ve şerhu'l-müdevvene*. Hasen (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 2007), 1/23; İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/52.

¹⁴³ Muhammedü'l-Arabî Karavî, *El-Hülâsatü'l-fıkhiyye 'âlâ mezhebi's-sâdetü'l-mâlikîyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 19.

¹⁴⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/65.

¹⁴⁵ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/49.

ne kasıtlı yapıldığına göre hüküm değişir. Eğer küçük bir çocuk merhamet ile öpülmüşse¹⁴⁶ veya erkek ile karısı arasında adet haline getirilmiş veda veya buluşma sebebiyle bir öpme¹⁴⁷ mevcut ise bu durumda abdest bozulmaz. Erkek karısını şehvetle öpmüşse, karının abdest alması gerekmez, kocanın abdest alması gerekir.¹⁴⁸ Eğer öpme yanaktan olmuşsa abdest alınması gerekmez.¹⁴⁹ Eğer öpme kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde dudaktan gerçekleşmişse abdest bozulur, her iki tarafın da abdest alması gerekir.¹⁵⁰ Buna göre son dönem Mâlikilerin görüşleri ile İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf, zikrettiğimiz şartlara bağlı kalındığı takdirde örtüşmektedir.

8. Burun Kanaması, Kusma, Kan Veya İrin Sebebiyle Abdestin Bozulması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medine'ye göre burun kanaması, kusma, kan veya irin gibi şeylerin çıkış yerleri sebebiyle abdesti bozacak şeyler olmadığına, mazmaza ya da bunların bulunduğu bölgeyi yıkadıktan sonra abdest alınması gerekmeden namaz kılınabileceğine atıfta bulunmuştur.¹⁵¹ Ancak İmam Muhammed, zikredilen şeylerin abdesti bozduğuna dair rivayetler ile eleştiride bulunmuştur. Hatta İmam Mâlik'in bu rivayetleri naklettiğini söylemiş, ehl-i Medine'nin bunun tersinde bir görüşü beyan etme sebeplerini sormuştur.¹⁵²

İmam Muhammed'in eserinde atıfta bulunduğu İmam Mâlik'in rivayetlerine, mezhebin ana kaynaklarında yer verilmemiştir. Ancak ehl-i Medine'nin görüşlerini destekleyecek rivayetler bulunmaktadır.¹⁵³ İlk dönem Mâlikî âlimleri de ehl-i Medine'nin bu görüşünü destekler.¹⁵⁴ Son dönem Mâlikî âlimleri ise sebileyn dışında

¹⁴⁶ Mevvâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğırnati, *et-Tâc ve'l-iklâl li-Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 1994), 1/431.

¹⁴⁷ Desukî, *Haşiyetu'd-Desukî*, 1/121.

¹⁴⁸ Mevvâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğırnati, *et-Tâc ve'l-iklâl*, 1/431.

¹⁴⁹ Desukî, *Haşiyetu'd-Desukî*, 1/121.

¹⁵⁰ Mevvâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğırnati, *et-Tâc ve'l-iklâl*, 1/431.

¹⁵¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/66.

¹⁵² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/67.

¹⁵³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/53.

¹⁵⁴ Abdurrahman b. Kâsım b. Halid b. Cünade el-'Attâkî el-Mısrî Ebû Abdillâh İbnü'l-Kasım, *Mecâlis İbnü'l-Kâsım elletî seele 'anha Mâlik rahimehullâh*, "Mecâlis". Bâhû (Feyyum, Mısır: Daru'l-Felâh li'l-bahs'il-İlmî ve tahkik'ut-türâsi'İslâmî., 1981), 109.

çıkan şeyleri, çıkış yerlerinden dolayı temiz sayarlar. Burun kanaması namaz sırasında hafif bir şekilde başlamışsa kişi sol parmağıyla burnunu kapatır ve namazına devam eder.¹⁵⁵ Kusma, ağız yoluyla çıkmasından dolayı necaset kabul edilmez. Mideden gazla beraber çıksa bile ağız yıkanır ve abdest gerektirmez.¹⁵⁶ İrin, kan, safran veya kurtçuk gibi şeyler hades oluşturmadığından dolayı abdest almayı gerektirmez ancak abdest almak müstehaptır.¹⁵⁷ Kan, irin, safran veya kurtçuk sebileynden çıkmasına rağmen mutad şekilde değilse ve insana eziyet verecek şekilde gün boyunca sürüyorsa istihaza kabul edilir. Bu pisliklerin bedenden temizlenmesi yeterlidir.¹⁵⁸ İmam Muhammed'in ehl-i Medine hakkında belirttiği görüş ilk ve son dönem Mâlikî kaynaklardan alınan bilgilerle örtüşmektedir. Ancak İmam Mâlik hakkında beyan ettiği görüş örtüşmemektedir.

9. Ezan

İmam Muhammed, *el-Hücce* isimli eserinde ezan babında dört konudan söz etmektedir:

1) İmam Muhammed eserinde Mâlikîlerin ezanı vaktinden önce okumanın caiz olmadığı ancak sabah ezanının vakitten önce okunabileceği görüşüne atıfta bulunur.¹⁵⁹

İmam Mâlik ve ilk dönem Mâlikî âlimleri yalnızca sabah ezanının vaktinden önce okunabileceğinde ittifak etmişlerdir.¹⁶⁰ Son dönem Mâlikî âlimleri de sabah ezanı, gecenin son altıda biri geçmiş olmasından dolayı vaktinden önce okunabileceğini söylemişlerdir.¹⁶¹ Sabah namazı dışındaki Cuma namazı dâhil hiçbir

¹⁵⁵ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî el-Fâsî Zerrûk, *Şerhu Zerrûk 'âlâ metni'r-risâle li'bn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 2006), 1/348.

¹⁵⁶ Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, 1/348.

¹⁵⁷ Ahmed b. Ganîm b. Sâlim İbn Mihnâ Şihâbü'd-Din Nafravî, *el-Fevâkihu'd-divânî 'âlâ risâletü İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/111.

¹⁵⁸ İlîş, *Minehu'l-celîl*, 1/108.

¹⁵⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/71.

¹⁶⁰ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/159; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/229; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/60.

¹⁶¹ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/166.

namazın ezanı, vaktinden önce okunmaz.¹⁶² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıfla tüm dönemlerdeki Mâlikî görüşleri örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed Mâlikîlerin ezandan önce "Allahu Ekber" lafzını iki defa tekrar ettiklerini, ezan sırasında iki defa daha tekrar edilerek dörde tamamladıklarını söyler.¹⁶³

İmam Mâlik ve son dönem Mâlikî âlimleri ezanın tüm cümlelerini iki defa tekrar edilmesi gerektiğini ifade etmişler ve Mâlikî kaynaklarda ezan lafzı:

”الله أكبر، الله أكبر

أشهد أن لا إله إلا الله أشهد أن لا إله إلا الله

، أشهد أن محمدا رسول الله، أشهد أن محمدا رسول الله

حي على الصلاة، حي على الصلاة

، حي على الفلاح، حي على الفلاح

-(sadece sabah namazında) الصلاة خير من النوم، الصلاة خير من النوم-

”الله أكبر، الله أكبر، لا إله إلا الله” şeklinde nakledilmiştir.¹⁶⁴ Buna göre İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf Mâlikî âlimlerinin görüşleri ve rivayetleri ile örtüşmektedir.

3) İmam Muhammed eserinde ehl-i Medîne'nin ezandan sonra bir müddet gelenleri beklediklerini, gelenlerle namaz kılındığını, cemaati kaçıranların ise ikinci defa cemaat oluşturmamalarını, münferiden namaz kılmaları gerektiğini kaydeder.¹⁶⁵

¹⁶² Kâsım b. İsâ b. Nâcî el-Kayravânî Tenûhî, *Şerhu İbn Nâcî et-Tenûhî 'alâ metni'r-risâleti li'bni Ebî Zeyd el-Kayravânî*. Mezidî (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmî, 2007), 1/133.

¹⁶³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/76.

¹⁶⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/58; Halûtî, *Bulğatü's-Sâlik*, 1/250; Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 98; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/165.

¹⁶⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/83.

Mâlikîlerin bu uygulamasının sadece tek bir kaynakta aynı şekilde devam ettiği belirtilmiş, diğer kaynaklarda bununla ilgili bir bilgi bulunamadığından İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atfın örtüşüp örtüşmediği tespit edilememiştir.¹⁶⁶

4) İmam Muhammed eserinde ehl-i Medîne'nin sütte bulunmadığı yerde sütresiz namaz kılabilirlerini, çizginin bilinemeyeceğinden dolayı kabul etmediklerini kaydetmiştir.¹⁶⁷

İmam Mâlik ve Mâlikîlerin bu görüş üzerinde ittifakı vardır. Sütte bulunmadığı zaman yere çizgi çekmek, sütte kabul edilmemiştir.¹⁶⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atf ile Mâlikî görüşleri birbirleri ile örtüşmektedir.

B. NAMAZ BÖLÜMÜ

1. İftitah Tekbiri ve Namazdaki Kıraatin Cehri Okunması

1) İmam Muhammed eserinde ehl-i Medîne'ye göre iftitâh tekberi sırasında ve rükû'ya eğilirken, rükû'dan doğrulurken ellerin omuz hizasında kaldırılması gerektiğini kaydetmiştir.¹⁶⁹

Hem İmam Mâlik'e göre hem ilk ve son Mâlikîler İmam Muhammed'in atfettiği görüş üzerinde ittifak etmişlerdir. İmam Muhammed'in atfı ile Mâlikîlerin görüşleri birbirleriyle örtüşmektedir.¹⁷⁰

2) İmam Muhammed eserinde Ebu Hanife'nin besmeleyi namazın hiçbir yerinde cehri okunmaması gerektiği görüşünü naklederken ehl-i Medîne'nin de bu görüşe katıldığını ifade etmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁶ Muhammed b. Muhammed Slim el-Meclisî eş-Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer fî heteki estâru'l-muhtasar (Şerhu Muhtasari Halîl li-şeyh Halîl b. İshâk el-Cündî el-Mâlikî)*. Ahmed – (None) (Moritanya, Nuakşot: Daru'r-Rıdvân, 2015), 2/502.

¹⁶⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/89.

¹⁶⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/202; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/284; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/228; Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 1/335..

¹⁶⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/94.

¹⁷⁰ Nafravî, *Fevakihu'd-divânî*, 1/172; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/166; İbnü'l-Kasım, *Mecâlis*, "Mecâlis", 104.

¹⁷¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/96.

Hem İmam Mâlik'e hem de son dönem Mâlikî âlimlerine göre namazda hiçbir şekilde besmele cehri okunmaz.¹⁷² Mâlikîlerin görüşleri ile İmam Muhammed'in bu konudaki atfı örtüşmektedir.

3) İmam Muhammed eserinde hem İmam Mâlik'e hem de ehl-i Medîne'ye göre kunut duasının sabah namazının son rekâtında rükû'dan sonra okunduğunu, vitir namazında okunmadığını kaydetmiştir.¹⁷³

İmam Mâlik ve Mâlikî âlimlere göre kunut duasının sabah namazının¹⁷⁴ dışında okunduğu tek yer Ramazan ayında kılınan vitir namazlarıdır.¹⁷⁵ Bu bilgiler ışığında İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıfla Maliki mezhebinin görüşleri örtüşmektedir.

2. Namazda Kıraat

İmam Muhammed eserinde ehl-i Medîne'ye göre kıraatin sadece ilk iki rekâtta Fatiha suresiyle birlikte yapıldığını, son iki rekâtta Fatiha ile birlikte zammî sure okunmaması gerektiğini kaydeder.¹⁷⁶

İmam Malik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre farz olan namazların her rekâtında Fatiha suresinin okunması vaciptir.¹⁷⁷ Ancak namazların ilk iki rekâtında Fatiha'dan sonra okunacak zammî sure nafîle¹⁷⁸ ve müstehap olarak değerlendirilir.¹⁷⁹ İmam Muhammed'in atfettiği görüş ile Mâlikî âlimlerinin görüşleri birbirleriyle örtüşmektedir.

3. Tilavet Secdesi

¹⁷² Ebû'l-Hasen, *Haşiyetu'l-A'devî*, 1/262.

¹⁷³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/98.

¹⁷⁴ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 2/132; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/289; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/126.

¹⁷⁵ Hattâb, Şemsü'd-dîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân et-Trablusî el-Mağribî Ru'aynî, *Mevâhibu'l-celîl fî şerhi Muhtasari Halîl* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/8.

¹⁷⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/107.

¹⁷⁷ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/138; İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/15; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/164; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/234

¹⁷⁸ Ebû'l-Hasen, *Haşiyetu'l-A'devî*, 2/400.

¹⁷⁹ Ebu Abdillâh, Muhammed b. Abdillâh Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Haruşî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010), 1/275.

İmam Muhammed eserinde ehl-i Medîne'nin bu bâb hakkında üç görüşüne atıfta bulunmuştur:

1) İlk görüş "Hac" suresinde iki secde bulunduğuna dairdir.¹⁸⁰

İmam Mâlik'ten gelen rivayetlere göre "Hac" suresinde iki secde vardır.¹⁸¹ Ancak ilk ve son dönem Mâlikî âlimleri İmam Muhammed'in atfının aksine, Kur'an'ın 11 yerinde tilavet secdesinin yapılmasının sünnet olduğunu söylerler.¹⁸² Tilavet secdesinin bulunduğu ayetleri zikrederken, Hac suresinin 18. ayetinden başka ayetini ifade etmezler. Buna göre bu atıf İmam Malik'in rivayetleri ile örtüşürken Mâlikî âlimlerinin görüşleri ile örtüşmemektedir.

2) İkinci görüş, "Sâd" suresinde secde ayetinin bulunmadığı aktarılmıştır.¹⁸³

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre secde ayetleri şu şekildedir: A'râf-206, Ra'd-15, Nahl-50, İsra-109, Meryem-58, Hac-18, Furkan- 60, Mü'minun-116, Secde-15, Sad-24, Fussilet-37.¹⁸⁴ Secde ayetlerinin bulunduğu sureler arasında "Sâd" suresi de zikredilmiştir. Bu bilgiler ölçüsünde yapılan atıf ile mezhebin görüşleri örtüşmemektedir.

3) Son görüşte ise kısa surelerde tilavet secdesinin bulunmadığı kaydedilmiştir.¹⁸⁵ Daha sonra İmam Muhammed, İmam Mâlik'ten aldığı bir rivayette şunları nakletmiştir. Peygamber Efendimiz (sav) ile birlikte bir kısım sahabe, İnşikâk suresinde ve Alak suresinde secde yapmışlardır. İmam Muhammed bu rivayet ile İnşikâk suresinde secde edilmesinin gerekliliğini ortaya koyduğunu söylemiştir.

İmam Mâlik'in rivayeti olarak nakledilen bu bilgi sadece İmam Muhammed'in rivayet ettiği Muvatta' nüshasında bulunmaktadır.¹⁸⁶ Bunun dışındaki diğer

¹⁸⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/108-109.

¹⁸¹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Şeybânî Rivayeti", 97.

¹⁸² Nafravî, *Fevakihu'd-divânî*, 1/249; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/130.

¹⁸³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/108-109.

¹⁸⁴ Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, 2/1136; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/199.

¹⁸⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/108-109.

¹⁸⁶ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Şeybânî Rivayeti", 97.

nüshalarda böyle bir rivayete rastlanmamıştır. Yukarıda zikredilen sureler¹⁸⁷ arasında kısa sureler bulunmamaktadır. Bu bilgiler ışığında ehl-i Medîne'nin görüşleri ile İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf örtüşmektedir. Ancak İmam Mâlik'e yaptığı atfın yine kendi rivayet ettiği nüshada bulunması, rivayetin daha önceki ders halkalarında konuşulmadığını akla getirebilir.

4. Muktedînin Kıraati

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşünü kaydetmiştir: Muktedînin imamın cehrî olarak kıldırıldığı namazlarda kıraat yapmaması gerekir. Muktedî, imamın hafî olarak kıldırıldığı namazlarda ise kıraat yapması gerekir.¹⁸⁸ İmam Muhammed, bu görüşü tartışırken İmam Mâlik'ten, muktedînin cemaatle kılınan tüm namazlarda kıraat yapmayacağına dair iki rivayet nakletmiştir.¹⁸⁹

İmam Muhammed'in naklettiği hadisler İmam Mâlik'in eserlerinde mevcuttur. Ancak daha sonra İmam Mâlik'in öğrencisi olan Yahya, İmam Mâlik'ten muktedînin imamın cehrî namaz kıldırıldığı yerde kıraat yapmaması gerektiğini nakletmiştir.¹⁹⁰ Son dönem Mâlikîler ise Yahya'nın rivayetine uygun olarak, imamın cehrî okuduğu yerlerde muktedînin kıraati mekruhtur demişlerdir. İmamın hafî okuduğu yerlerde ise muktedînin kıraati sünnet olduğunu söylemişlerdir.¹⁹¹ Bu bilgiler ile İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf örtüşmektedir.

5. İmamın Oturarak Namaz Kıldırması

İmam Muhammed, *el-Hücce* adlı eserinde ehl-i Medîne'nin imamın oturarak namaz kılması hakkında şu iki görüşünü nakletmiştir:

1) Ehl-i Medîne'ye göre imamın oturarak namaz kıldırmasının caiz değildir. Ayakta namaz kıldırıyorsa başkasının kıldırmasını sağlaması gerekir.¹⁹² Daha sonra İmam Mâlik'ten rivayetle Hz. Peygamber'in hasta yatağından kalkıp

¹⁸⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/199; Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, 1/1136.

¹⁸⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/116.

¹⁸⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/116-117.

¹⁹⁰ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/118.

¹⁹¹ Nafravî, *Fevakihi'd-divânî*, 1/206.

¹⁹² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/122.

namaz kıldırın Hz. Ebubekir (ra)'e işaret ettiğini ve namazı kendisinin kıldırıldığını anlatmıştır.

İmam Mâlik, oturan bir imamın arkasındaki cemaatin ona tâbi olmasını uygun görmüş ancak imam oturuyorsa cemaatinde aynı şekilde oturması gerektiğini söylemiştir.¹⁹³ Bunun akabinde ilk dönem Mâlikî âlimleri bu uygulamanın sorun teşkil etmese bile sağlıklı bireylerin imâ yapmasının uygun olmayacağı kanaatinde olmuşlardır.¹⁹⁴ Son dönem Mâlikî âlimleri de oturarak namaz kıldırın imamın kendi gibi ayakta duramayan muktedilere namaz kıldırabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁹⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıflar ile Mâlikî mezhebinin görüşleri birbirleri ile örtüşmektedir.

2) Ehl-i Medîne'ye göre zinadan doğan kişi, hastalık veya sefer gibi zaruret dışında imamlık yapamaz.¹⁹⁶

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre veled-i zina birisinin düzenli olarak imam yapılması mekruhtur. İmam Muhammed'in bu atfı Mâlikî mezhebinin görüşleri ile örtüşmektedir.¹⁹⁷

6. Teşehhüd, Peygamber Efendimize (sav.) Salât ve Selam

İmam Muhammed bu bâb başlığı altında Mâlikîlere yönelttiği üç görüşü tartışmıştır:

1) Ehl-i Medîne, teşehhüd lafzına “الزَّكَايَاتُ (Ez-Zâkiyâtü)” ibaresini eklemiştir.¹⁹⁸ Böylece atıfta Tahiyat duası aşağıdaki şekilde okunmalıdır:

"التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ الزَّكَايَاتُ لِلَّهِ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْنا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"

¹⁹³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/133.

¹⁹⁴ Berâzî, *et-Tehzîb*, 1/248.

¹⁹⁵ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fikhiyye*, 108.

¹⁹⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/129.

¹⁹⁷ Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî Mayyâra, *ed-Dürrü's-semîn ve'l-müverredü'l-me'in*, "Şerhu'l-mürşidü'l-me'in 'ala'd-darurî min 'ûlumu'd-dîn". Minşevi (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008), 380; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/178; İbnü'l-Kasım, *Mecâlis*, "Mecâlis", 104.

¹⁹⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/130.

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre teşehhüd lafzına yapılan bu ekleme Hz. Ömer'e (ra.) dayanır.¹⁹⁹ Bu ibarenin tahiyyat duasına eklenmesi ise müstehaptır.²⁰⁰ İmam Muhammed'in atfettiği bu görüş Mâlikî uygulamaları ile örtüşmektedir.

2) Hem ehl-i Medîne'ye ve İmam Mâlik'in görüşüne göre Peygamber Efendimiz(sav)'e yapılan salât ü selam bir defa söylendiğine atıfta bulunmuştur.²⁰¹ Atıfta bulunulan lafız şu şekildedir:

"اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت

على إبراهيم إنك حميد مجيد"

Bu lafız hem İmam Mâlik hem de diğer Mâlikî fakihlerine göre efdâl olan lafızdır.²⁰² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3) Ehl-i Medîne'ye göre bir kişi namazdayken bir adamın selamı sözlü olarak alamaz; ancak selamaîşaretle karşılık verebilir.²⁰³

İmam Mâlik veya ilk dönem Mâlikî âlimlerine göre selamın nasıl alınması gerektiğine dair bir bulguya rastlayamadık. Ancak İmam Muhammed'in rivayet ettiği *Muvatta'* nüshasında, bir kişinin namazdayken konuşmak yerine işaret edebilmesi gerektiğine dair bir kayıtlarla karşılaştık.²⁰⁴ Son dönem Mâlikî âlimleri ise bu uygulamanın yerinde bir uygulama olmadığını, namaz kılan kişinin verilen selamı eliyle veya başıyla cevap vermesinin mekruh olduğunu savunmuşlardır.²⁰⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf, İmam Mâlik'ten alınan rivayet ile örtüşebiliyorken, hâlihazırdaki Mâlikî uygulamasıyla örtüşmemektedir.

7. Namazda Bayılma

¹⁹⁹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/124; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/307.

²⁰⁰ Tenûhî, *Şerhu İbn Nâcî*, 1/151.

²⁰¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/137-138.

²⁰² Aliş, *Minehu'l-celîl*, 1/265; İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/196.

²⁰³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/146.

²⁰⁴ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Şeybânî Rivayeti", 76.

²⁰⁵ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/32.

İmam Muhammed, *el-Hücce* isimli eserinde bu başlık altında iki görüşe yer vermiştir:

1) Ehl-i Medîne'ye göre gündüz namazlarında (öğle ve ikindi) bayılan kişi, güneş batmadan önce ayılması durumunda öğle ve ikindi namazlarını cem' edebilir veya sadece tek bir namaz kılacak kadar vakit kalmışsa sadece ikindi namazını kılabilir.²⁰⁶

2) Akşam namazından önce bayılan kişi, fecrin doğmasından önce, yatsı ve akşam namazlarını cem' edilebilir. Eğer sadece bir namaz kılınabilecek kadar vakit kalmışsa sadece yatsı namazının kılabilir.²⁰⁷

İmam Muhammed'in yapmış olduğu her iki atıf da aynı hükmü içerir. İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimleri bayılan kişiyi hayız gören kadın ya da aklını kaybeden kişiye benzeterek bunlara uygulanan hükümleri uygulanmıştır.²⁰⁸ Namaz vakti girmişken bayılmış olan kişi, namaz vaktine ulaştığı için uyandığında onu kaza eder. Uyandığında güneş doğmuş ve vakit geçmişse vakti geçen namaz kaza edilmez.²⁰⁹ Mâlikî uygulamaları ile İmam Muhammed'in atıfları birbiriyle örtüşmektedir.

8. Namazları Cem' Etmek

İmam Muhammed, eserinde bu konu hakkında iki atıfta bulunmuştur:

1) Ehl-i Medîne'ye göre yağmur yağdığı zaman akşam ve yatsı namazlarını cem' etmek sünnettir. Yapılan atıfta cem'in nasıl yapıldığı da nakledilmiştir.²¹⁰

2) Ehl-i Medîne'ye göre akşam ve yatsı namazlarını cem' etmek isteyen kişi şu şekilde yapmalıdır: Akşam namazı kılındıktan bir müddet sonra müezzin ezan okur ve daha sonra ara vermeksizin yatsı namazı kılınır. Namaz biter bitmez kızıllık geçmeden insanlar evlerine döner.²¹¹

²⁰⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/155.

²⁰⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/155.

²⁰⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/184; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/262; Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, 1/331.

²⁰⁹ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/163.

²¹⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/164.

²¹¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/164.

İmam Mâlik ve son dönem Mâlikî âlimlerine göre şehirde yaşayanlar için yağmur, çamur oluştuyorsa ve karanlıkla birleşmiş ise, akşam ve yatsı namazlarının cem'-i takdim ile birleştirilmesi sünnettir.²¹² Namazın kılınışı şekli ise İmam Muhammed'in attettiği gibi akşam ezanı okunduktan bir müddet sonra, müezzinin cami içinde kısık sesle okuduğu ezandan hemen sonra yatsı namazının cem' edilerek kılınmasıdır. İki namaz arasında konuşma olmaz veya nafile namaz kılınmaz. Namazlar bittikten sonra cemaat dağılır.²¹³ Yapılan her iki atıf da Mâlikî uygulamaları ile örtüşmektedir.

9. Yolcunun Namazı

İmam Muhammed, eserinde bu konuda iki görüş üzerinde değerlendirmede bulunmuştur:

1) Ehl-i Medîne'ye göre yolcu kimsenin namazları kısaltabilmesi için yolun dört bürud²¹⁴ (أَرْبَعَةُ بُرُودٍ) yani kırk sekiz mil olması gerekir.²¹⁵

İmam Malik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre namazların kısaltılabilmesi için dört bürud kadar yol gidilmesi gerekir.²¹⁶ Bazı kaynaklarda ise ortalama iki günlük yol olarak ele alınmıştır.²¹⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Ehl-i Medîne'ye göre yolcunun namazı kısaltabilmesi için kalacağı yerde 4 gün boyunca ya da daha az bir müddet kalması gerekir. Eğer bundan daha fazla bir süre kalacaksa namazlarını kısaltmadan kılması gerekir.²¹⁸

²¹² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/204; Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, 1/324.

²¹³ Hâce, *Fıkhu'l-İbâdât*, 235.

²¹⁴ Bürüd: Mesafe ölçü birimidir. 1 bürüd 12 mil uzaklığındadır. 1 mil ise 1,609 km'lik mesafe için kullanılır. 1 bürüd 12x1,609= 19,308 km olarak hesaplanır. Metinde geçen 4 bürüd yaklaşık 77 km mesafe olarak hesaplanabilir.

²¹⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/166.

²¹⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/207; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/289; Desukî, *Haşiyetu'd-Desukî*, 1/358.

²¹⁷ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/313.

²¹⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/169.

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre bir kişi karada ya da denizde dört gün ve gece boyunca kalmaya niyet ediyorsa namazlarını kısaltmaması gerekir.²¹⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

10. Namazların Kısaltılması

İmam Muhammed ehl-i Medîne'ye namazların kısaltılması hakkında şu şekilde atıf yapmıştır: Ehl-i Medîne'ye göre yolculuğa çıkmak isteyen kişi, evden çıkıncaya ve uzaklaşıncaya kadar namazı kısaltmaması gerekir. Evine dönen kişinin yaklaşıp evine girinceye kadar namazı kısaltarak kılması gerekir.²²⁰

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre kişi yolculuğa çıkacaksa, İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıftaki gibi hareket etmelidir.²²¹ Mâlikilerin uygulaması ile yapılan bu atıf örtüşmektedir.²²²

11. Yolculukta Namazların Cem'i

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin namazların cem' hakkında birbirine zıt, iki görüşüne atıf yapmıştır:

1) Ehl-i Medîne'den bir gruba göre öğle namazını vaktin sonuna te'hîr²²³ etmek, ikindi namazını da vaktin başına takdîm²²⁴ etmek, aynı şekilde akşam ve yatsı namazlarını da te'hîr ve takdîm ederek iki namazı cem' etmek sünnettir.²²⁵

2) Diğer gruba göre ise namazı cem' etmeyi belirli vakte münhasır kılınmaz, daha geniş vakte yayılır. Cem' edilecek namazların vakitleri konusunda öğle ve ikindi namazları gündüzün tamamında, akşam ve yatsı namazlarının da gecenin tamamında kılınabilir.²²⁶

²¹⁹ Mevâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebî'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğirnatî, *et-Tâc ve'l-iklâl*, 1/503; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/209; Kayravânî, *Risâle*, 46.

²²⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/172.

²²¹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/204; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/113.

²²² Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 255.

²²³ Te'hîr: Ertelemek.

²²⁴ Takdîm: Öne almak.

²²⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/174.

²²⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/179.

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimleri, namazların cem'i hususunda birinci grubunun görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir. Gündüzün ve gecenin tamamında namazların kılınabileceğine dair bir kaynak tespit edilememiştir. Aksine Mâlikîler, öğle ve akşam namazlarının vaktin sonunda ikindi ve yatsı namazlarının da vaktin başında kılınması gerektiği görüşüne sahiptirler.²²⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu ilk atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşürken ikinci görüşle örtüşmemektedir.

12. Yolculukta Vitir Namazı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşüne atıfta bulunmuştur: Deve üzerinde vitir kılınabilir.²²⁸

İmam Muhammed'in atfettiği bu görüş hakkında İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimleri, nafile namazların binek üzerinde namaz kılınabileceğini, vitir namazının da nafile ibadet olmasından dolayı binek üzerinde kılınabileceğini ifade etmişlerdir.²²⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî mezhebi uygulamaları örtüşmektedir.

13. Vitir Namazının Rekât Sayısı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye vitir konusunda şu dört atıfta bulunmuştur:

1) Vitir namazının kaç rekât olduğuna dair ehl-i Medîne içerisinde ihtilaflar mevcuttur. Bir grup ehl-i Medîne vitir namazının tek rekât olarak kılınması gerektiğini söylerken, İmam Mâlik gibi bir kısım ehl-i Medîne ise vitir namazının üç rekât olarak kılınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İmam Mâlik'in dâhil olduğu gruba göre vitir namazı²³⁰ ile şef' namazı,²³¹ selam verilerek ayrılması gerekmektedir.²³²

²²⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/205; Berâzi, *et-Tehzîb*, 1/286; Mâzeri, *Şerhu't-Telkîn*, 1/846-847.

²²⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/182.

²²⁹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/119; Hâcce, *Fıkhu'l-İbâdât*, 146.

²³⁰ Vitir: Gecenin en sonunda kılınan tek rekâtlık namaz olarak bilinir.

²³¹ Şef': Vitir namazından önce kılınan iki rekâtlık namaz olarak bilinir.

²³² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/190.

Vitir namazını kılan kişi mukîm ise vitir namazından önce şef' namazı kılmalı, seferî ise sadece vitir kılmasında bir sakınca yoktur.²³³

İmam Mâlik ve son dönem Mâlikî âlimlerine göre vitir namazının en azı tek rekât en fazlası ise on bir rekât olarak kılınır ve iki rekâtta bir selam verilerek ayrılır.²³⁴ Her ne kadar ilk dönem Mâlikî âlimlerinden bir kısmı vitirden önce şef' kılınmaması gerektiğini²³⁵ söyleseler de son dönem Mâlikî âlimleri, İmam Mâlik'in dâhil olduğu ikinci görüşünü uygulamaya almışlardır. Eğer kişi, yolcu ise bu durumda seferîliğin meşakkatinden dolayı kişinin şef' namazını kılmamasına izin verilebilir.²³⁶ Edinilen bu bilgilere göre İmam Muhammed'in ikinci gruba yapmış olduğu atıf Mâlikî mezhebi uygulamaları ile örtüşmektedir.

2) Ehl-i Medîne'nin bir kısmı vitir namazının, fecr-i sâdıktan sonra kılınabileceğini söyleseler de sonradan bu görüşlerinden rücu' etmişlerdir. Böylece ehl-i Medîne, vitrin fecr-i sâdıktan evvel kılınması gerektiği görüşünde ittifak etmişlerdir.²³⁷

İmam Mâlik, yapılan bu atıftaki gibi vitir namazının fecr-i sâdıktan sonra kılınabileceğini söylemiştir. Fakat bu durumun uykuda kalan bir kişi için geçerli olduğunu²³⁸ söyleyerek bunu sınırlandırmıştır. Son dönem Mâlikî âlimleri, ilk dönem Mâlikî âlimleri gibi fecr-i sâdıktan önce vitir namazının kılınması gerektiğini söylemişlerdir.²³⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf ile Mâlikî mezhebi uygulamaları örtüşmektedir.

3) Ehl-i Medîne, vitir namazında kunut duasının okunmaması gerektiğini söylemişlerdir.²⁴⁰

²³³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/193.

²³⁴ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 2/163; Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 5/583.

²³⁵ Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/295.

²³⁶ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 2/394.

²³⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/194.

²³⁸ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/127.

²³⁹ Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/294; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/302.

²⁴⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/199.

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimleri vitir namazında kunut duasını okunmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak Ramazan ayının son on beş gününde kılınan vitir namazında kunut duasını okunur.²⁴¹ İmam Muhammed'in yaptığı bu atıf ile Mâlikî mezhebi uygulamaları örtüşmektedir.

14. Namazda Gülmek

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin şu görüşünü nakletmiştir: Namazda kakhkaha ile gülmek namazı bozar; ancak abdesti bozmaz.²⁴²

Bu konu hakkında İmam Mâlik'in herhangi bir görüşüne rastlanmamıştır. Ancak ilk dönem Mâlikî âlimleri, namazda kakhkaha ile gülmenin hükmüne, namazda konuşmanın hükmünü vermiştir.²⁴³ Son dönem Mâlikî âlimleri de aynı hükmü korumuşlardır.²⁴⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

15. Sabah Namazının İki Rekâtı

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin şu görüşüne atıfta bulunmuştur: Vakit içinde kılınamayan sabah namazının iki rekâtlık sünneti, güneş doğduktan sonra kaza edilmelidir.²⁴⁵

İmam Mâlik, güneş doğduktan sonra vaktinde kılınamayan sabah namazının sünnet olan iki rekâtının da kaza edilmesine dair rivayetler aktarmıştır.²⁴⁶ Diğer Mâlikî âlimleri de aynı kanaati serdetmişlerdir.²⁴⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

16. Evde Namaz Kılan Kişinin Müdrik Olması

²⁴¹ Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, I/269; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/289.

²⁴² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/204.

²⁴³ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/116.

²⁴⁴ Ebû'l-Hasen, *Haşiyetu'l-A'devî*, 1/330; Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 186; Şinkıtî, *Levâmi'ud-dürer*, 1/519.

²⁴⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/208.

²⁴⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/210.

²⁴⁷ Zerrûk, *Şerhu Zerrûk*, 1/253; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/295.

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin şu görüşüne atıfta bulunmuştur: Evde münferiden kılınan namazlar camide imamla birlikte kılınabilir. Ancak akşam namazı bundan müstesnadır.²⁴⁸ İmam Muhammed, İmam Mâlik'in istisnâ kılınan akşam namazı gibi sabah namazını da istisna ettiğini nakletmiştir.²⁴⁹

İmam Mâlik, sabah ve akşam namazının evde kılınması halinde, camide imama tâbi olunmaması gerektiğini rivayet etmiştir. Ancak daha sonra bu konunun sadece akşam namazına hasredilmesi gerektiğini ifade etmiştir. O'na göre akşam namazı evde kılındığı zaman camide imam birlikte tekrar kılınırsa şef' e (çift) dönüşür.²⁵⁰ Diğer Mâlikî âlimleri de İmam Mâlik ile aynı kanaate sahiptirler.²⁵¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

17. Namazın Bir Kısımına Yetişemeyen Kişi (Mesbûk)

İmam Muhammed, "mesbûk" hakkında ehl-i Medîne'nin şu görüşlerini nakletmiştir:

Mesbûk, saftaki kişiler rükû halindeyken doğrulmadan önce safa yetişebileceğini düşünüyorsa, safa yaklaştığı yerde rükû yapar ve emekleyerek safa ulaşır. Eğer mesbûk kişi safa yetişmeden, saftaki kişilerin rükûdan doğrulacağını düşünüyorsa, rükû yapar ve rükû halindeyken emekleyerek safa yetişir. En güzel uygulama rükû'ya gitmeden safa yetişene kadar yürümektir.²⁵²

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre kişi, İmam rükûdan doğrulmadan önce namaza yetişebileceğini umuyorsa safa yaklaştığı yerde rükû eder ve yavaşça ilerler.²⁵³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

²⁴⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/212.

²⁴⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/213.

²⁵⁰ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/133.

²⁵¹ Selkî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh b. Yûnus et-Temîmî es-, *el-Câmi' li-mesâilî'l-Müdevvene*. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2013), 2/707.

²⁵² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/215.

²⁵³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/68; Abdalbâki b. Yûsuf b. Ahmed Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî 'âlâ Muhtasari Halil ve haşiyetu'l-beyânî* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-ilmî, 2002), 2/52; Mayyâra, *Dürri's-Semîn*, "Şerhu'l-mürşidü'l-me'în 'ala'd-darurî min 'ûlumu'd-dîn", 391.

18. Namaz Kılanın Önünden Geçmek

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin şu görüşüne atıf yapmıştır: Namaz kılanın önünden geçilmesinin bir sakıncası yoktur.²⁵⁴ İmam Muhammed, İmam Mâlik'in namaz kılanın önünden geçilmesinin sakıncalı olduğuna dair rivayetlerini de nakletmiştir.²⁵⁵

İmam Mâlik'in namaz kılanın önünden geçme konusundaki rivayetleri *Muvatta'*da geçmektedir. Ancak bu rivayetler geçen kişinin amelinin kötü bir davranış olduğunu vurgulayan rivayetlerdir.²⁵⁶ Namaz kılanın namazının sıhhati konusunda bir sorun teşkil etmez. Kişinin namazı böyle bir sebepten dolayı bozulmaz.²⁵⁷ Son dönem Mâlikî âlimleri de namazın sıhhati konusunda aynı hükmü vermişlerdir.²⁵⁸ İmam Muhammed'in İmam Mâlik'e yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

19. Hata, Unutma ve Sehib Secdesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin sehib secdesi konusuyla ilgili sekiz görüşünü nakletmiştir:

1) Namazda yapılan bir eksiklik ve fazlalık sehib secdesine sebep olur. Sehib secdesi eksiklik sebebiyle olursa selam vermeden önce iki secde yapılır. Sonrasında teşehhüd okunur ve selam verilir. Böylece namaz tamamlanmış olur. Eğer sehib secdesine sebep olan şey namazda yapılan bir fazlalık ise, o zaman sehib secdesi teşehhüdün hemen akabinde, selam verildikten sonra, iki secde yapılmalıdır. Daha sonra tekrar teşehhüd okunup selam verilmelidir.²⁵⁹

²⁵⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/220.

²⁵⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/220-223.

²⁵⁶ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/162.

²⁵⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/203.

²⁵⁸ Hâcce, *Fıkhu'l-'İbâdât*, 68; Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhiyye*, 80.

²⁵⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/223.

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre sehiv secdesi İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıfta anlatıldığı şekilde yerine getirilir.²⁶⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Bir kişi, namazda kaç rekât kıldığını karıştırırsa, inandığı şey üzere kalkıp bir rekât daha kılması gerekir. Sonrasında ise kaç rekât kıldığını karıştıran kişinin, sehiv secdesi yapması gerekir.²⁶¹

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre kişi kaçınıcı rekâta olduğunu karıştırmışsa, kaçınıcı rekâta olduğuna inanıyorsa ona göre namazını tamamlar.²⁶² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3) Ehl-i Medîne'nin bir görüşüne göre namazda kıraat olarak herhangi bir ayet okunmazsa o namazın iade edilmesi gerekir. İmam Mâlik'in dahil olduğu ehl-i Medîne'den bir diğer gruba göre ise namazda kıraatten bir şey okunmazsa namaz tamamlanmış olur, başka bir şey yapmak gerekmez.²⁶³

İmam Mâlik ve son dönem Mâlikî âlimleri rükûdan evvel unutulmuş bir şey okunmadığı zaman namazın iade edilmesini gerekli görmemişler, sehiv secdesinin yeterli görmüşlerdir.²⁶⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıftaki ikinci görüş ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

4) Namazda cehrî okunması gereken yerde cehrî okumak unutulursa sehiv secdesinin yapılması gerekmez.²⁶⁵

İmam Mâlik ve son dönem Mâlikî âlimlerine göre, imam namazı kıldırırken cehri okunması gerektiği yerde bunu yapmamışsa, namazda noksanlık meydana gelir.

²⁶⁰ Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî el-Malikî Sa'lebî, *el-Mu'avvene 'âlâ mezhebi âlimi'l-Medîne*, "li-İmâm Mâlik b. Enes". Hâmiş (Mekke: nşr.vel-Mektebetü't-ticârî, Mustafa Ahmed el-Baz, -), 233; İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/95; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 1/105.

²⁶¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/228.

²⁶² Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 1/416; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 1/104; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/220.

²⁶³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/234.

²⁶⁴ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 151; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/164.

²⁶⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/235.

Bu yüzden selam vermeden önce sehiv secdesi yapması gerekir.²⁶⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

5) Bir kişi namazdayken herhangi bir rekâtta secde eksik yapmışsa, namaz bittikten sonra sehiv secdesi yapması gerekir.²⁶⁷

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre bir kişi namazın herhangi bir rekâtında bir secdeyi eksik yapmışsa secdeyi iade etmesi gerekmez. Kişinin sadece sehiv secdesini yapması yeterli olur.²⁶⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

6) On rekât boyunca hiç ka'de yapmayan kişinin hatırladığı anda ka'de yapması ve akabinde sehiv secdesi yapması gerekir.²⁶⁹

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre, ka'de yapmayan kişi namazda bir hata yaptığından dolayı sehiv secdesi yapması gerekir.²⁷⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

7) Mesbûkun,²⁷¹ imamın yaptığı hatadan dolayı sehiv secdesi yapması gerekir.²⁷²

Mâlikî âlimlerine göre bir kişi imamla birlikte kılınan namazın bir bölümüne yetişmiş ise, imamın yapmış olduğu bütün rükünleri yerine getirmekle yükümlüdür. Mesbûk, imam selam vermeden sehiv secdesi yapıyorsa, mesbûk imama ittiba' etmek için onunla birlikte secde eder. Eğer imam, selam verdikten sonra sehiv secdesi yapıyorsa mesbûk, imamın sehiv secdesini yapmasını bekler. Kılmadığı rekâtları yerine getirdikten sonra selam verip imama ittiba' için sehiv secdesi yapar.²⁷³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

²⁶⁶ Mayyâra, *Dürri's-Semîn*, "Şerhu'l-mürşidü'l-me'în 'ala'd-darurî min 'ûlumu'd-dîn", 343; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/233.

²⁶⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/249.

²⁶⁸ Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, *El-Beyân ve't-tahsîl*, 2/12; İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/186.

²⁶⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/240.

²⁷⁰ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 1/316.

²⁷¹ Mesbûk: İmamın tekbir almasından sonra namazın herhangi bir yerine cemaate yetişen kişidir.

²⁷² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/242.

²⁷³ Sa'lebî, *el-Mu'avvene*, "li-İmâm Mâlik b. Enes", 239.

8) Namazda yapılan amel-i kesîr²⁷⁴ namazı ifsat etmez. Bu yüzden unutarak yemek, içmek veya konuşmak namazı bozmaz. Sadece sehiv secdesi gerektirir.²⁷⁵

Mâlikî âlimlerine göre namazda unutulmuş yapılan amel-i kesîr, sadece sehiv secdesi gerektirir.²⁷⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

20. İftitah Tekbirini Unutma

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşlerini nakletmiştir:

1) İmam, namaza girerken iftitâh tekberi almamış, rükû'ya giderken tekbir getirmişse, muktedirler tekbir getirmiş olsalar da namazı iade ederler.²⁷⁷

İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimlerine göre “İmamın hatası me'mûm olan kişinin de hatasıdır.” kaidesine göre eğer imam iftitâh tekbirini unutmuşsa imam rükû'ya giderken aldığı tekberi iftitâh tekberi olarak niyet eder ve sehiv secdesi yapması gerekir. Buna binaen me'mûm da imamın yaptıklarını yapar.²⁷⁸ Buna göre İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

2) İmam iftitâh tekberi getirmiş, fakat arkasındakilerden biri namaza imamla başladığı halde bunu unutmuş ise unutan me'mûm, rükû'ya giderken aldığı tekberi iftitâh tekberi olarak niyet eder. Eğer me'mûm, iftitâh tekbirini unutup birinci rekâtı kıldıktan sonra unuttuğunu hatırlarsa, imamla birlikte namazını bitirir ve sonra tekrardan namazını kılar.²⁷⁹

Mâlikî âlimlerinden nakledilen muktedirin iftitâh tekbirini unutması hususunda üç durum vardır. İlki, eğer me'mûm namaza başlamış ve rükû'ya henüz varmadan iftitâh tekbirini unuttuğunu hatırlamışsa rükû'ya gitmeden evvel alınacak olan tekberi iftitâh tekberi olarak niyet alırlar. İkinci durum, eğer rükû'ya gitmiş ve

²⁷⁴ Amel-i kesîr: namaz kılan kişinin namaz hareketlerinden başka davranışlar sergilemesidir.

²⁷⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/242.

²⁷⁶ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/42; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/95.

²⁷⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/261.

²⁷⁸ Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 160; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/221; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/302.

²⁷⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/262.

unuttuğu iftitâh tekbirine niyet etmemiş ise imama uymaya devam eder. Namaz bittikten sonra namazı iade eder. Üçüncü durumda ise, eğer rükû ve iftitâh tekbiri için hiç tekbir almamışsa me'mûm namazı bozar ve yeniden tekbir alarak daha önce kıldıkları rekâtları hesaba katmadan namaza başlar.²⁸⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3) Cünüp olan imamın, namazını kıldırdıktan sonra namazını iade etmesi gerekir. Ancak arkasındakilerin namazı iade etmeleri gerekmemektedir.²⁸¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.²⁸²

21. Namazda Oturma Şekli

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşünü nakletmiştir: İlk oturuş Ebû Hanife'nin de bahsettiği sağ ayağı parmak ucuna basarak dikilme şeklinde, sol ayağı yayma (iftıraş) şeklindedir. Son oturuş ise oturaklar üzerine oturma ve her iki ayağı bir yandan çıkarma şeklindedir.²⁸³ İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin aksine İmâm Mâlik'in şu uygulamasını nakletmiştir: İmam Mâlik'in babası, engelli olması²⁸⁴ sebebiyle celsede bağdaş kurarak otururdu. İmam Mâlik de yaşlılık döneminde böyle yapmaya başlayınca babası onu bu oturuştan men etti. Celse tarifi yaparken, ilk oturuş ile son oturuşu aynı şekilde tarif etti.²⁸⁵

İmam Mâlik ve ilk dönem Mâlikî âlimleri, namazdaki celselerin ikisinin de aynı şekilde yapılması gerektiğini söylemişlerdir.²⁸⁶ Ancak son dönem Mâlikî âlimleri iki oturuşun birbirinden farklı yapıldığını söylemişler ve mezhep de bu yönde gelişmiştir.²⁸⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile son Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

22. Nafile Namazlar

²⁸⁰ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî İbn Cüzey, *el-Kavânîni'l-fıkhiyye* (Şamile2010), 53.

²⁸¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/266.

²⁸² Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/96.

²⁸³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/269.

²⁸⁴ Dagr, *İmam Mâlik*, 26.

²⁸⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/270.

²⁸⁶ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/71; İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/191.

²⁸⁷ İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 46.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin nafile namazları ikişer rekât olarak kıldıklarını ve her iki rekâtta bir, selam verdiklerini kaydetmiştir.²⁸⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.²⁸⁹

23. İmam Namaz Kıldırırken Bir Başka Adamın Cemaat Oluşturması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşünü nakletmiştir: İmam namaz kıldırırken bir başka adamın namaz kıldırması gerekmektedir.²⁹⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıfla mutabık olan yalnızca İmam Mâlik'in bir görüşü vardır. Bunun dışında bir şey tespit edilememiştir.²⁹¹

24. Cuma Günü Gusletmek

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye şu atıfta bulunmuştur: Cuma günü gusletmek vaciptir.²⁹²

Mâlikî âlimlerine göre Cuma günü gusletmek sünnet-i müekkededir. Her ne kadar gelen rivayetlerde Cuma günü gusletmenin ehemmiyeti üzerinde durulsa da Mâlikîler bunu mendup olarak görmüşlerdir.²⁹³ Vacip olduğunu söyleyenler aktarılan rivayetlerin sonunda “muhtelim” kavramına yer vermektedir.²⁹⁴ Müellif bu rivayete ulaşamamış olabileceğinden uygulama ile yapılan atıf birbiriyle örtüşmemektedir.

25. Cuma Namazı

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin Cuma namazı hakkındaki şu beş görüşüne atıfta bulunmuştur:

1) Cuma namazının gölge uzayınca kadar kılınması gerekmez.²⁹⁵ İmam Mâlik, bir rivayette, Hz. Ömer'in duha vakti mescide gittiğini, Cuma namazından

²⁸⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/277.

²⁸⁹ İbn Cüzey, *el-Kavânin*, 62.

²⁹⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/278.

²⁹¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/196.

²⁹² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/279.

²⁹³ Mâzeri, *Şerhu't-Telkîn*, 2; Sa'lebî, *el-Mu'avvene*, 2.

²⁹⁴ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/102.

²⁹⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/286–287.

sonra da döndüğünü söylemiştir. İmam Muhammed, İmam Mâlik'in bu görüşünü ehl-i Medîne'nin görüşüne karşı kullanmıştır.²⁹⁶

İmam Malik'in rivayet ettiği olay Cuma vaktinin ne zaman başladığını göstermemektedir. Bununla beraber İmam Mâlik'in Cuma günü, ezanın vakitten önce okunup okunamayacağı sorulduğunda, ezanın Cuma vakti girdikten sonra okunması gerektiğini söylemiştir.²⁹⁷ Son dönem Mâlikî âlimleri de uygulamayı İmam Mâlik'in bu görüşü etrafında şekillendirmiş olabilir.²⁹⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Cuma namazı imamın izni dâhilinde mescide bitişik damda ve caminin avlusunda kılınabilir.²⁹⁹

Mâlikî âlimlerine göre, rivayette “dûr” olarak nakledilen yerin mescitle arasında herhangi bir yol, hayvan veya ev gibi fasılanın olmaması gerekmektedir.³⁰⁰ Bununla birlikte camiye bitişik avlu ve yolda da Cuma namazının kılınması mubahtır.³⁰¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3) Cuma günü rükû edilemeyecek kadar kalabalık oluşmuşsa, imam rükû ve secde edebiliyorsa imam rükû ve secde eder, cemaat ona tabi olur. İmam bunu da yapamıyorsa öğle namazının dört rekâtını kılmak daha iyidir.³⁰²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kalabalıktan dolayı rükû ve secde yapamayan cemaat imamın rükû ve secdesine tabi olurlar ve bunu imâ ile yaparlar.³⁰³ Fakat imamın rükû ve secde yapamaması, bundan dolayı öğle namazlarının kılınması

²⁹⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/286.

²⁹⁷ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/75.

²⁹⁸ Hâcce, *Fıkhu'l-'İbâdât*, 237.

²⁹⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/289.

³⁰⁰ İliş, *Minehu'l-celîl*, 1/429.

³⁰¹ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 2/639.

³⁰² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/291.

³⁰³ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî Kâdî Abdülvehhâb, *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*. İbn Tahir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 1/323.

hakkında herhangi bir tespit yapılamamıştır. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atfın ilk bölümü ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

4) İmama uyan müdrik kişi ikinci rükûdan evvel uyuklamaya başladıysa uyuklayan kişi onu kaza eder. Eğer imam rükû'ya gitmiş cemaat henüz gitmemişse, uyuyan kişi imama uyar sonrasında onu kaza eder. Eğer kişi uyurken, imam namazı bitirmişse kalkar ve kaldığı yerden devam eder.³⁰⁴

İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁰⁵

5) Cuma namazından sonra kılınan nafile namaz iki rekâttır.³⁰⁶

İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıfla ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

26. Bayram Namazlar

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin bayram namazları hakkında iki görüşünü nakletmiştir:

1) Ramazan ve Kurban bayramları için kılınan namazların her ikisinde de ilk rekâtta kıraatten önce 7 tekbir alınması gerektiği, son rekâtta kıraatten önce 5 tekbir alınması gerekir.³⁰⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁰⁸

2) Bayram namazındayken sadece ilk tekbirde ellerin kaldırılması gerekir.³⁰⁹

³⁰⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/293.

³⁰⁵ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/1017; Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/55.

³⁰⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/294.

³⁰⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/298.

³⁰⁸ İlîş, *Minehu'l-celîl*, 1/460.

³⁰⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/300.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre bayram namazlarında sadece ilk tekbirde ellerin kaldırılması gerekir. Bu tekbir ise iftitâh tekbiri olarak açıklanmıştır.³¹⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

27. Kadınların Bayram Namazına Gitmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin kadınların bayram namazına gitmeleri hakkında herhangi bir görüşe ulaşmadığını nakletmiştir.³¹¹

Her ne kadar ehl-i Medîne'nin kadınların bayram namazlarına gitmesi hususunda son dönem Mâlikî alimlerine göre kadınların bayram namazlarına gitmelerinde bir zorunluluk veya bir sakınca yoktur.³¹² Eğer namaza gidecek kadın genç ise ailesinin izni dâhilinde gidebilir. Fitneden korkuluyorsa ya da uzak bir köyden bayram namazına iştirak edecekse, o vakit bayram namazlarına gitmemeleri gerekir.³¹³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıfta bilgi bulunmadığı için bizim de bir değerlendirmemiz olmayacaktır.

28. Teşrik Tekbirleri

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin teşrik günlerinde namazların arkasından üç defa şu şekilde tekbir getirdiklerini nakletmiştir: “الله أكبر الله أكبر الله أكبر”³¹⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³¹⁵

29. Teşrik Tekbirlerinin Namazların Ardından Getirilmesi

İmam Muhammed teşrik tekbirlerinin namazların ardından getirilmesi hakkında ehl-i Medîne'nin şu iki görüşünü nakletmiştir:

1) Teşrik tekbirlerine Kurban bayramının birinci günü öğle namazının ardından getirilmeye başlanır. Bu tekbirler Kurban bayramının son günü sabah

³¹⁰ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 2/737.

³¹¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/306.

³¹² Tenûhî, *Şerhu İbn Nâcî*, 1/236.

³¹³ Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, *El-Beyân ve't-tahsîl*, 1/421.

³¹⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/308.

³¹⁵ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/338.

namazından sonra getirilen teşrik tekbiri ile son bulur.³¹⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³¹⁷

2) Teşrik tekbirlerinin, kadın-erkek, köle-efendi, cemaat ya da münferit, Minâ'da ya da yolculukta olmasına bakılmaksızın herkes tarafından getirilmesi vaciptir.³¹⁸

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre teşrik tekbirlerinin getirilmesi, kadınlara, kölelere, çocuklara ve yolculara vacip değil bilakis müstehaptır.³¹⁹ Kişi teşrik tekbirlerini getirmeyi unutur da namazdan hemen sonra ayrılırsa camiye konum itibarıyla yakında duruyorsa hemen geri dönmeli ve tekbir getirmelidir.³²⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

30. Namazdan Doğrulan Kişinin Elleri Üzerine Dayanarak Kalkması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin namazdan doğrulan kişinin genç ya da yaşlı fark etmeksizin elleri üzerine dayanarak kalkmasının sünnet olduğu görüşünü nakletmiştir.³²¹

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişinin gücü bir yere dayanmadan kalkmaya yetmiyorsa elleri üzerine dayanarak doğrulabilir. Bunun dışında doğrulurken elleri üzerine yaslanmaması gerekmektedir.³²² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

31. Kûsuf Namazı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin Kûsuf namazı hakkındaki şu 5 görüşünü nakletmiştir:

³¹⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/311.

³¹⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/435; Berâzî, *et-Tehzîb*, 1/329; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 1/232; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/338.

³¹⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/314.

³¹⁹ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/1087.

³²⁰ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 2/743.

³²¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/315.

³²² İlîş, *Minehu'l-celîl*, 1/277.

1) Kûsuf namazı cemaatle birlikte iki rekât olarak kıldırılır. Her iki rekâta da secdeye gitmeden önce birer kıyam ve rûkû daha eklenir. Son secdeden sonra teşehhülle birlikte namaz bitirilir.³²³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³²⁴

2) Kûsuf namazında kıraatin cehrî bir şekilde yapılması gerekir.³²⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³²⁶

3) Kûsuf namazı kılınırken ilk rekâtta ikinci defa kıyama kalkılmalıdır. Fatiha ve ilk okunan zammî sureden başka bir zammî sure okunması gerekir.³²⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³²⁸

4) Ay tutulması sırasında, güneş tutulması namazında olduğu gibi cemaatle namaz kılınmaz. İnsanlar, bu olaydan dolayı mescitlere sığınır o halde münferiden namaz kılabilir ya da tekbir getirip dua edebilirler.³²⁹

Mâlikîlere göre, Hüsuf namazı mendubtur ve diğer nafileler gibi kılınır. Ayrıca mescitlerde kılınması ve cemaatle kılınması mekruhtur.³³⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

5) Ay ve güneş tutulması dışındaki olaylardan (zelzele vb.) dolayı oluşan korku durumunda başka bir namaz kılınmaz.³³¹ Son dönem Mâlikî âlimlerine göre zelzele, fırtına gibi korku duyulan bir durumda insanların ne yapacağı hakkında ihtilaf mevcuttur. Bazılarına göre bu durumlarda iki rekât namaz kılmak mendub olarak görülürken³³² kaynakların çoğunda bu durumlarda secde etmek mekruh olarak görülmüştür.³³³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

32. İstiskâ Namazı

³²³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/319.

³²⁴ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhiyye*, 140.

³²⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/320.

³²⁶ İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/222.

³²⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/321.

³²⁸ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 208.

³²⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/322–323.

³³⁰ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 210.

³³¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/324.

³³² İlîş, *Minehu'l-celîl*, 1/333.

³³³ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 2/408; Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/54.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin İstiskâ namazının bayram namazı gibi iki rekât olduğu görüşünü nakletmiştir. Ehl-i Medine, bu namazın bayram namazı gibi hutbeden önce kılınması gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre, İmam namaza başlar ve Kuran'dan bir bölümü cehrî olarak okur. Hutbede dua eder. İmam, kibleye dönerken cübbesini ters çevirir ve insanlar da imamın bu hareketini tekrar ederler. İmam ayakta dua ederken insanlar oturarak dua ederler. İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin bundan önce şu görüşe sahip olduğunu nakletmiştir: İstiskâ namazındaki hutbenin, Cuma namazında olduğu gibi namazdan önce hutbe okunması gerekir.³³⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu ilk atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³³⁵

33. Korku Namazı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin bu konu hakkındaki üç görüşünü nakletmiştir:

1) Korku namazı şu şekilde kılınmalıdır: Cemaat ikiye bölünür, bir grup düşmanı gözetlerken diğer grup imamın arkasında safa durur. İmam namazın ilk rekâtını arkasındaki safa kıldırır ve kıyamda bekler. Muktedî olan kimseler, imam beklerken diğer rekâtı tamamlar ve düşmanı gözetleyen ikinci grupla yer değiştirirler.³³⁶

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin korku namazını nasıl kıldıklarına dair malumat vermiştir. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) İmam onlarla beraber ikinci rekâtı tamamlar ve oturarak ikinci grubun rekâtlarını tamamlamalarını bekler. Sonra arkasındaki grupla birlikte selam verir.³³⁷

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre imam, son rekâtı kıldırdıktan sonra arkasındaki grubun namazını bitirmesini beklemez. İmam kendisi namaz bittikten

³³⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/333.

³³⁵ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhîyye*, 142.

³³⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/341.

³³⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/341.

sonra selam vermelidir. Arkasındaki grup da kaçırdıkları rekâtı kendileri tamamlarlar. Yani imam ile ikinci grup birlikte selam vermezler.³³⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

3) İmam, dört rekâtı namazların son iki rekâtında, sadece Fatiha suresi okumalıdır. Bununla birlikte ehl-i Medîne'ye göre imam, kıyam için doğrulur ve Fatiha suresini okur, sonra arkasındaki grup değişene kadar hiçbir şey okumaz.³³⁹ İmam Muhammed'in yaptığı bu atıfla ilgili herhangi bir şey tespit edilememiştir.

34. Ölünün Yıkınması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre ölü yıkamanın belirli bir şeklinin olmadığını, yıkamanın sadece temizlik için olduğunu nakletmiştir.³⁴⁰

Son dönem Mâlikîlere göre, ölünün yıkınması farz-ı kifâyedir. Ölüyü yıkarken kullanılacak olan su, cünüplükten temizleyen su gibi mutlak su olmalıdır. İlk olarak ölünün başı üç defa yıkanır. Ölünün sağ tarafını yıkamak için sol tarafına çevrilir. Sağ tarafı yıkandıktan sonra aynı şekilde sol tarafın da yıkınması için ölü sağ tarafına çevrilir. Ölüden çıkan necaset dolayısıyla yıkanma tekrarlanmaz.³⁴¹ Mâlikîler bu konu hakkında birçok açıklama yapmışlardır. Buna göre İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

35. Mahrem'in Yıkınması, Keflenmesi ve Tahniti

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre bir kişinin mahremi öldüğü zaman onun başını kapatması ya da ona tahnit³⁴² yapmasına gerek olmadığı görüşünü nakletmiştir.³⁴³

³³⁸ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 248; Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhîyye*, 125; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 319.

³³⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/343.

³⁴⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/350.

³⁴¹ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 251; Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhîyye*, 153.

³⁴² Tahnit: Cesedin bozulmaması için belirli bir uygulama dâhilinde, cesedin iç organlarının çıkarılarak, çeşitli kimyasallar uygulanarak, çabuk bozulmayacak hâle getirilmesidir.

³⁴³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/352.

İmam Mâlik'e göre eşlerden biri öldükten sonra birbirlerine namahrem olacağından dolayı kadının başını kapatması gerekir.³⁴⁴ Eşlerden birinin diğerine tahnit yapması gerekmez.³⁴⁵ İmam Muhammed'in eşlerden birinin başının örtülmesi konusunda yaptığı atıf ile Mâlikî mezhebi uygulaması örtüşmemekteyken, tahnit konusunda yaptığı atıf ile örtüşmektedir.

36. Yol Kesicilerin, Yolcunun, Kadının ve Şehidin Yıkanması

İmam Muhammed, ehl-i Medîne'nin bu konuyla ilgili üç görüşünü nakletmiştir.

1) Hırsızların öldürülmesi halinde yıkanıp tekbirlerinin getirilmesi gerekir.³⁴⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıfla ilgili Mâlikî kaynaklarında herhangi bir şey tespit edilememiş olup Türkçe kaynaklardan birinde bu bilginin Cumhur'un görüşü olduğu doğrulanmıştır.³⁴⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Eğer yolculukta bir kadın ölürse ve yanında erkeklerden başka onu yıkayacak herhangi bir kadın, birinci derecede erkek akrabalarından biri ya da kocası yoksa bu kadının elleri ve yüzünün temiz bir toprakla teyemmüm ettirilir. Aynı şekilde yolda ölen bir adamın yanında kadınlardan başka onu yıkayabilecek bir erkek, birinci dereceden kadın akraba ya da karısı yoksa teyemmüm ettirilmesi gerekir.³⁴⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁴⁹

3) Şehid olan kimsenin yıkanmaması ve namazının kılınmaması gerekir.³⁵⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁵¹

37. Cenaze Namazında Ellerin Kaldırılması

³⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/246.

³⁴⁵ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 2/127.

³⁴⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/357.

³⁴⁷ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmi Halil* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 2/283.

³⁴⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/357.

³⁴⁹ Nafravî, *Fevakihu'd-divânî*, 1/288.

³⁵⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/359.

³⁵¹ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/356.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre cenaze namazında iftitâh tekberi dışında ellerin kaldırılmaması gerektiği görüşünü nakletmiştir.³⁵² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁵³

38. Cenaze İle Birlikte Yürümek

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre cenazenin önünde yürümenin arkasında yürümekten daha faziletli olduğu görüşünü nakletmiştir.³⁵⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁵⁵

39. Ölünün Kabre Yerleştirilmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre ölünün kabre baş tarafından yavaşça yerleştirilmesi gerektiği görüşünü nakletmiştir.³⁵⁶

Mâlikîlere göre ölüyü mezara sağ ve baş tarafından kıbleye doğru yerleştirmek menduptur.³⁵⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

40. Hadım Etmek

İmam Muhammed, eserinde İmam Mâlik'e göre bir kişinin hadım edilmesinin mekruh olduğu görüşünü nakletmiştir.³⁵⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁵⁹

C. ORUÇ BÖLÜMÜ

1. Bayram Gününü Ramazan Ayından Zannedip Oruç Tutan Kişinin Durumu

³⁵² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/362.

³⁵³ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhiyye*, 151.

³⁵⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/367.

³⁵⁵ Ebû'l-Hasen, *Haşiyetu'l-A'devî*, 1/460.

³⁵⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/370.

³⁵⁷ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1200.

³⁵⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/374.

³⁵⁹ Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 710.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre, Ramazan ayında olduğunu zannedip bayram günü oruç tutan kişi hakkında şöyle bir nakilde bulunmuştur: Ramazan ayında olduğunu zannedip bayram gününde oruç tutan insanlar, eğer 31. gün oruç tutmuş ve bir kişi bir gün evvelden Bayram gününün hilâlini gördüğünü söylemişse, haberi duydukları anda oruçlarını açmalıdırlar. Bayram namazının ise zevalden önce ya da sonra fark etmeksizin o gün kılınması gerekir.³⁶⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁶¹

2. Yolculukta Ramazan Orucunu Tutmak

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin yolculukta Ramazan orucu tutma konusunda iki farklı görüş beyan ettiklerini nakletmiştir:

1) İçinde Mâlik b. Enes'in de olduğu bir grup ehl-i Medîne'ye göre Ramazan ayında yolculuk yapan kişinin eğer gücü yetiyorsa oruç tutması gerekir.

2) Diğer bir gruba göre de Allah(c.c.)'ın Kur'an-ı Kerim'de buyurduğu "... Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder..." (Bakara, 2/184) ayete binaen yolculukta oruç tutulmaması gerekir.³⁶²

Eğer sefer meşakkatli değilse seferi olan kişinin oruç tutması müstehaptır. Meşakkatli bir yolculuk yapılıyorsa orucu bozmasında bir beis yoktur. Seferî kişinin nafile ya da farz orucu tutması arasında bir fark yoktur.³⁶³ Buna göre İmam Muhammed'in yapmış olduğu ilk atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3. Orucunu Açmış Olan Seferinin Yolculuktan Dönmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre seferden dönen, orucunu açmış kişinin, evde hayızdan temizlenmiş olan eşiyile cinsi münasebette bulunmasında bir beis olmadığını nakletmiştir.³⁶⁴

³⁶⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/377.

³⁶¹ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 4/114.

³⁶² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/378.

³⁶³ Desukî, *Haşiyetu'd-Desukî*, c.1, s. .; Halûtî, *Bulğatü's-Sâlik*, c.1, s. .

³⁶⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/381.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre eşi seferden dönmüş, hayızdan temizlenmiş kadının kocasıyla cinsi münasebette bulunması mübah görülmemiştir. Hanefiler gibi Mâlikîler de seferden dönen adamın akşama kadar oruçlu gibi davranması gerektiği görüşüne sahiptirler.³⁶⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

4. Hac'da Üç Gün Oruç Tutmayı Unutan Kişiye Orucun Vacip Olması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Hac'da Minâ'dan dönerken hedy kurbanı kesemeyen kişinin üç gün oruç tutması gerektiğini nakletmiştir. Eğer unutmuşsa Mekke'ye döndüğünde üç gün oruç tutması gerekir. Bunu da yapmayan kişinin evinde önce üç gün sonra yedi gün (toplam on gün) oruç tutması gerekir.³⁶⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁶⁷

5. Unutarak Yeme-İçme

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Ramazan ayında ya da başka bir gün oruç tutan kişinin yanlışlıkla ya da unutarak yiyip içmesinden dolayı bu orucu kaza etmesi gerektiği görüşünü nakletmiştir.³⁶⁸

Mâlikîlere göre bu şekilde orucunu bozan kişiye kaza gerekir fakat kefarete gerekmez.³⁶⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

6. Bir Sebep Yüzünden Orucunu Bozan Kişinin Durumu

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre eğer biri nafîle oruç tuttuğunu unutarak ya da yanlışlıkla bir şey yerse kaza gerekmediğini nakletmiştir. Nafîle oruç tutan kimsenin unutarak yediği veya içtiği günü oruçlu tamamlaması gerekir. Oruçluyken unutma ya da yanlışlık dışında bir şey sebebiyle orucu bozulursa,

³⁶⁵ Desukî, *Haşiyetu'd-Desukî*, 1/515.

³⁶⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/383.

³⁶⁷ Nafravî, *Fevakihu'd-divânî*, 1/311.

³⁶⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/391.

³⁶⁹ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/425.

kişinin kaza oruç tutması gerekir.³⁷⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁷¹

7. Oruç Tutamayacak Kadar Yaşlı Olmak

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kimsenin fidye vermemesi gerektiğini nakletmiştir. Gücü yerine gelince orucunu kaza etmesi evlâdır. Eğer fidye verecekse, her gün için bir müd³⁷² vermesi gerekir.³⁷³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁷⁴

8. Çocuğu İçin Korkan Hamile Kadın

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşünü nakletmiştir: Hamile kadın çocuğu için korkuyorsa, orucun onu zorlaması durumunda, orucunu bozabilir. Tutamadığı her gün için kaza orucunun yanında bir fakire bir müd kadar yiyecek vermesi gerekir. Ancak hamile kadının oruç tutarken zorlanmadığı halde çocuğuna bir zarar geleceğinden endişeleniyorsa o zaman sadece orucu kaza etmesi gerekir.³⁷⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁷⁶

9. Ramazan Orucunu Tutması Gereken Kişinin Orucunu Bozması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin Ramazanda oruç tutamadığı durumda diğer Ramazan gelinceye kadar gücü yerinde ise kaza oruçlarını tutması gerektiğini nakletmiştir. Eğer bir sonraki Ramazan ayı gelmiş ve oruç borcunu tamamlayamamış ise ölmesinden korkulduğundan dolayı her tutamadığı oruç için bir

³⁷⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/395.

³⁷¹ Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 1/304; Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/431.

³⁷² 1 müd: Öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı kadardır. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Müd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul:TDV yay, 2006), 31/457-459.

³⁷³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/398.

³⁷⁴ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/428.

³⁷⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/399.

³⁷⁶ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 300.

müd buğday vermesi ve gücü yerine geldiği zaman o orucu kaza etmesi gerekir.³⁷⁷
İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁷⁸

10. Şek Günü Oruç Tutmak

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Şaban ayındaki şek günü oruç tutmanın mekruh olduğunu nakletmiştir. Bir kişi Ramazan ayı için alamet görmeden önce niyet etmiş ve sonra Ramazan ayı için bir alamet gelmişse bu orucu başka bir gün kaza etmesi gerekir.³⁷⁹

İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁸⁰

11. Cuma Günü Oruç Tutmak

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Cuma günü oruç tutmanın sakıncası olmadığını nakletmiştir.³⁸¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁸²

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Ramazan bayramından sonra 6 gün boyunca oruç tutmanın mekruh olduğu görüşünü nakletmiştir. İmam Mâlik'in de ulemadan böyle bir uygulama görmediğini, böyle bir uygulamanın Ramazan'a katılabilecek bir bid'at olabileceğinden dolayı mekruh olduğu görüşünü nakletmiştir.³⁸³

Nitekim ilk dönem Mâlikî âlimlerinin eserlerinde böyle bir uygulama yer almamakla birlikte İmam Mâlik de eser ve rivayetlerinde böyle bir uygulamadan bahsetmemiştir. Ancak son dönem Mâlikî âlimleri ehl-i Medîne'nin yapılan atıftaki

³⁷⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/401.

³⁷⁸ Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/375; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/62; Ezherî, *es-Semeru'd-dâni*, 385; Nafravî, *Fevakihi'd-divânî*, 1/273.

³⁷⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/404.

³⁸⁰ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 306.

³⁸¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/407.

³⁸² Şinkıtî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/201.

³⁸³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/408.

görüşü üzerinde uygulama geliştirmişlerdir. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile son dönem Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁸⁴

12. Oruçlu Kişinin Misvak Kullanması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre oruçlu kişinin günün başında veya sonunda ya da herhangi bir saat diliminde misvak kullanmasında bir sakınca olmadığını nakletmiştir.³⁸⁵

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre oruçlunun misvak kullanımının caizliği misvakın türüne göre değişir. Misvak, tatsız ve kokusuz misvak ağacından üretilmişse tat ve koku vermiyorsa kullanımı mekruh olmakla birlikte orucu bozmaz. Ancak misvak ağacından üretilmemiş, ceviz, yasemin ağacı gibi tat ve koku veren bir ağaçtan üretilmiş ise oruçlunun bu misvakı kullanması kesinlikle haramdır.³⁸⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

13. İtikâf

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre itikâfa giren kişi hastalık, cenaze namazı ve insanî ihtiyaçların giderilmesi maksadı dışında, eve girme gibi bir şeyden dolayı itikâf yerinden ayrılamayacağını nakletmiştir.³⁸⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁸⁸

14. Cemaatle Namaz Kılınan Yerlerde İtikâf

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Cuma namazı kılınan mescitlerin dışında itikâf yapılamayacağını eğer içinde cuma kılınan bir mescit yoksa orada itikâf yapılmasında bir sakınca olmadığını nakletmiştir.³⁸⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁹⁰

³⁸⁴ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/76.

³⁸⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/411.

³⁸⁶ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 1/129.

³⁸⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/413.

³⁸⁸ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/438.

³⁸⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/416.

³⁹⁰ Hâce, *Fıkhul-'İbâdât*, 326.

15. Oruçsuz Olarak İtikâf

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre oruçsuz itikâf olmayacağını nakletmiştir.³⁹¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁹²

16. Nafile İtikâf

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Nafile itikâf yapan kişinin vacip itikâfta emredilen ve yasaklanan şeylerin birebir yerine getirmesi gerektiğini nakletmiştir.³⁹³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁹⁴

D. ZEKÂT BÖLÜMÜ

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre şu görüşü nakletmiştir: Eğer kişinin elinde kâr ya da başka bir gelir getiren beş dinar bulunursa ve bununla ticaret yapıyorsa, nisap miktarına ulaşan malın üzerinden bir sene geçmemiş olsa bile zekât verir. Zekât verdiği günden itibaren bir sene geçinceye kadar tekrar zekât vermez.³⁹⁵

İmam Muhammed'in atıf yaptığı konu, ehl-i Medîne'nin nisap miktarına ulaşan mal üzerinden bir sene geçmesinin gerekmediğidir. Hanefîler ile Mâlikîler arasında malın zekâta tabi olması için havelânü'l-havl³⁹⁶ şartının bulunması gibi belirgin bir fark mevcuttur. Mâlikîlere göre nisap miktarına ulaşan mallar için havl şartı bulunmamaktadır. Bu yüzden ticari gelir getiren beş dinarın nisap miktarına ulaştığı anda zekâtın verilmesi gerekir ve zekât verildiği günden itibaren bir sene geçinceye kadar zekât ödemesi gerekmez.³⁹⁷ Bu bilgilerden yola çıkarak İmam

³⁹¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/420.

³⁹² İliş, *Minehu'l-celil*, 2/164.

³⁹³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/420.

³⁹⁴ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhîyye*, 261.

³⁹⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/422.

³⁹⁶ Havelânü'l-havl: Bir malın zekâta tâbi olması için üzerinden bir kamerî yılın geçmesidir.

³⁹⁷ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 3/388.

Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamalarının örtüşmekte olduğunu söyleyebiliriz.

1. Zekâta Tâbi Mallar

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre şu görüşü nakletmiştir. Nisap miktarı malı bulunan kişi, nisaba ulaştığı günden itibaren, bu miktarın üzerinden bir sene geçmesini beklemeden yeri geldiğinde zekât verir. Çünkü yirmi dinar mevcutken havl-ı havelân gerçekleşmiştir, zekât verilen günden itibaren bir sene geçse bile zekât verilmesi gerekmez.³⁹⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.³⁹⁹

2. Altın ve Sikke Madenlerinin Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin bu başlık altındaki iki görüşünü nakletmiştir:

1) Madenlerden, Aynî olarak yirmi dinar miktarında veya iki yüz dirhem tutarında bir şey çıkmadıkça zekât alınmaz. Bu ölçüye ulaşırsa yerinde zekât düşer, eğer artma olursa madenden elde ettiği kazanç taban alınarak hesaplanır. Eğer madenin kaynağı kesilirse ve sonrasında başka bir kaynağa daha ulaşılsa ilk başta olduğu gibi zekâta tabi olur.⁴⁰⁰

İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf, altın ve gümüş madeni bulunması halinde kaynağa itibar edileceği hakkındadır. Madenler tek bir damardan çıkıp nisap miktarı olan yirmi dinar yahut iki yüz dirheme ulaştığı andan itibaren zekât verilmesi gerekir. Maden çıkarılırken sık sık kesilmeler yaşanması ve yeniden damara ulaşılması muhtemel olduğundan dolayı madenin kesilip kısa süre içinde yeniden başlaması durumunda çıkarılan madenler birbiri üzerine eklenerek zekât verilmelidir. Aynı anda iki farklı damardan maden çıkarıldığı durumlarda madenler birbiri üzerine eklenir ve zekât buna göre hesaplanır. Ancak maden çıkarırken kesintinin uzun süreli olması ya

³⁹⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/427.

³⁹⁹ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 2/184.

⁴⁰⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/428.

da farklı yerlerden çıkarılması durumunda ilk defa çıkarılıyormuş gibi hesaplanır.⁴⁰¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Ehl-i Medîne'ye yapılan ikinci atıf hazinenin tanımı ile ilgilidir. Hazine, bulan kişiden istenilmeyen, harcaması maliyetli olmayan, çıkarılırken emek sarf edilmeyen İslam öncesi devirlerde gömülen paradır.⁴⁰²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre hazinenin yukarıda zikredilen tanımına ilave olarak, çıkarma sırasında çok fazla emek ve maliyet sarf edilmesi halinde paralara uygulanan hükmün uygulanması gerekir. Hazine toprağın üzerinde bulunduğu takdirde kayıp hükmüne tabi tutulur. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3. Mücevher ve Değerli Taşların Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre nisap miktarına ulaşmış mücevherlerin zekâtının giyilme maksadı dışında başka bir maksatla elde tutulması durumunda her sene bu mücevherlerden %2,5 oranında zekât verilmesi gerektiğini, ailenin tamir etmek ve süslenme amaçlı kenarda beklettiği kırık mücevherlerin ise zekâta tâbi olmadığını nakletmiştir.⁴⁰³

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre takı ya da süsleme maksadıyla kullanılan altın ve gümüş zekâta tabi olmazlar. Ancak kırık mücevherler artık takı işlevini kaybettiği için tamir etme maksadıyla elde tutulmuyorsa ticaret malları kapsamına girer ve %2,5 zekâta tabi olur.⁴⁰⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

4. Yetim Malının Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre yetimin malından zekât tabi olduğunu nakletmiştir.⁴⁰⁵ Son dönem Mâlikî âlimlerine göre yetimin yaşadığı yerin

⁴⁰¹ Ebû'l-Hasen, *Haşiyetu'l-A'devî*, 1/490.

⁴⁰² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/430.

⁴⁰³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/448.

⁴⁰⁴ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/209.

⁴⁰⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/457.

genel mezhebi yetim malından zekât verilmesini uygun görüyorsa o halde yetimin malından zekât verilir. Eğer buna uygun bir görüş yoksa o zaman yetim malının zekâtının verilmesi gerekmez.⁴⁰⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

5. Zekât Vermeden Ölen Kişinin Zekât Malı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre ölen kişinin zekât borcunun ödenmesini vasiyet eder ve emrederse, zekâtın verilmesinin vasiyetten önce başladığını nakletmiştir. Zekat borcu, kişinin diğer borçlarıyla aynı hükümdedir. Bu borç ölen kişinin terekasının üçte birini geçmemek kaydıyla ödenmelidir. Ebu Hanife'nin görüşüne göre ölen kişi zekât borcunu vasiyet etmemişse kişinin ailesinin bunu ödemesi gerekmez. Ehl-i Medîne, Ebu Hanife'nin bu görüşüyle aynı görüştedir.⁴⁰⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.⁴⁰⁸

6. Yıllarca Alınamayan Borçların Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin yıllarca borçlusundan alamadığı borcu yıllar sonra alırsa alamadığı seneler için zekât ödemeyeceğini, aldığı an sadece bir defa zekât ödemesi gerektiğini nakletmiştir.⁴⁰⁹

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişinin yıllarca tahsil edemediği nisap miktarına ulaşmış borcunu tahsil ettikten bir sene sonra sadece tahsil edilen senenin zekât meblağını ödemesi gerekir. Kişi zekât ödemekten kaçındığı için borcunu teslim almıyorsa geçmiş senelerin de zekâtını ödemekle yükümlüdür.⁴¹⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

7. Yıllarca Ticaret İçin Kullanılan Arazilerin Satımı Sonunda Elde Edilen Meblağın Zekâtı

⁴⁰⁶ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 8/194.

⁴⁰⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/464.

⁴⁰⁸ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 6/409.

⁴⁰⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/468.

⁴¹⁰ Ezherî, *es-Semeru'd-dânî*, 335–336.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre yıllarca ticaret arazisi olarak kullanılan arazilerin satımı ile elde edilen paradan sadece bir defa zekât vermesi gerektiğini nakletmiştir.⁴¹¹

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre ticaret arazisinin satımından sonra ele geçen paranın üzerinden bir yıl geçmesiyle zekât gerekli olmaktadır. Bu satımdan önce boş duran arazinin kaç yıl beklediği hesaplanmaz.⁴¹² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

8. Borçlu Kimsenin Borcuna Karşılık Ticaret Dışındaki Arazisinin Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre borçlu kimsenin borcuna karşılık arazisi varsa ve bununla eş değer nisap miktarı malı varsa elinde olan maldan zekât vermesi gerektiğini nakletmiştir.⁴¹³

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre borcuna karşılık elinde arazi bulunan kişinin elinde başka bir mal yoksa zekât vermesinin gerekmez. Ancak bundan başka nisap miktarı malı varsa arazinin dışındaki mallardan zekât vermesi gerekir.⁴¹⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

9. Ticaret Mallarının Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin ticaret malı olarak kullandığı arazinin zekâtını sene içerisinde bir ay tespiti yaparak, ticaret arazisi ile birlikte aynî ya da nakdî paraları bir araya getirdikten sonra nisap miktarı mala ulaşmışsa zekâtını o ay içerisinde ödenmesi gerektiğini nakletmiştir.⁴¹⁵

Son dönem Mâlikî âlimleri ticaret maksadıyla elinde arazi bulunduran kişinin ticari niyet taşıması gerektiğini, bu niyeti taşımasından itibaren havelânü'l-havli

⁴¹¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/473.

⁴¹² Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdurrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî (ö. 386/996) İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve aşhâbih*. el-Hulv (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 1999), 2/135.

⁴¹³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/475.

⁴¹⁴ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/383.

⁴¹⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/477.

beklerken zekât ödeyeceği bir ay belirlemesi gerektiğini söylemişlerdir. Zekât ödeme tarihi olarak belirlediği ayda tüm ticari, aynî ve nakdî gelirleri cem' ederek toplam miktardan zekât ödemesi gerektiğini söylemişlerdir.⁴¹⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

10. Hayvanların Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre farklı türlerin bir araya getirilebileceğini nakletmiştir. Eğer koyun, keçi, koç, tek hörgüçlü deve, çift hörgüçlü deve, kıvrıkcık deve, pürüzsüz deve, inek ve camız gibi hayvanlar bir araya getirilecek ise; koyunlar tek bir grup haline, iki hörgüçlü deve ile pürüzsüz deve tek bir grup haline, camız ve inek tek bir grup haline getirilir. Farklı iki türde hayvanı bir araya getiren kişinin iki türü de bir araya getirmesinden sonra zekât malını çoğunlukta olan hayvan türünden vermesi gerektiğini, eşitlik halinde ise kişinin istediğini seçebileceğini söylemişlerdir.⁴¹⁷

Son dönem Mâlikî âlimleri hayvanları gruplandırırken birbirine işlev ve kıymet açısından benzer hayvanları bir araya getirmişlerdir. Bu hayvanların bir araya getirilmesi durumunda iki farklı türden, sayısı fazla olan ve nisap miktarına ulaşan hayvandan zekât verilmesi gerektiğini, sayılarının eşit olması durumunda ise kişinin istediğini seçme hürriyeti bulunduğunu söylemişlerdir.⁴¹⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

11. İçinde Küçük Baş Hayvanın da Karışık Olduğu Hayvanların Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde Ebu Hanife'ye göre içinde küçükbaş hayvanın karışık olduğu hayvanların zekâtından bahsederken nisap miktarına ulaşan hayvandan zekât verilmesi gerektiğini nakletmiştir. Ehl-i Medîne de bu görüşte olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak Ehl-i Medîne bu muhâlât⁴¹⁹ olan malların ortaklık anlamına

⁴¹⁶ Mayyâra, *Dürri's-Semîn*, "Şerhu'l-mürşidü'l-me'în 'ala'd-darurî min 'ûlumu'd-dîn", 422.

⁴¹⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/481.

⁴¹⁸ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhîyye*, 184.

⁴¹⁹ Muhâlât: Hayvanların aynı ağıl, sulak, mera, koç/teke ve çoban birlikteliği sağlamasını ve sahibinin mallarını bilmesi muhalat olarak ifade edilir.

gelmediğini eklemişlerdir. Ehl-i Medîne'ye göre iki kişinin aynı çobanı, aynı sulağı, aynı merayı, aynı damızlık hayvanını kullanması durumunda kişiler kendi hayvanlarını biliyorlarsa muhâlâtın gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir.⁴²⁰

Son dönem Mâlikî âlimlerinin muhâlât konusunun müşareket ile karıştırılmaması için hayvanlarını karıştıranların hayvanlarını bilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Hayvanların aynı ağıl, sulak, mera, koç/teke ve çoban birlikteliği sağlamasını ve sahibinin mallarını bilmesini muhalat olarak ifade etmişlerdir. Böyle durumlarda, zekâtla yükümlü tutulan kişilere bakılmalıdır. Muhâlât olanlardan biri zekâtla yükümlü olmamış gayr-i Müslim, köle ya da nisap miktarına ulaşmayan kişi ise, bu kişinin zekât ödememesi diğer muhâlâtın zekât sorumluluğunu ortadan kaldırmamıştır. Zekâtla yükümlü olan kişi nisap miktarına ulaşmış hayvanından münferiden zekâtını verir.⁴²¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

12. Kuzuların Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kuzulara sahip olunduğu günün üzerinden bir sene geçmesi ile zekâtın verilmesi gerektiğini nakletmiştir.⁴²²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kuzular anneleri ile birlikte hesap edilirler. Bu yüzden kuzuların annelerinin nisap miktarına ulaşmış olması ve havl-ı havelânın gerçekleşmiş olması kuzular hakkında zekât verilmesi için yeterli olur.⁴²³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

13. Altın ve Gümüşten Elde Edilen Kar Mallarının Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre altın ve gümüşten elde edilen kârdan zekât verilebilmesi için üzerinden bir senenin geçmesi gerektiğini, bu yüzden yalnızca anaparanın zekâta tâbi olduğunu nakletmiştir.⁴²⁴

⁴²⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/486.

⁴²¹ Nafravî, *Fevakihi'd-divânî*, 2/3.

⁴²² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/488.

⁴²³ Cüzzâmî, *Akdu'l-Cevâhir*, 1/206.

⁴²⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/491.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre altın ve gümüşten elde edilen kârın nisap miktarına ulaşan kısmının havl-ı havelânı ile anapara olarak duran altın ve gümüşün havl-ı havelân ve nisabı farklı olur. Kârın zekâta tâbi olması için anaparadan ayrı bir nisap ve havl-ı havelânın oluşması beklenir.⁴²⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

14. Hayvanların Nisap Miktarına Ulaştıktan Sonra Yok Olması Halinde Zekât

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre hayvanların nisap miktarına ulaştıktan sonra yok olması halinde, hayvanların tamamı hesaplanmayacağı ve yok olan kısmın kalan kısımdan ayrılarak hesap edilmesi gerektiğini nakletmiştir.⁴²⁶

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre zekâtı yükümlü tutacak olan hayvanların bir kısmının yok olması halinde, zekât kişinin zimmetine borç olarak geçeceğinden dolayı kalan hayvanlardan zekâtı vermesi gerekir. Ancak tüm hayvanlar yok olmuş ise bu kişinin zekât vermesi gerekmez.⁴²⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

15. Gümüşün Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre gümüşün, Allah tarafından para olarak tesis edilmesinden dolayı, zekâtının verilmesinin farz olduğu görüşünü nakletmiştir.⁴²⁸

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre 200 dirhem gümüş bulunduran ve üzerinden bir sene geçmiş olan kişinin malının %2,5 ini zekât olarak vermesi gerekir. Altın ve gümüşün para olarak tesis edilmesine dair Mâlikî kaynaklarda veri bulunamamıştır.⁴²⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

16. Hurma ve Hububatın Zekâtı

⁴²⁵ Kâdî Abdulvehhâb, *el-İsrâf*, 1/406.

⁴²⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/493.

⁴²⁷ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/276.

⁴²⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/494.

⁴²⁹ Şinkâtî, *Levâmi'ud-dürer*, 3/354.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin bu başlık altında şu 5 konuya atıfta bulunmuştur:

1) Sebzelerden zekât verilmesi gerekli değildir.⁴³⁰ Nisap miktarı beş vesaktır.⁴³¹

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre sebzelerden zekât vermek gerekmez.⁴³² Ayrıca Mâlikîlere göre eserde nakledilen hububat için nisap miktarının beş vesak yani 60 sa' olduğu kabul edilmiştir.⁴³³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Malları ortak olan kişilerin ortak oldukları payları, nisap miktarına ulaşmadığı müddetçe zekât verilmemesi gerekir. Eğer mallar tek bir sınıftan meydana geliyorsa, birleştiren nisap miktarına ulaşıyorsa toplanan maldan tek bir zekât ödenir.⁴³⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre para, ticari mal, hububat, hayvan gibi tüm ortaklıklara Muhâlât hükümleri uygulanır. Ortak olan kişilerden malı nisap miktarına ulaşan kişiler zekâtını öder. Mallar ayrıldığı zaman nisap miktarına ulaşmıyorsa, iki taraf malı birleştiren nisap miktarına ulaşıyorsa o halde sadece tek bir zekât verilir.⁴³⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3) Hububat olarak tanımladığı tahıllar şunlardır: Hurma, üzüm, buğday, kabuklu arpa, darı, yulaf, pirinç, mercimek, nohut, susam, börülce, burçak vb. yemek yapılan tahıllar. Bunlar hasat edilip tane haline getirilince nisap miktarına ulaşan mallar zekâta tabi olur.⁴³⁶

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre hububat türü İmam Muhammed'in eserinde naklettiği şekilde sıralanmasının yanı sıra, kuru üzüm, zeytin, pamuk, çavdar, acı

⁴³⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/507.

⁴³¹ Vesak: Her biri 60 sa' ölçüsünde olan, yaklaşık 300 sa'dan meydana gelen 199,680 gr.lık ölçü birimidir.

⁴³² Şinkitî, *Levâmi'ud-dürrer*, 3/320.

⁴³³ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 278.

⁴³⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/510.

⁴³⁵ Alîş - Malikî, *Fethu'l-'alî*, 1/161.

⁴³⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/511.

bakla, bakla, aspur tohumu ve kırmızıturp zekât verilmesi gereken hububat türlerinden sayılmıştır.⁴³⁷ Zikredilen ve nakledilen bakliyat türlerinin hasat edilip tanelendikten sonra zekâtının verilmesi gerekir.⁴³⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

4) Bir adamın bir yerde topladığı 4 sa' hurma, 4 sa' üzüm, 4 sa' buğday, 4 sa' pamuk varsa, kişi bu tahılları birbirine ekleyemez. Bunlardan herhangi birinin 5 vesak ya da 60 sa' oluncaya kadar zekât gerektirmez.⁴³⁹ Ayrıca tahılların birleştirilebilmesi için sınıf birlikteliğinin olması gerekir. Örneğin pamukların tek sınıf olması birbirine eklenebileceğini gösterir. Eğer isimleri ve renkleri farklı olduğu halde insanlarca tek bir sınıf olarak tanımlanıyorsa tahıllar toplanıp 5 vesaktan 1 sa' zekât verilebilir. Ancak tahıllar pamuk ile aynı sınıftan olmadığı için pamuğun zekâtının ayrı verilmesi gerekir.⁴⁴⁰

Son dönem Mâlikî âlimleri tahılların nisap miktarı olan 5 vesak ölçüsüne ulaşmaması halinde birbirlerine eklenerek verilebileceğini söylemişlerdir. Ancak bu uygulama sadece buğday, arpa ve kabuklu arpa için geçerli bir uygulamadır. Diğer hububat türlerinde birbiri üzerine eklenip nisap miktarı mala ulaştırma gibi bir zorunluluk mevcut değildir. Pamuk ise ismi geçen tüm tahıllardan farklı olduğu için pamuğun nisabının farklı hesaplanması gerekir.⁴⁴¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

5) İki adamın ortak 8 vesak hurması varsa bundan zekât verilmez.⁴⁴²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre ortaklardan her birinin nisap miktarı mala ulaşmamış olması, onları zekâtla muhatap kılmaz. Her ne kadar iki ortak mallarını birleştirdikleri takdirde nisap miktarı olan 5 vesak mala mâlik olsalar da kendileri malları ayırınca nisap miktarı maldan daha az bir mal kendilerine kaldığı için iki tarafa

⁴³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed b. el-Muhtâr b. Ahmed el-'Âlem el-Kablevî el-Cezâirî el-Mâlikî Şeyh Bâyy bi'l-âlem, *el-Cevâhirü'l-kenziyyetü li-nazmi mâ cemi'a fi'l-'azzî* (Beyrut: Matba'atü Dâru Humâ, 2002), 33.

⁴³⁸ Nafravî, *Fevakihi'd-divânî*, 1/329.

⁴³⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/513.

⁴⁴⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/514.

⁴⁴¹ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 3/331.

⁴⁴² Şeybânî, *el-Hücce*, 1/517.

da zekât gerekmez.⁴⁴³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

17. Fıtır Sadakası

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin nafakası altındaki herkesin fıtır sadakasını vermekle yükümlü olduğunu nakletmiştir. Ticaret için ya da bunun dışında bulunan, yanında olsun ya da olmasın, elinin altındaki tüm Müslüman köleler için fıtır sadakası ödemesi gerekir.⁴⁴⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişinin nafakasını temin etmekle yükümlü olduğu herkes için fıtır sadakasını da ödemesi gerekir. Eşi, evlenmemiş kızları, erkek evlatları, bakıma muhtaç anne ve babası için, ayrıca Müslüman köleleri için de fıtır sadakası vermesi gerekir.⁴⁴⁵ Ayrıca ticaret için sermaye olarak elinde bulunan tüm köleler için sadece bir fıtır sadakası ödemesi gerekir.⁴⁴⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

18. Kâfir Ve Müslüman Köle İçin Fıtır Sadakası

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kâfir köle için fıtır sadakası gerekmediğini nakletmiştir.⁴⁴⁷

Son dönem Mâlikî âlimleri Müslüman olmayan köle için fıtır sadakası verilmesinin gerekli olmadığı görüşündedirler.⁴⁴⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

⁴⁴³ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 2/172.

⁴⁴⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/519.

⁴⁴⁵ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 3/331.

⁴⁴⁶ İlîş, *Minehu'l-celîl*, 2/68.

⁴⁴⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/524.

⁴⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/42.

19. Aile Fertlerinin ve Hizmetçilerin Fıtır Sadakası

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin hanımının fıtır sadakasını ve ayrıca hizmeti altındaki tüm köleler için tek bir fıtır sadakası vermesi gerektiğini nakletmiştir.⁴⁴⁹

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişinin zifafa girmiş eşinin, bakıma muhtaç anne-babasının ve çocuklarının nafakalarını yerine getirmekle sorumlu olmasından dolayı fıtır sadakalarını da karşılaması gerekir. Zikredilen bu köleler birden fazla ise tek bir fıtır sadakası vermesi yeterlidir.⁴⁵⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

20. Kaçan Kölenin Fıtır Sadakası

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kaçak köle için sahibi yerini biliyor ya da bilmiyorsa bile yakınlarda kaybolmuşsa, yaşadığı veya döneceği umuluyorsa sahibinin fıtır sadakası vermesi gerektiğini, eğer köle uzaklaşmış ve yaşadığından ümit kalmamışsa fıtır sadakası verilmesinin gerekmediğini nakletmiştir.⁴⁵¹

Son dönem Mâlikî âlimleri kaçan kölenin uzaklaşmış olması ve dönmesinden ya da yaşamasından ümidin kalmaması halinde efendisinin bu köle için fıtır sadakası ödemesinin gerekli olmadığını söylemişlerdir.⁴⁵² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

21. Ticaret Dışındaki Köleler ve Kölelerin Köleleri

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye bu başlık altında iki konuda atıfta bulunmuştur:

1) Kişinin kölelerinin kölesinin ve eşinin kendisine hizmet etmeyen kölesinin fıtır sadakasını vermesi gerekmez.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/528.

⁴⁵⁰ Ebû'l-Hasen, *Haşiyetu'l-A'devî*, 1/514.

⁴⁵¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/531.

⁴⁵² İbn Kassâr, *'Uyunü'l-Edille*, 196.

⁴⁵³ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/532.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişinin zifafa girmiş eşinin, bakıma muhtaç anne-babasının ve çocuklarının köle olan hizmetçilerinin de eğer imkânı varsa fitır sadakalarını karşılaması gerekir.⁴⁵⁴ Kişinin kölelerinin kölesinin de fitır sadakasını ödemesi gerekmez.⁴⁵⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Fitır sadakasının 1 sa' hurma şeklinde verilmesi gerekir. Yarım sa' buğdayı kabul vermek kabul edilmez.⁴⁵⁶

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre fitır sadakası 9 sınıf yiyecekten verilmelidir. Bunlar, buğday, arpa, sült, mısır, yulaf, pirinç, kuru üzüm, hurma ve keş(yağı alınıp kurutulmuş yoğurt)tir. Fitır sadakası bunlardan herhangi birinden 1 sa' verilmelidir.⁴⁵⁷ Her ne kadar İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıfta sadece hurma zikredilmiş olsa da kaynaklarda hurma ile birlikte başka yiyecekler de zikredilmiştir. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

22. Müşrik ve Ehl-i Kitâb'ın Zekâtı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre ehli kitap ve Mecusilerin kendi dinlerine bağlı sorumluluklarını yerine getirmeleri için fitır sadakası vermelerinin gerekli olmadığını nakletmiştir. Ehl-i Medîne, bu konuda Ebu Hanife ile aynı kanaatte olup, bundan farklı olarak Müslüman ülkelerde yaşayan zimmîlerin ihtilaf etmeleri halinde anlaşma vâki olmadığından senede bir defa öşür vermelerinin gerekli olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵⁸

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre Dâru's-Sulh'te yaşayan ehl-i kitap, Mecusi ve müşriklerden fitır sadakası alınmaz. Fitır sadakası sadece Müslümanlara özgü bir ibadet şekli olup, zimmî olarak nitelendirilen grup İslam topraklarında yaşayıp her türlü emânı devlet reisinden aldıkları için bu güvencenin karşılığında devlete sadece cizye vermekle yükümlüdürler. Dâru'l-Harb'de yaşayan Gayrimüslimlerin ise böyle

⁴⁵⁴ Ebû'l-Hasen, *Hâşiyetu'l-A'devî*, 1/514.

⁴⁵⁵ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/238.

⁴⁵⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/536.

⁴⁵⁷ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhiyye*, 188.

⁴⁵⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/550.

bir sorumlulukları yoktur. Ayrıca İslam topraklarında yaşayan, farklı ülkeye gidip ticaret yapan zimmîlerin kazançlarından da “öşür” adıyla galat-ı meşhur olmuş cizye vergisi alınır.⁴⁵⁹ İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

23. Bütün Malını Allah Yolunda İnfak Eden Kişi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre malının tamamını Allah yolunda infak eden kişinin malının üçte birinin alınması gerektiğini nakletmiştir.⁴⁶⁰

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişi malının tamamını Allah yolunda infak etse bile kişinin malının üçte biri alınır. Bir görüşe göre bu üçte bir, üç kısma ayrılır; bir kısmı fakirlere, bir kısmı kölelere, bir kısmı ise paraya ihtiyaç duyanlara verilir. Bir başka görüşe göre ise elde edilen üçte birlik kısım ikiye bölünür; yarısı Allah yolunda infak edilir, kalan yarısı da vasiyette geçtiği üzere dağıtılır.⁴⁶¹ İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

E. HAC BÖLÜMÜ

1. Kıran Haccı

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre ifrad haccının kıran ve temettu’ haccından daha efdâl olduğunu nakletmiştir.⁴⁶²

Son dönem Mâlikî âlimleri, ifrad haccı, kıran haccına ve temettu haccına nazaran yapılması daha kolay olması hasebiyle haccı yapan herkese hitap etmesi bakımından efdâl olduğunu söylemişlerdir. Nitekim kıran haccında 2 kurban kesilir, temettu’ haccında ise 2 defa ihrama girilir. Ancak ifrad haccında tek ihramla ve tek kurbanla hac kabul olur. Bu sebeple Mâlikîler ifrad haccının daha faziletli olduğu görüşündedirler.⁴⁶³ Bu sebeple İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

⁴⁵⁹ Halûtî, *Bulğatü's-Sâlik*, 2/318.

⁴⁶⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 1/564.

⁴⁶¹ Şinkıtî, *Levâmi'ud-dürer*, 14/411.

⁴⁶² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/2.

⁴⁶³ Şinkıtî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/439.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kıran hacı yapan kişinin hem hac için hem de umre için bir tavaf ve bir sa'y yapması gerektiğini nakletmiştir.⁴⁶⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kıran haccında yapılan tavaf ve sa'y hem umre için hem de hac için yeterlidir. Birlikte yapılmasına niyet edilmiş bu her iki ibadet için ayrı ayrı tavaf ve sa'y yapılmasına lüzum görülmemiştir.⁴⁶⁵ Hacılar mîkattan önce ihrama girmelerine ve ihramın gerekliliklerini yerine getirmek için acele etmelerine gerek yoktur. Mikatta ihrama girmeleri efdâldir.⁴⁶⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2. Hac ve Umrede Telbiyeyi Kesen Kişi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre umre yapmaya Ten'im denen mikat bölgesinden başlayan kişinin, Kâbe'yi gördüğünde telbiyeyi kesmesi gerektiğini nakletmiştir. Medîne ehlinden ya da başka yerden gelen kişi, diğer mîkât bölgelerinden umreye başlarsa harem bölgesi bittiğinde telbiyeyi keser. Hacılar ise akşam Arafat'ta vakfe yerine giderken harem bölgesi bittiğinde telbiyeyi keser.⁴⁶⁷ İmam Muhammed, İmam Mâlik'in tekbir alınması gerektiğine dair bir nakilde bulunmuştur.⁴⁶⁸

İmam Mâlik ve ilk dönem Mâlikî âlimleri, telbiyeyi Kâbe'yi görene kadar devam ettirmeyi uygun görmüşlerdir.⁴⁶⁹ Ancak son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişi Ten'imde ihrama girmiş ve telbiyeye başlamışsa harem bölgesine girince telbiyeyi kesmesi gerekir, Ci'rane denen mikat bölgesinden başlayarak umreye başlayan kişinin ise Mekke'ye girdikten sonra telbiyeyi kesmesi gerekir. Ancak Mekke halkı ya da Hill bölgesinde yaşayan halk, Kâbe'yi görünce telbiyeyi kesmelidir.⁴⁷⁰ Hac niyetiyle ihrama girmiş kişilerin ise Arafat vakfesine kadar telbiyeyi kesmemesi

⁴⁶⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/7.

⁴⁶⁵ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/436.

⁴⁶⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/2.

⁴⁶⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/80.

⁴⁶⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/107.

⁴⁶⁹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/431; Berâziî, *et-Tehzîb*, 1/498.

⁴⁷⁰ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/517.

gerekmektedir.⁴⁷¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

3. Umre

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre umrenin sünnet olduğunu, umreyi terk etme ruhsatının olmadığını ve bir sene içinde defalarca umre yapılmasının gerekmediğini nakletmiştir.⁴⁷²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre umre müekked sünnettir.⁴⁷³ Bu kadar önemsenen bir sünnetin terk edilmesi ise düşünülemez. Ancak Mâlikîler tarafından bir sene içerisinde defaatle umreye gitmenin mekruh olduğu görüşü yaygındır.⁴⁷⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

4. Eşiyle Münasebette Bulunan Umreci

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre umre yapan kişinin eşiyle münasebette bulunması halinde bir kurban kesmesi ve yeniden bir umre yapması gerektiğini nakletmiştir. İfsat ettiği umrenin yapmadığı rükünleri kaldığı yerden yapması gerekir.⁴⁷⁵

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre umre yapan kişi tavaf ve sa'yden önce eşiyle münasebette bulunmuş ise umresini yeniden yapması ve bir kurban kesmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak bu kişi eşiyle münasebetini tavaftan sonra yapmışsa umresi ifsat olmuştur. İfsat ettiği umre için bir kurban kesmesi gerekir ancak kaldığı yerden sa'y yapmasına gerek yoktur.⁴⁷⁶ İmam Muhammed'in naklettiği görüşlerden umrenin ifsat olması ve kurban gerektirmesi görüşü ile Mâlikî mezhebi uygulamaları örtüşmektedir. Ancak kişinin ifsat ettiği umrenin kaldığı yerden devam etmesi görüşü ile örtüşmemektedir.

⁴⁷¹ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/33.

⁴⁷² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/117.

⁴⁷³ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 334.

⁴⁷⁴ Hâcce, *Fıkhul-'İbâdât*, 370.

⁴⁷⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/130.

⁴⁷⁶ Lahmî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed er-Rebeî, *et-Tefsira*. Necib (Katar: Vizâratü'l-âfâk ve-Şuûnül-İslâmî, 2011), 2/1198.

5. Cünüp İken ya da Abdestsiz Olarak Mekke'ye Giren ve Tavaf Yapan Kişi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşünü nakletmiştir: Umre için Mekke'ye giren kişi ile cünüp veya abdestsiz iken Kâbe'yi tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y ettikten sonra hanımıyla cinsî münasebette bulunursa ve abdestsiz olduğunu hatırlarsa kişinin gusül almasını gerekir. Veya abdestini aldıktan sonra Kâbe'ye dönüp tavaf etmesi ve Safa-Merve arasında sa'yını yaparak bir daha umre yapması ve yaptığı bu hatadan dolayı kurban kesmesi gerekir. Bu hatanın ve bu hatanın sonucunda yapılması gerekli olan adımların kadın için de geçerli olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷⁷

Son dönem Mâlikî âlimleri, Mekke'ye girme, tavaf yapma ya da sa'y yapmayı cünüp iken işleyenlerle abdestsiz olarak işleyenlere aynı hükmü vermemişlerdir. Abdestsiz olarak zikredilen amelleri işleyen kişinin, abdest alıp ibadetlerine kaldığı yerden devam etmeleri gerekmekte olup kurban kesmesi gerekmez. Ancak bu ibadetleri cünüp iken yapan kişinin ibadeti ifsat olduğu için gusledip yeniden ihrama girmesi ve umre yapıyorsa umresini yeniden yapması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca ibadetini ifsat ettiğinden dolayı kurban kesmesi gerekir. Aynı yasaklar ve cezalar kadın için de geçerlidir.⁴⁷⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıf ile Mâlikî mezhebi uygulamaları, cünüp iken yapılan ibadet ve cezası yönünden birbirleriyle örtüşmektedir. Ancak abdestsiz olarak bu ibadetleri yapan kişi için yapılan atıf ile mezhep uygulaması örtüşmemektedir.

6. Umre İçin Niyette Bulunup Hayız Gören Kadın

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre umre yapan kadın hac yapmak üzere gelirse ve hayızlı ise, Kâbe'yi tavaf edemeyeceğini nakletmiştir. Eğer vaktin geçeceğinden korkarsa hacda tehlikeli yapar sonra hükümleri yerine getirir. Bu şekilde yaparsa haccı ve umreyi kıran haccı yapan kişi gibi yapar ve haccı ile umresi için ziyaret tavafi kendisine caiz olur. Bir kurban kesmesi gerekir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/135.

⁴⁷⁸ Harûşî, *Şerhu Muhtasari Halil*, 2/320.

⁴⁷⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/139.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre hayız görmüş kadın hac niyetiyle gelmişse, Mekke'ye girmesi ve tavaf yapması yasaklanmıştır. Ancak haccın yetişmeyeceğinden korkuyorsa gece vakti Mekke'ye tehlil yaparak girebilir. Gusûl aldıktan sonra tıpkı kıran haccında olduğu gibi hac ve umreyi birlikte yapar.⁴⁸⁰ Bu görüşe ek olarak bazı ulema tehlil yapacak olan kadın şu sözleri söylemesi gerektiğini ifade etmişlerdir:

”اللهم البلد بلدك والبيت بيتك جنت أطلب رحمتك وألزم طاعتك متبعاً لأمرِكَ راضياً بقَدْرِكَ، أسألك مسألة المضطر إليك المشفق من عذابك أن تستقبلني بعفوك وأن تتجاوز عني برحمتك وأن تدخلني جنتك“⁴⁸¹

İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre hayız gören kadın sadece umre yapacaksa haremden çıkması gerektiğini nakletmiştir. Sonra ihrama girecekse, faziletli olan mîkatta veya Ten'imden daha uzak bir yerde tehlil yapması gerekir.⁴⁸² İmam Mâlik ise bu görüşe karşın Hz. Âişe'nin hayızlıyken Mekke'ye geldiğini, fakat tavaf ve sa'y yapmadığını rivayet etmiştir.

İmam Mâlik rivayetlerinde Hz. Âişe'nin Mekke'ye hayızlı olarak geldiğini, fakat hiçbir ibadet yapamadığından şikâyet ettiği yer almaktadır. Hz. Peygamber (sav) bu durum için Hz. Âişe'ye hacıların yapması gereken her şeyi yapmasını ancak tavaf ve sa'y yapmamasını söylemiştir.⁴⁸³ Son dönem Mâlikî âlimleri ise İmam Muhammed'in naklindeki hüküm ile amel etmişlerdir.⁴⁸⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

7. Muhrim Kişinin Avı Yemesi ve Avı Satın Alması

İmam Muhammed, bu konuyla alakalı iki atıfta bulunmuştur:

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Muhrim kişinin yolda bulduğu av hayvanını alması mekruhtur. Ancak kişi yanında hareme getirmişse

⁴⁸⁰ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/517.

⁴⁸¹ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/791.

⁴⁸² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/143.

⁴⁸³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 1/411.

⁴⁸⁴ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/497.

bunu yemesinde ya da başkasının harem dışında avladığı hayvanı yemesinde bir sakınca olmadığını nakletmiştir.⁴⁸⁵

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişi başkasının avladığı avı yiyebildiği gibi kendisinin muhrim değilken avladığı hayvanı da yiyebilir. Ancak muhrim iken bulunduğu ya da ikram edilen avı yemesi, av olması hasebiyle mekruhtur.⁴⁸⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin avlanmasının yasak olduğunu ancak başkasına ait avı yiyebileceğini nakletmiştir.⁴⁸⁷ İmam Mâlik'in rivayetine göre İbn Ömer, yolda ihramlı kişilerin av hayvanından yemek için kendisinden fetva istediklerini ve kendisinin de müspet bir fetva verdiğini söylemiştir. İbn Ömer, bu fetvasını babasına sorduğunda ise babası “ Eğer böyle bir fetva vermeseydin senin canını acıttırdım.” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁸⁸

İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atfı yukarıda değerlendirmiş olup yeniden benzer bir görüşü zikrettiğini görmekteyiz. İmam Mâlik ve ilk dönem Mâlikî âlimleri ehl-i Medîne ile aynı fetvayı vermişlerdir.⁴⁸⁹ Zikredilen konunun aynı olması sebebiyle, aynı hüküm geçerli olmuştur. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

8. Muhrim Kişinin Avı Öldürmesi, Avı Göstermesi Ya Da Öldürmek Zorunda Kalması ve Yemesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre muhrim kişinin açlıktan ölmek üzereyken ölü hayvanı yemesi, av avlanmasından evla olduğunu nakletmiştir. Muhrim kişi avı bir başkasına gösterirse kendisine kefaret gerekmez ancak böyle bir şey yapmaması gerekir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/150.

⁴⁸⁶ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/703.

⁴⁸⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/154.

⁴⁸⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/166.

⁴⁸⁹ İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 3/512; Berâzi, *et-Tehzîb*, 1/616.

⁴⁹⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/175.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre muhrim kişinin avı göstermesi ile avlanması farklı şeyler olduğundan avı gösterdiğinden dolayı herhangi bir kefarete gerekmediği gibi öldürülen avdan da yiyebilir.⁴⁹¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

9. Muhrim Kişinin Avı Öldürmesi ve Bunun Hakkında Hüküm

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre muhrim olarak avlanan kişi hakkında şu hükme varılacağı nakledilmiştir.⁴⁹² Muhrim kişinin avladığı hayvanın yemeğe karşılık gelen kıymetine bakıldıktan sonra her bir miskine bir müdd yedirir veya her müdd yerine oruç tutar. Oruç tutmak için kaç miskin olduğuna bakar. Eğer on kişi ise on gün oruç tutar, eğer yirmi kişi ise yirmi gün oruç tutar.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre muhrim kişi avlanırsa, avlandığı hayvanın karşılığında bir hayvan kurban eder, eğer bu hayvanın karşılığında kurban edilecek bir hayvan yoksa o zaman hayvanın kıymetine göre miskinlere birer müdd yiyecek verir, eğer gücü yetmiyorsa oruç tutar.⁴⁹³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

10. Haremde Avın Öldürülmesinin Hükümü

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Haremde muhrim olmadığı halde avlanan kişinin muhrim olduğu halde haremde avlanan kişi ile aynı hükmü giydiğini nakletmiştir.⁴⁹⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre ister muhrim olsun ister olmasın haremde avlanmak kesinlikle yasaktır. Bu yasağı çiğneyenlerin yukarıda bahsettiğimiz şekilde cezalandırılması gerekir. Muhrim kişi ile aynı şekilde ya kurban öder ya hayvanın kıymetince miskin doyurur ya da doyurduğu miskin adedince oruç tutmakla yükümlü

⁴⁹¹ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/698.

⁴⁹² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/179.

⁴⁹³ Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî İbn Ferhûn, *İrşâdü's-sâlik ilâ ef'âli'l-menâsik*. Ebu'l-Ecfan (Riyad: Mektebetü'l-Abikan, 2002), 2/603–605.

⁴⁹⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/181.

olur.⁴⁹⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

11. Düşman Dışında Muhasara Altında Kalmak

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kim hastalığa yakalanırsa kendisine Kâbe'de tavaf ve Safa-Merve'de sa'yden başka bir şey yapması gerekmediğini, Kurban kesmesinin gerekli olmadığını nakletmiştir.⁴⁹⁶

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre hac yapma niyetiyle ihrama girmiş kişi, hastalık sebebiyle Arafat vakfesi dışındaki hiçbir menasiki yerine getirmemiş ise vakfeyi yerine getirdiği için iyileşince tavaf edip kurban kesmesi yeterli olur. Ancak Arafat vakfesini de kaçırmış ise o zaman haccı da kaçırmış olduğundan dolayı sadece tavaf ve sa'y yaparak umresini yerine getirir. Böylece kurban kesmesi gerekmez.⁴⁹⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre hacca niyet etmiş kişinin başına vakfe alanında insanlarla birlikte bulunamayacağı bir iş gelirse, alanın dışında kalsa bile ikâme edeceğini, bu şekilde ihramdan çıkmak üzere Mekke'ye dönebileceğini Kâbe'yi tavaf edip ve Safa-Merve arasında sa'y edip artık ihramdan çıkmış olacağını nakletmiştir. Daha sonra hac yapması ve kurban kesmesi mümkün olur.⁴⁹⁸

Son dönem Mâlikî âlimleri, hac ibadeti için en önemli rüknün Arafat vakfesi olduğunu söylemişlerdir. Bir kişi başına gelen bir hadise sebebiyle Arafat vakfesini kaçırmış ise artık hac ibadeti geçerli olmaz. Bunun yerine Hill bölgesinin dışında bir yere çıkabilme ihtimali var ise çıkar ve umre için niyet alarak tavaf ve sa'y yapar. Hac niyetini yerine getirmediğinden bir kurban kesmesi gerekli olur.⁴⁹⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

⁴⁹⁵ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 2/566.

⁴⁹⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/182.

⁴⁹⁷ Desukî, *Haşiyetu'd-Desukî*, 2/95.

⁴⁹⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/192.

⁴⁹⁹ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 2/442.

12. Düşman Muhasarası Altında Kalmak

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre muhrim iken düşman tarafından kuşatılan kişinin kurbanını Harem'e göndermesi gerektiğini, hapsediği yerde saçını tıraş edip ihramdan çıkması gerektiğini nakletmiştir. Eğer kurbanını Harem'e gönderemiyorsa olduğu yerde keser ve ihramdan çıkar, ihramı için kendisine herhangi bir hüküm gerekmez. Böylece hac veya umre gerçekleşmiş olur.⁵⁰⁰

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişi, düşman muhasarası sebebiyle hac ve umre ibadetinden geri kalıyorsa şu üç duruma göre değerlendirilir:

1) Kişi Arafat vakfesinden ve tavaftan önce alıkonulmuşsa, ihramdan çıkar ancak hac ve umre menasiklerinden herhangi birini yerine getirmez. Yeniden hac ve umre yapmak zorundadır.

2) Sadece Arafat vakfesinden alıkonulmuş ise kişi sadece umre ibadetini yerine getirmelidir.

3) Sadece tavaftan alıkonulmuşsa, haccını tamamlar. Kaçırdığı diğer menasikler sebebiyle kurban vermesi gerekmez.

Zikredilen hususlara binaen kişinin bulunduğu yerde kurban keserek hac ve umre ibadetinin gerçekleştiği söylenemez.⁵⁰¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

13. Muhrim Kişinin Nikâh Kıyması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Muhrim kişinin evlenemeyeceğini, evlendiği takdirde nikâhın merdûd olacağını nakletmiştir.⁵⁰²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre muhrim kişilerin nikâh kıyması haramdır. Eğer böyle bir nikâh akdi meydana gelmişse bu akit batıldır.⁵⁰³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

⁵⁰⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/195.

⁵⁰¹ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/513.

⁵⁰² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/210.

⁵⁰³ Hâcce, *Fıkhü'l-'İbâdât*, 348.

14. Hac Yapmadan Ölen Kişinin Hac Yapılmasını Vasiyet Etmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kendi adına hac yapacağı tahmin edilen veya hac yapma imkânı olmayan kimsenin adına, bir başkasının hac yapmasının caiz olmadığı görüşünü nakletmiştir. Eğer kişi vefat ederse, onun adına bir vasiinin gönüllü olmasında sakınca yoktur. Vasi olmayan kişinin gönüllü olması mekruhtur. Eğer kişi ölmeden önce vasiyet ederse vasiyeti yerine getirilir.⁵⁰⁴ Ancak İmam Muhammed, İmam Mâlik'in gücü yetmeyen bir kişinin yerine ölmeden önce hac yapılabileceği görüşünü de nakletmiştir.⁵⁰⁵

İmam Mâlik, gücü yetmeyen kişinin yerine bir başkasının hac yapabileceğine dair görüşünü destekleyici rivayetler nakletmiştir.⁵⁰⁶ Ancak son dönem Mâlikî âlimlerine göre yaşayan kişinin hac ibadetini kendisi yapması gerekir. Bu nedenle yaşayan kişi yerine başka birinin hac yapmasına cevaz verilmemiştir. Ölen kişinin vasiyeti bulunmaması halinde kişinin murisleri ya da asabesi hac yapabilir. Ancak ölen kişi ölmeden önce vasiyet etmişse, ücreti ölen kişinin terekesinden vasiyet için ayrılmış malından ödenir.⁵⁰⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

15. Muhrim Kişinin Yırtıcı Hayvan Öldürmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre yırtıcı hayvan hakkında şunları nakletmiştir: Aslan, kaplan, çita, kurt gibi insanları ısırarak ve onları korkutan her şey, yırtıcı köpektir. Yırtıcılardan sırtlan, tilki, kedi ve benzerleri gibi ısırmayan vahşi hayvanları ise muhrim kişi öldürmez ve öldürürse onun için kurban keser.⁵⁰⁸

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre yırtıcı hayvanın öldürülmesinde bir sakınca olmadığı gibi bir bedel de ödemesi gerekmez. Bununla birlikte vahşi olmayıp insanlara zarar veren domuz, maymun gibi hayvanların öldürülmesi de caizdir. Fakat vahşi olmayan sokak köpeği gibi insanların içerisinde dolaşan hayvanların ise öldürülmesini

⁵⁰⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/210.

⁵⁰⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/227.

⁵⁰⁶ İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/464.

⁵⁰⁷ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/543.

⁵⁰⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/243.

caiz görmemekle beraber öldürülmesi halinde bir kurban kesilir.⁵⁰⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

16. Muhrim Kişinin Hacamât Yaptırması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre zaruret olmadıkça muhrim kişi hacamât yaptırmaması gerektiğini nakletmiştir.⁵¹⁰ Ancak İmam Mâlik, ehl-i Medîne'nin bu görüşüne karşın Hz. Peygamber (sav)'in ihramlıyken zaruret olmaksızın hacamât yaptırdığını nakletmiştir.⁵¹¹

İmam Mâlik, zaruret olmaksızın hacamât olmanın bir sorun teşkil etmeyeceğini söylemiştir.⁵¹² Ancak son dönem Mâlikî âlimlerine göre muhrim kişi saçını tıraş edemediği gibi zaruret haricinde hacamât da yaptıramaz. Yaptırırsa saçlarını kesen kişinin ödemesi gereken kefareti, ödemesi gerekir.⁵¹³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

17. Muhrim Kişinin Yapması Caiz Olan Şeyler

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Muhrim kişinin hayvanını satmaması ve karnındaki hayvanı çıkarmaması gerektiğini nakletmiştir.⁵¹⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre muhrim kişi hayvanını satamaz.⁵¹⁵ Ancak bir hamile hayvanın karnındaki çıkarması hususunda bir tespit yapılamamıştır. İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

18. Muhrim Kişinin Gölgelemesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre muhrim kişinin özürlü ya da özürsüz olarak gölgelemesi gerekmediğini nakletmiştir.⁵¹⁶

⁵⁰⁹ Nafravî, *Fevakihu'd-divânî*, 1/536.

⁵¹⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/257.

⁵¹¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/258.

⁵¹² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/467.

⁵¹³ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/616.

⁵¹⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/260.

⁵¹⁵ Kâdî Abdulvehhâb, *el-İşrâf*, 1/473.

⁵¹⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/270.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre hac veya umre yapan muhrim kişinin gölgelik altında gölgelenmemesi, gölgelendiği takdirde ise fidye vermesi gerekmektedir.⁵¹⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

19. Hedy Kurbanının Bağlanması ve Hedy Kurbanının Kolay Olanı

1) İmam Muhammed, eserinde İmam Mâlik'in dâhil olduğu bir grup ehl-i Medîne'ye göre inek ve devenin bağlanılabileceği, ancak koyunların bağlanılmaması gerektiğini nakletmiştir.⁵¹⁸

Mâlikî âlimlerine göre hedy kurbanını yanında götüren kişinin kurbanın kaçmaması için hayvanın boynundan bağlaması ve sol tarafından damgalaması gerekmektedir. Ancak zikredilen bu uygulama deve ve inek gibi büyük hayvanlar için yapılmaktadır. Uygulama için küçükbaş hayvanlar kaynaklarda zikredilmemiştir.⁵¹⁹ Hayvanın bağlanması ve damgalanması müstehaptır.⁵²⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin kurban seçimi hususunda iki farklı görüş beyan ettiklerini aktarır:

a) Bazı Mâlikî âlimlerine göre hedy kurbanı seçerken ister küçükbaş hayvan olsun isterse büyükbaş hayvan olsun kişi kendisine kolay olanı seçebilir.⁵²¹

b) Ancak Mâlikîlerin bazıları ise bu seçimin deve ve inekten kolay olanını seçme konusunda olduğu ifade etmiştir.⁵²²

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre hedy kurbanı kesecek kişi, imkânı ölçüsünde ister küçükbaş hayvan isterse büyükbaş hayvan kesebilir.⁵²³ Buna göre İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıflardan ilki diğerine taban tabana zıt

⁵¹⁷ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/611.

⁵¹⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/275.

⁵¹⁹ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/744; İmam Mâlik, *Muvatta'*, "Rivayet'ü Yahya", 3/565.

⁵²⁰ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 3/105.

⁵²¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/277–278.

⁵²² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/277–278.

⁵²³ Tâceddin Behrâm b. Abdullah b. Abdulazîz ed-Demîri, *Tahbîrul-Muhtasar*. Necip – İbn Abdurrahmân Hayr (Fas: Merkez Necibeveyh, 2013), 2/285.

olduğundan dolayı birinci görüş ile Mâlikî mezhebi uygulaması örtüşürken, ikinci görüş ile örtüşmemektedir.

20. Tavafta Remel Yapmak

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre tavaf sırasında hacere'l-esved'den başlayarak yapılan ilk üç şavtta Remel ile yüründüğünü kalan dört şavtta ise normal yüründüğünü nakletmiştir.⁵²⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kudüm tavafinın ilk üç şavtı sırasında erkeklerin hacere'l-esved'e selam verdikten sonra hızlı çalımli bir şekilde yürümeleri sünnettir.⁵²⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre her yedi şavttan sonra iki rekât namaz kılmanın sünnet olduğunu nakletmiştir.⁵²⁶

Son dönem Mâlikî âlimleri tavafı bitirdikten sonra iki rekât namaz kılmanın sünnet olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir.⁵²⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

21. Veda Tavafinın Terki

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'nin şu görüşünü nakletmiştir: Bir kimse, son rüknün, hacdan çıkıncaya kadar Kâbe'yi tavaf etmek olduğu bilmiyorsa ve Kâbe'ye yakınsa geri dönmesi gerekir. Kâbe'de tavafını yaptıktan sonra ziyaret tavafını yerine getirip gidebilir.⁵²⁸

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre veda tavafı müstehaptır. Bu sebeple hac yapan kişinin en son ihramdan çıkmadan evvel veda tavafı yapması gerekir. Eğer yapılması gerektiğini bilmiyor ya da unutmuşsa, yakınlardaysa geri dönüp veda

⁵²⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/278.

⁵²⁵ Cüzzâmî, *Akdu'l-Cevâhir*, 1/279.

⁵²⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/279.

⁵²⁷ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/107.

⁵²⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/295–296.

tavafını yerine getirmelidir.⁵²⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

22. Vacip Tavafta Abdestin Bozulması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre eğer bir kimseni vacip tavaf yaparken abdesti bozulmuşsa çıkıp abdest alması gerektiğini, sonra dönüp tıpkı farz namaz gibi tavafa yeniden başlaması gerektiğini nakletmiştir. Eğer bu kişi nafile tavaf yaparken abdesti bozulursa ve 3 şavtı yerine getirmişse ve tavafını tamamlamak istiyorsa, çıkıp abdest alır, sonra tavafa geri döner. Eğer tamamlamak istemezse terk eder, tavaf yapmaz. Nafile namaz da aynen böyledir eğer bir bölümünü kıldıktan sonra abdesti bozulursa isterse terk eder tamamlaması ona vacip olmaz, eğer tamamlamak isterse de abdest alması gerekir ve baştan başlar.⁵³⁰

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre vacip tavaf yaparken abdesti bozulan kişi çıkıp abdest alır ve tavafa yeniden başlaması gerekir. Bununla birlikte vacip tavafın arkasından kılınan iki rekât namaz da kılınır. Eğer nafile tavaf yapılıyorsa ve abdest bozulmuşsa yeniden dönüp dönmek kişinin kendisine bırakılmıştır. Nakledilen atıfta vacip tavaf farz namaza, nafile tavaf ise nafile namaza benzetilerek delillendirilmiştir.⁵³¹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

23. Safa İle Merve Arasında Say Yapmayı Unutan Muhrim Olan Kişinin Eşiyle Münasebette Bulunması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre umrede Safa-Merve arasında sa'y yapmayı unutan kişinin ve Mekke'den uzaklaşmış olsa bile geri dönmesi ve sa'yını yapması gerektiğini nakletmiştir. Eğer bu kişi bir kadınla birlikte olmuş olsa, rükünleri tamamlamak için geri dönmesi ve Safa-Merve arasında sa'yını yapması gerekir. Sonra tekrar umre yapması ve kurban kesmesi gerekir.⁵³²

⁵²⁹ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 3/137.

⁵³⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/300.

⁵³¹ Şinkîtî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/589.

⁵³² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/305.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişi Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı unutmüş ve uzaklaşmışsa rüknü tamamlamak için geri dönmesi gerekir. Daha sonra yeniden umre yapması ve önceki umre için kurban kesmesi gerekmektedir.⁵³³ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

24. Ziyaret Tavafını Yapmadan Önce Eşiyle Münasebette Bulunan Kişiye Kurban Gerekmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Hac günleri Arafat'tan çıkıp cemerât arasında hanımıyla münasebette bulunan adamın kurban kesip, gelecek yıllarda yeniden hac yapması gerektiğini nakletmiştir. Eğer cemrede taşlamadan sonra münasebette bulunulursa, umre yapılması ve kurban kesilmesi gerekir, tekrar hac yapması gerekmez.⁵³⁴

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kişi hac günleri içerisinde Arafat vakfesinden sonra cemerâttan önce eşiyle münasebette bulunan kişinin haccı ifsad olacağından dolayı kurban kesip yeniden hac yapması gerekmektedir. Ancak münasebet cemerattan önce gerçekleşmiş ancak ziyaret tavafından sonra yapılmışsa yine ibadet tamamlanamadığı için hac ifsad olur ve zikredilen cezalar bunun için de geçerli olur. Ancak cemerattan sonra münasebet gerçekleşmiş ise umre yapılması ve kurban kesilmesi yeterli olur.⁵³⁵ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

25. Hac Yapmayı Kaçıran Kişi

1) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Hac yapmayı kaçırان kişinin umre yaptıktan sonra ihramdan çıkacağını, gelecek senelerde tekrar hac yapması ve kurban kesmesi gerektiğini, eğer buna imkânı yoksa hac günlerinde üç gün ve evine döndüğünde de yedi gün oruç tutması gerektiğini nakletmiştir.⁵³⁶

⁵³³ Cündî, Ziyâüddîn Ebû'l-Mevedde (Ebû's-Safâ, Ebû'z-Ziyâ) Halîl b. İshâk b. Mûsâ, *et-Tavzîh fî şerhu'l-muhtasaru'l-fer'i li- İbn Hâcib*. Necib (Fas: Merkez Necibeveyh, 2008), 2/538.

⁵³⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/309.

⁵³⁵ Lahmî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed er-Rebeî, *Tabsira*, 3/1220.

⁵³⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/331.

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre ihrama girmiş ancak Hac yapmayı kaçıran kişi umresini yapar ve ihramdan çıkar, gelecek senelerde hac yapması gerekir.⁵³⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir. Ancak kaynaklarda kurban kesmesine dair bir bilgiye rastlamadık.

2) İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kıran haccı yapan kişinin haccı kaçırmaması halinde gelecek senelerde yapacağı kaza ibadetini kıran haccı şeklinde yapması gerektiğini nakletmiştir. Bununla birlikte biri kıran yaptığı haccı ve umresi, biri de kaçırdığı kıran haccı için iki defa kurban kesmesi gerekir.⁵³⁸

Son dönem Mâlikî âlimlerine göre kıran haccı yapmaya niyet etmiş fakat kaçıran kişinin, kaçırdığı şekilde kaza etmesi gerekir. Ancak kazasını yaptığı zaman tek bir kurban kesmesi yeterli olur.⁵³⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıfların kurban kesme ile ilgili olan bölümlerinin Mâlikî mezhebi uygulamaları ile örtüşmediğini söyleyebiliriz.

26. Ziyaret Tavafı Yapmadan Önce Eşiyle Münasebette Bulunan Kişinin Kurban Kesmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre ziyaret tavafından önce eşiyle münasebette bulunan kişinin, Hedy kurbanını Mekke'de satın almak ve orada kesmek zorunda olmadığını nakletmiştir. Ancak ailesinden satın alabilecek kimse yoksa o Mekke'den satın alır ve Hill bölgesine gönderir. Daha sonra kurbanını Mekke'ye götürür ve orada keser.⁵⁴⁰

Son dönem Mâlikî âlimleri göre hedy kurbanının Mekke'den alınma ve orada kesilme zorunluluğunun olmadığı, dışarıdan satın alınıp Mekke'ye getirilebileceğini uygun görmüşlerdir. Başka yerden alınan kurbanın Hill bölgesine sevk edilip kurban

⁵³⁷ Hâcce, *Fıkhu'l-'İbâdât*, 339.

⁵³⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/336.

⁵³⁹ Mevvâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğırnatî, *et-Tâc ve'l-iklâl*, 4/320.

⁵⁴⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/337.

kesileceği zaman Mekke’de kesilebileceğini söylemişlerdir.⁵⁴¹ İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

27. Kâbe’ye Kadar Yürüyeceğini Yemin Edip Yeminini Bozan Kişi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre Kâbe’ye kadar yürüyeceğini yemin edin kişinin araca binerek yeminini bozması gerektiğini ve bunun kefareti olarak bir deve ya da inek kurban etmesi gerektiğini nakletmiştir.⁵⁴²

Mâlikîlere göre bu şekilde yemin eden kişinin kefareti kurban vermek değildir. Böyle yemin edip yeminini bozan kişi yemin kefareti ile kefarete öder. O da sırasıyla: Köle azadı veya 10 fakire yedirme ya da giydirme bunlara gücü yetmeyen kişinin ise oruç tutması gerekir. Mâlikîler yemini bozmayı kurban ile kefaretlendirmemiştir.⁵⁴³ İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

28. Av Avlayan Kişiye Verilen Ceza

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre Mekke’de avlanan kişinin hedy vermesi gerektiğini nakletmiştir. Hedy kurbanı sadece Mekke’de kesilir. Sadaka ya da oruç tutması gerekiyorsa bunu Mekke’nin dışında da yapabilir.⁵⁴⁴

Mâlikîlere göre hedy kurbanını Mekke’de kesmek evladır. İmam Muhammed’in yapmış olduğu atıf aslında Mâlikîlerin Ebu Hanife ile ittifak ettiğine dair söylemiş olduğu bir atıftır. Ancak Mâlikîler kurban kesilecek olan yere Mahal adını verirler. Mahal dedikleri yer hem Mekke’de hem de Minâ’da bulunmaktadır.⁵⁴⁵ Minâ yapılan atıfta bulunmadığından İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

29. Hedy Kurbanından Yemek

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre kişi iki türlü hedyden yiyemeyeceğini, bunlardan birinin av diğerinin fide kurbanı olduğunu, yenilmeme

⁵⁴¹ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 5/373.

⁵⁴² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/341.

⁵⁴³ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/336.

⁵⁴⁴ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/347.

⁵⁴⁵ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürer*, 4/749.

sebebi olarak da bunların ikisinin sadaka olarak tayin edilmesi olduğunu nakletmiştir.⁵⁴⁶

Mâlikîlere göre av sebebiyle ve fidye olarak kesilen kurbanlardan yenilmemesi gerekir.⁵⁴⁷ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

30. Muhrim Kişinin Devekuşu Yumurtası Bulması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre muhrim kişinin devekuşu yumurtası kırması durumunda, devekuşu deve hükmünde olduğundan dolayı kefarete olarak devenin değerinin onda birini vermesi gerektiğini nakletmiştir. Devekuşu yumurtası hür bir kadının cenini ile kıyas edilerek bu bedelin ödenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁸

Mâlikîlere göre devekuşu yumurtasının muhrim tarafından kırılması muhrim olan kişiye devekuşunun değerinin onda biri kadar vermesini gerektirir. Her ne kadar atıfta deve denmiş olsa da Mâlikîler bu konu ihtilaf etmişlerdir. Onlara göre her canlının küçüğü, büyüğü hükmünde olduğu için kıyas ettikleri hususta ittifak etmişlerdir. Ancak devekuşunun kıymetini devenin kıymetiyle eşit görmeyen bazı Mâlikî âlimleri, devekuşu yumurtasını devekuşunun kıymetinin onda biri kadar olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴⁹ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

31. Muhrim Kişinin Bir Sıkıntı Yüzünden Saçını Kesmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişinin hac ve umre esnasında bir ezâdan ötürü saçını kesmesi halinde şu kefareetlerden istediğini yapabileceğini nakletmiştir: Üç gün oruç, altı miskin için üç sa', yani her miskin için yarım sa' fidye veya bir koyun kurbanı.⁵⁵⁰ Kişi oruç, kurban ve fidye kefaretlerinden

⁵⁴⁶ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/348.

⁵⁴⁷ Keşnavî, *Eshelü'l-Medârik*, 1/505.

⁵⁴⁸ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/356.

⁵⁴⁹ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât*, 2/447.

⁵⁵⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/366.

seçtiğini Mekke’de veya diğer beldelerde yerine getirebilir.⁵⁵¹ İmam Mâlik ise bir kişi bit gibi bir rahatsızlığa mübtelâ olduysa, saçını tıraş etmeli görüşüne sahiptir. Kişi saçını kesmesinden dolayı ya üç gün oruç tutmalı ya da altı fakiri doyurmalıdır.⁵⁵²

Mâlikîlere göre zarureten dolayı kişinin ihram yasaklarından birini işlemesi halinde kefarete ödemesi gerekir. Bu kefaretler yapılan atıfta zikredilmiştir.⁵⁵³ Ancak kişilerin bu kefaretleri Mekke’de ya da başka yerde yapacağı konusunda ihtilaf vardır. Genel kanaate göre kişinin dilediği yerde kefaretini ödemesinde bir sakınca görülmemiştir.⁵⁵⁴ İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

32. Cemerâttan Önce Kişinin Saçlarını Bilmeden Kesmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre kişi bilmeden cemrede taş atmadan saçını tıraş ederse fidye ödemesi gerektiğini nakletmiştir.⁵⁵⁵

Mâlikîlere göre kişi cemerâtta taşlama yapmadan önce saçlarını keserse hedy gerekir. Ancak bu bilinçli olduğu durumlar için geçerli bir cezadır. Kişinin bilgisizliğinden dolayı ise kasıt bulunmadığından fidye ödemesi yeterli olur.⁵⁵⁶ İmam Muhammed’in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

33. Muhrim Bir Grubun Bir Avı Avlaması

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne’ye göre bir grubun hac veya umre esnasında, ihramlıyken veya ihramsızken harem bölgesinde topluca avlanması; onlardan her birine ayrı ayrı ceza gerektireceğini nakletmiştir. Eğer kendilerine kurban kesmeleri hükmedilirse her birinin ayrı ayrı kesmesi gerekir, eğer oruç hükmedilirse her birinin ayrı ayrı oruç tutması gerekir.⁵⁵⁷

⁵⁵¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/370.

⁵⁵² Şeybânî, *el-Hücce*, 2/368.

⁵⁵³ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/130.

⁵⁵⁴ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/131.

⁵⁵⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/374.

⁵⁵⁶ Nafravî, *Fevakihu'd-divânî*, 1/364.

⁵⁵⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/388.

Mâlikîlere göre harem bölgesinde ister muhrim olsun ister olmasın tüm avlanmalar için ceza verilir. Bir grup avlanırsa her birine ayrı ayrı ceza gerekir. Ancak harem bölgesinde avlanılmamışsa grubun içindeki bireylerden muhrim olanlara ayrı muhrim olmayanlara ayrı hüküm uygulanır.⁵⁵⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

34. Cemerâttan ve Saçı Kesmeden Sonra Av Avlamak veya Taşlamak

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre cemerâttan ve saçın kesilmesinden sonra ihramlı ya da ihramsız olarak avladığı avdan dolayı ceza alması gerekir.⁵⁵⁹

Mâlikîlere göre Harem bölgesinde olsun olmasın ihramlı kişinin av avlaması cezayı gerektirir. Ancak cemerâtta bulunan ve ziyaret tavafı yapan kişinin saçını kesmesinden önce avlanması ceza gerektirmez.⁵⁶⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir

35. Muhrim Olan Ya Da Olmayan Kişinin Harem'de Ağaç Kesmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre muhrim kişinin, Kur'an-ı Kerim'de zikredilmemesinden dolayı, Harem bölgesinde ağaç kesmesi cezaya hükmedilmeyeceği ancak bu yaptığının kötü bir iş olduğu nakledilmiştir.⁵⁶¹

Mâlikîlere göre Harem bölgesinde ağaç kesmek hayvan avlamayla kıyas edilmemektedir. Bu sebeple Harem'de ağaç kesen muhrim olan ya da olmayan kişinin ceza alması gerekmemektedir.⁵⁶² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

36. Küçük Çocuğun Haccı

⁵⁵⁸ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, 1/207.

⁵⁵⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/395.

⁵⁶⁰ Berâzî, *et-Tehzîb*, 1/360.

⁵⁶¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/425.

⁵⁶² Mevvâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebî'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğırnatî, *et-Tâc ve'l-iklâl*, 4/262.

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre küçük çocuğun hac yapması, ihrama girmesi, güzel koku sürmemesi ve ihramlı iken büyüklere yasak olan her şeyden uzak durmasında bir beis olmadığını, eğer ihramlı iken avlanırsa onun yerine kurban kesilmesi gerektiğini, büyüğe fide gerektiren durumların çocukta da geçerli olduğunu nakletmiştir.⁵⁶³

Mâlikîlere göre mümeyyiz çocuk velisinin ya da vasisinin izni ile hac yapabilir. İzin almış çocuk ihrama girdikten sonra büyüklerin muhatap olduğu yasaklarla muhatap olur ve ihlal ettiği durumlarda büyüklerin ceza hükümlerinin muhatabı olur ancak bu cezaları veli veya vasisi öder.⁵⁶⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

37. Hac Günlerinde Minâ Dışında Hedy Kurbanı Kesmek

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Minâ günlerinde kişinin Minâ dışında kurban kesemeyeceğini nakletmiştir.⁵⁶⁵

Mâlikîlere göre Hedy kurbanının Minâ dışında kesilmemesi gerekir. Ancak üç koşulda Mekke'de de Hedy kurbanı kesilir. Bu şartlardan birincisi, nafile hac yapan kişinin kurbanını Mekke'den almasıdır; ikincisi, muhrim kişinin ya da naibinin Arafat'ta, gecenin bir müddetini geçirmesidir; üçüncüsü ise kurbanın kurban günlerinde alınmasıdır. Bu üç koşulun bir araya gelmesi halinde Hedy kurbanı Minâ dışında Mekke'de de kesilebilir.⁵⁶⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmemektedir.

38. Cemerâtı Taşlayamayan Küçük Çocuk ve Hasta Kişi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre çocuğun ve hastanın taşlamaya gücü olmadığı durumlarda onların yerine taşlama yapılabileceğini ve yerine kurban kesilebileceğini nakletmiştir. Bu kişiler yerine taşlama yapar veya kurban

⁵⁶³ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/411.

⁵⁶⁴ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 2/468.

⁵⁶⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/415.

⁵⁶⁶ Karavî, *el-Hülâsatü'l-Fıkhıyye*, 237.

kesildiği esnada olduğu yerden tekbir getirir. Eğer Minâ günlerinde hasta iyileşirse kendisi yerine yapılan taşlamayı yeniden yapar ve kurbanını keser.⁵⁶⁷

Mâlikîlere göre taşlama yapmaya veya kurban kesmeye gücü yetmeyen çocuk ve hastanın yerine bir kişinin cemerâtta taşlama yapması ve kurbanlarını onlar için kesmesi müstehaptır.⁵⁶⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

39. Cemerâtı Gece Taşlamak

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kurban gününde fecr çıkmadan cemrede taşlama yapmanın mekruh olduğunu, yapanların ise kurbanını kesmesi gerektiğini nakletmiştir.⁵⁶⁹

Mâlikîlere göre cemerâtı fecrin doğuşundan sonra taşlamak gerekir. Eğer cemerât fecrden önce taşlanmışsa iade edilmesi ve kurban kesilmesi gerekir.⁵⁷⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

40. Mekke Ahalisinden Olan Kişinin Mekke'ye İhramsız Girmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Mekke ahalisinden bir adamın Mekke'ye ihramsız girmesinde bir beis olmadığını nakletmiştir.⁵⁷¹

Mâlikîlere göre Mekke'ye girmenin şartı ihrama girmektir. Ancak Mekke'de yaşayan kişiler için bu şart söz konusu değildir. Nitekim Mâlikîlere göre Mekke ahalisi ihrama girmek istiyorlarsa bulundukları mevkide ihrama girebilirler. Bu yüzden onlara muhrim olmadan Mekke'ye girmeleri halinde herhangi bir ceza uygulanmamaktadır.⁵⁷² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

⁵⁶⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/418–419.

⁵⁶⁸ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed Nemerî, *el-Kafî fî fıkhi ehl-i Medîne*. Ahîd (Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadis, 1980), 1/410.

⁵⁶⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/421.

⁵⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/162.

⁵⁷¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/424.

⁵⁷² Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 3/35.

41. Terviye Günü Minâ'da Namaz Cuma Günü Minâ ve Arafat'ta Namaz, Minâ'da Namaz

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye bu konuyla ilgili üç görüşüne atıfta bulunmuştur:

1) Eğer Cuma günü, Arafat'ta, kurban günlerinde veya diğer teşrik günlerine tevafuk ederse o günlerden birinde Cuma kılınmaz.⁵⁷³

Mâlikîlere göre teşrik günlerinde, Minâ ve Arafat'ta Cuma gününe rastlanırsa bu günlerde Cuma namazının kılınması vacip değildir.⁵⁷⁴ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

2) Akşam ve yatsı namazlarını Arafat'ta veya kurban günlerinde Müzdelife'de kılan kişi, kamet getirip akşam namazını kılar, sonra yatsıyı kılar ve aralarında başka bir namaz kılmaz.⁵⁷⁵

Mâlikîlere göre Müzdelife'de akşam namazına yetişen kişiler akşam ve yatsı namazlarını cem' ederek kılmaları gerekmektedir. Bununla birlikte akşam ve yatsı namazları için ayrı ayrı ezan okunur ve kamet getirilir.⁵⁷⁶ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

3) Hac ibadetini yerine getirenin Mekke ehlinden veya âfâkî olması halinde, Arafat'ta ve Minâ'da, namazı iki rekât kılarak, Mekke'ye dönünceye kadar kısaltması gerekir. Bu ibadeti yerine getiren kişi Minâ'da mukim olarak yaşıyorsa hem Minâ'da hem de Arafat'ta namazını tam kılması gerekir.⁵⁷⁷

Mâlikîlere göre Minâ ehlinden olan kişilerin namazları kısaltmamaları gerekir. Bununla beraber âfâkî olanlar ya da Minâ dışında ikamet eden kişiler Mekke'ye

⁵⁷³ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/430.

⁵⁷⁴ İbn Rüşt, *Bidâye*, 2/113.

⁵⁷⁵ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/434.

⁵⁷⁶ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 1/233.

⁵⁷⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/466.

dönünceye kadar namazlarını kısaltabilirler.⁵⁷⁸ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

42. Kıran Ve İfrâd Haccı İçin Hedy Kurbanı

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre kişi arife gününde kurban olarak bilinen bir şeye sahip değilse, saç kesme dâhil tüm menâsiki yerine getirmesi gerektiğini nakletmiştir. Teşrik günleri bitmeden kurbanını kesemez ve Mekke'ye geri döner. Eğer bu kişi Mekke'ye dönünce Harem'den Hill bölgesine çıkıp bir kurban satın alırsa onu harem bölgesine girene kadar Hill'den göndermesi ve Kıran haccı için haremde kurbanı kesmesi gerekir.⁵⁷⁹

Mâlikîlere göre kıran haccı yapan kişinin yanında kurban bulunmaması halinde kurbanını Mekke'ye döndükten sonraya te'hîr etmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Mekke'ye dönen kişinin satın aldığı kurbanı Hill'den gönderip kesmesi gerekir.⁵⁸⁰ İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

43. Mekke'den Dönen Kişinin Zülhuleyfe'deki Muarras Denen Mevkiden Geçmesi

İmam Muhammed, eserinde ehl-i Medîne'ye göre Muarras denen mevkîe ulaşan kimsenin namaz kılana kadar bölgenin dışına çıkılmaması gerektiğini, namaz vakti dışında ulaşan kişinin ise vakit girene kadar orda durması ve namazı gerektiği gibi kılması gerektiğini nakletmiştir.⁵⁸¹

Mâlikîlere göre Muarras denen mevkîe uğrayan kişinin vakit girmiş olsun olmasın namaz vaktini bekleyip bu bölgede namaz kılması gerekir. Ancak namaz kıldıktan sonra bu vadiden çıkılması gerekmektedir.⁵⁸² İmam Muhammed'in yapmış olduğu bu atıf ile Mâlikî uygulamaları örtüşmektedir.

⁵⁷⁸ Şinkitî, *Levâmi'ud-dürrer*, 4/534.

⁵⁷⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/470.

⁵⁸⁰ Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 3/183.

⁵⁸¹ Şeybânî, *el-Hücce*, 2/475.

⁵⁸² İbn Ferhûn, *İrşâdü's-sâlik*, 2/172.

SONUÇ

Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'nin *el-Hücce* adlı eserinin ibadetler bölümünde yer alan, ehl-i Medîne'ye ve İmam Mâlik'e yapılan atıfların araştırıldığı çalışmamız neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla İmam Muhammed, ehl-i Medîne'ye ve İmam Mâlik'e 222 görüş atfetmiştir. Mâlikî mezhebinin teşekkül döneminden itibaren ortaya çıkan mezhep içi ihtilaflar, ehl-i Medîne'nin ve İmam Mâlik'in görüşleri etrafında şekillenerek günümüzdeki haline kavuşmuştur. Bu sebeple İmam Mâlik'e yapılan atıflar, İmam Mâlik'in eserlerine bakılarak değerlendirilmiştir. Mezhebin teşekkül döneminden günümüze nasıl bir değişikliğe uğradığını tespit etmek amacıyla mezhebin ilk dönem eserleri ile birlikte, şerh ve haşiye eserleri, ayrıca mezhep âlimlerinin yazdığı reddiye türü eserler de incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. İmam Muhammed'in biyografisinin ve eserlerinin incelendiği birinci bölümde müellifin pek çok âlimden ders aldığı ve İmam Mâlik ile de müzakereli dersler yaptığı, ondan aldığı rivayetleri *el-Hücce* isimli eserini oluştururken kendi görüşlerini destekleyici bir şekilde yansıttığı tespit edilmiştir. Eserlerini Ebu Hanife'den öğrendiği metotla telif ettiği, bu metotla eserlerinde konuları derli toplu halde verdiği görülmüştür. Müellifin yapmış olduğu ilmi seyahatler, kadılık görevi ve küçük yaşta oluşturduğu ders halkaları entelektüel bilgi seviyesini artırmış; akranlarının hayranlığını, devlet ricâlinin kendisine olan desteğinin sürmesini sağlamıştır.

2. Mukayeseli fıkıh külliyyatının önemli eserlerinden olan *el-Hücce* hem Hanefî mezhebinin görüşlerine hem de Mâlikî mezhebine yönelik eleştiri ve açıklamalara yer vermektedir.

3. Müellif, yapmış olduğu eleştiri ve açıklamaları hadis rivayetleri ile güçlendirmiştir. Hem atıf yaptığı kişilerin görüşleriyle ilgili hem de kendi görüşlerini destekleyici hadis rivayetleri zikretmiştir.

4. İmam Muhammed'in ehl-i Medîne'ye yapmış olduğu atıfları değerlendirirken, müellifin Mâlikî mezhebi ile örtüşen atıflarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

5. İmam Muhammed Mâlikî mezhebine atıfta bulunurken ehl-i Medîne'nin görüşü ile İmam Mâlik'in görüşlerini ayrı ayrı değerlendirmiş, İmam Mâlik'in görüşlerini ifade ederken onun ismini zikretmiştir. Ayrıca ehl-i Medîne'ye muhalif bir görüş aktaracak ise *kâle fakîhukum*, *kâle sahibuhum* gibi ifadeler ile aktarmıştır. Buna mukabil ehl-i Medîne'nin görüşlerini *kâle ehlü'l-Medîne*, *kâle ba'duhum*, *'inde ehli'l-Medîne* gibi genelleyici ifadeler ile aktarmıştır.

6. İmam Muhammed'in yapmış olduğu atıflarda aktardığı gerekçelerin tamamı mezhepteki ana gerekçeler ile örtüşmemektedir. İncelediğimiz kaynaklardaki hükümlerin delilleri atıflarda belirtilen dışında başka nedenlere bağlanabilmektedir. İmam Muhammed'in, eserinde ehl-i Medîne'ye atfettiği hükümlerin gerekçelerini kısmen vermediği ya da ehl-i Medîne'nin bazı görüşleri kısmen Hanefî mezhebi ile aynı gerekçelere sahip olduğundan çok fazla irdelemediği ortaya çıkmaktadır.

7. İmam Muhammed, eserindeki ehl-i Medîne'ye atfedilen ihtilaflı görüşlerin bir kısmında, İmam Mâlik'in dâhil olduğu bir grupta, bir başka grubun birbirinin zıddı olan görüşlerini aktarmıştır. Bu da ehl-i Medîne'nin tek bir görüşle ifade edilemeyeceğini, Medîne fukahâsının kendi aralarında ihtilaf ettiği hususların da olduğunu göstermektedir.

8. İmam Muhammed, ehl-i Medîne'ye atıfta bulunurken İmam Mâlik ile görüşlerin farklılaştığını tespit etmekle birlikte araştırmada mezhebin temel dayanağının ehl-i Medîne'nin uygulamasının olması, İmam Mâlik'in görüşlerinden farklı görüşlerin olduğu meseleye kapalılık getirmiştir. Araştırma yaparken İmam Mâlik'in görüşleri nadiren kullanıldığı için genellikle ehl-i Medîne'nin görüşünü değerlendirerek, mezhep içindeki uygulama farklılıklarını bunun üzerinden tespit etmeye çalıştık. İmam Mâlik'in görüşlerini de ayrıca değerlendirerek, mezhebin teşekkül dönemindeki görüşler ile de ortaya çıkan ihtilafların sebeplerini ortaya koymaya çalıştık. Araştırmamızın en zor kısmının mezhep uygulamaları ile mezhep imamın farklı görüşleri beyan etmeleri olduğu söylenebilir.

9. İmam Muhammed'in *el-Hücce* adlı eserinin ibadetler bölümünde Mâlikî mezhebine yönelik yaptığı tespit edebildiğimiz kadarıyla toplam 222 atfın, 194 tanesinin ehl-i Medîne'ye yapılan atıflar olduğu; 31 tanesinin İmam Mâlik'ten alınan rivayetler olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Ehl-i Medîne'ye yapılan 194 atfın 177 tanesinin mezhebin uygulaması ile örtüştüğü; 33 tanesinin örtüşmediği; 7 tanesinin ise tespit edilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İmam Mâlik'ten alınan 31 rivayetin 20 tanesinde İmam Mâlik, ehl-i Medîne'den farklı düşünmüştür. Mezhebin son dönem uygulamaları ile İmam Mâlik'ten alınan rivayetlerin 20 tanesinin örtüştüğü, 11 tanesinin ise örtüşmediği ortaya çıkmıştır.

10. İmam Muhammed'in *el-Hücce*'de yapmış olduğu atıfların değerlendirilmesi neticesinde İmam Mâlik ile ehl-i Medîne 3 konuda uygulama birliği içerisindeyken 20 konuda ise farklı hüküm ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla ehl-i Medîne ile İmam Mâlik'in görüşleri birebir aynı olmadığı görülmektedir.

11. Yaptığımız çalışmada ortaya çıkan oranları aşağıdaki tablo ile şu şekilde gösterebiliriz:

BÖLÜM ADI	TOPLAM NİSPET	ÖRTÜŞEN	ORAN*	ÖRTÜŞMEYEN	ORAN*	TESPİT EDİLEMİYEN	ORAN*
TEMİZLİK	18	15	83,3333	1	5,5555556	2	11,1111
NAMAZ	75	56	74,6667	15	20	4	5,33333
ORUÇ	17	15	88,2353	2	11,764706	0	0
ZEKAT	30	28	93,3333	2	6,6666667	0	0
HAC	54	43	79,6296	10	18,518519	1	1,85185
TOPLAM	194	157	80,9278	30	15,463918	7	3,60825

Tablo_1:Ehl-i Medîne'ye yapılan atıfların oranları.

BÖLÜM ADI	TOPLAM NİSPET	ÖRTÜŞEN	ORAN*	ÖRTÜŞMEYEN	ORAN*
TEMİZLİK	8	7	87,5	1	12,5
NAMAZ	14	10	71,4286	4	28,571429
ORUÇ	2	1	50	1	50
ZEKAT	1	1	100	0	0
HAC	6	1	16,6667	5	83,333333
TOPLAM	31	20	64,5161	11	35,483871

Tablo_2: İmam Mâlik'e yapılan atıfların oranları.

12. Yukarıda iki farklı tablo ile karşılaşmaktayız. Tablo_1, İmam Muhammed'in ehl-i Medîne'ye yaptığı atıfların, günümüz Mâlikî mezhebi uygulamaları ile ne kadar örtüştüğünü gösteren bir tablodur. Verilen oranlarda İmam Muhammed'in hata, isabet oranı verilmemiştir. Bunun aksine Mâlikî mezhebinin, teşekkül döneminden günümüze kadar oluşan değişiklik oranını göstermektedir.

13. Tablo_2, ise İmam Muhammed'in naklettiği İmam Mâlik'in rivayetlerinin Mâlikî mezhebi uygulamaları ile ne kadar örtüştüğünü gösteren bir tablodur. Buradaki oranlar ise mezhebin İmam Mâlik'in görüşleri ile ehl-i Medîne'nin delillerinin tearuz ettiği durumda hangi görüş etrafında uygulama geliştirdiklerini göstermektedir.

14. Böylece İmam Mâlik ile ehl-i Medîne'nin Mâlikî mezhebinin gelişim döneminde ulaştıkları hükümlerin sebeplerini ve gerekçelerini ortaya koymuştur. Ancak bu oranlar mezhebin bütün kanaatini yansıtmamaktadır. Çünkü bu oranlar ancak bizim İmam Muhammed'in yönelttiği atıfları değerlendirdiğimiz kadarı için geçerlidir.

15. Bu çalışma ile bir kez daha bir mezhebin teşekkül dönemi, gelişim ile günümüz dönemi arasındaki farklılaşma gözler önüne serilmiştir. İmam Muhammed'in Mâlikî mezhebine yaptığı atıfların örtüşmemesinin nedenleri arasında şunları sıralayabiliriz:

- Müellifin, eserinde atıfta bulunduğu bilgiler, zaman içerisinde mezhep âlimlerinin yeni edindikleri bilgi ya da rivayet sebebiyle hüküm değişikliğine uğramış olabilir.

- Müellifin görüşlerine atıfta bulunduğu kişiler, ders aldığı hocaları ders sırasında farklı bir kanaate sahip iken sonradan fikirlerinden rücu etmiş olabilirler.

-Müellif, ehl-i Medîne'den sayılan tüm âlimler ile bir araya gelmemiş olabilir.

-Müellif, yazmış olduğu eser ve yönelttiği tenkidler ile mezhebin son dönem âlimlerini farklı bir yönde kanaat oluşturma için etkilemiş olabilir.

Yapılan bu çalışma ile mukayeseli fıkıh literatürünün bir bölümüne küçük katkı sağlamak amaçlanmıştır. Eserin diğer bölümlerinin çalışılması halinde mukayeseli fıkha önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

Muhakkak ki en doğrusunu bilen, Allah'tır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ahmet. *Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve İtikadî Görüşleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmihali*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Ali Cumâ, Muhammed. *Şeybânî*. Kâhire: Mevsûatü a'lâmi'l-fikri'l-İslâmî, 1425/2004.
- Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmî, 1996.
- Berâziî, Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım b. Süleymân el-Ezdî el-Kayrevânî. *et-Tehzîb fi 'htisâri'l-Müdevvene*. thk. Dr. Muhammed b. Muhammed b. Sâlim b. Şeyh el-Emîn,. 4 Cilt. Dubai: Daru'l-Buhûs li'd-dirâseti'l-İslâmî ve ihyâu't-türâs, 2002.
- Cündî, Ziyâüddîn Ebû'l-Mevedde (Ebû's-Safâ, Ebû'z-Ziyâ) Halîl b. İshâk b. Mûsâ. *et-Tavzîh fi şerhu'l-muhtasaru'l-fer'î li- İbn Hâcib*. thk. Dr. Ahmet b. Abdülkerim Necib. 8 Cilt. Fas: Merkez Necibeveyh, 2008.
- Cüzzâmi, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nezzâr. *Akdu'l-Cevâhirü's-semîne fi mezhebi âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîd b. Muhammed Luhmar. 3 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- Çeker, Huzeyfe. *Mütûn-i Erbaa'da Muhammed B. El-Hasen Eş-Şeybânî'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbâdât Bölümü)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Çiçek, Yakup. *"Fecr"*. 12 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2012.
- Demîri, Tâceddin Behrâm b. Abdullah b. Abdulazîz. *Tahbîrul-Muhtasar*. thk. Dr. Ahmet b. Abdülkerim Necip – Hafız İbn Abdurrahmân Hayr. 5 Cilt. Fas: Merkez Necibeveyh, 2013.
- Desukî, Muhammed b. Ahmed. *Haşiyetu'd-desukî 'âle's-şerhu'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010.
- Duran, Ahmet. "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hayatı ve Hanefî Fıkhnın Tedvinindeki Yeri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* sy. 9 (2007), 171–198.

- Ebû'l-Hasen, Ali b. Ahmed b. Mükerrerem es-Sa'îdî el-'Adevî. *Hâşiyetu'l-a'devî 'âlâ şerhu kifâyetu't-tâlibu'r-Rabbanî*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed Bekâî'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Eroğlu, Muhammed. "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin (d.132/749, öl. 189/805) Nesebi, Hayatı ve İlmi:" 20/2 (1969), 31–34.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi/issue/62110/941806>
- Ezherî, Sâlih b. Abdissemî' el-Âbî. *es-Semeru'd-dânî şerhu risâletü ibn Ebî Zeyd El-Kayrevânî*. Beyrut: Mektebetü's-Sekâfiyye, 2010.
- Hâcce, Kevkeb 'Ubeyd. *Fıkhu'l-'ibâdât 'âle'l-mezhebi'l-Mâlikî*. Dimeşk, Suriye: Matba'atü'l-İnşâ', 1986.
- Halûtî, Ebû Abbâs Ahmed b. Muhammed. *Bulğatü's-sâlik li-akrabu'l mesâlik: eş-Şerhu's-sağir eş-şeyhu'd-derdir li-kitâbihi'l-müsemma akrabu'l-mesâlik li-mezhebi'l-İmâm Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Hamidullah, Muhammed. "İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybani". *İslam Medeniyeti* 20/2 (1969), 5–10.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi/issue/62110/941792>
- Harûşî, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Haruşî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010.
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkâr*. Thk. Sâlim Muhammed 'Atâ – Muhammed Ali Mu'avvâz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmî, 2000.
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kaîfî fî fıkhi ehl-i Medîne*. Thk. Muhammed Muhammed Ahîd. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadis, 1980.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *el-Kavânînü'l-fikhiyye*. Şamile, 2010.
- İbn Ebû Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî (ö. 386/996). *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât 'âlâ mâ fi'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve aşhâbih*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv. 15. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 1999.

- İbn Ferhûn, Ebû'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *İrşâdü's-sâlik ilâ ef'âli'l-menâsik*. thk. Dr. Muhammed b. Hadi Ebu'l-Ecfan. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikan, 2002.
- İbn Kutluboğâ, Zeynüddîn Kâsım. *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Hayr Yûsuf. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. 1-9. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Kassâr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî. *'Uyunü'l-edille fi mesâili'l-hilâf beyne fukahâ-i'l-emsâr*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-melik fahdü'l-vatanî, 2006.
- İbnü'l-Cellâb, Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî (ö. 378/988). *et-Tefrî' ve şerhu'l-müdevvene*. thk. Seyyid Kesrevi Hasen. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 2007.
- İbnü'l-Kasım, Abdurrahman b. Kâsım b. Halid b. Cünade el-'Attâkî el-Mısırî Ebû Abdillâh. *Mecâlis İbnü'l-Kâsım elletî seele 'anha Mâlik rahimehullah: Mecâlis*. thk. Mustafâ Bâhû. Feyyum, Mısır: Daru'l-Felâh li'l-bahs'il-İlmî ve tahkik'ut-türâsi'İslâmî., 1981.
- İlîş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed – Malikî, Ebû Abdillâh. *Minehu'l-celîl şerhu Muhtasari Halîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.
- İlîş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed – Malikî, Ebu Abdillâh. *Fethu'l-'alî fî'l-Fetvâ 'âlâ mezhebi'l-İmâm Mâlik*. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- İmam Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Amir el-Ashâbi'l-Medenî. *Muvatta' el-İmam Mâlik*. thk. Ebî Mus'ab ez-Zührî el-Medenî ez-Zührî et al. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1991.
- İmam Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû âmir el-Ashâbi'l-Medenî. *Muvatta' Mâlik bi'rivâyeti Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî: Şeybânî Rivayeti*. thk. Abdül-Vehhâb Abdül-Lâtîf. 2. Baskı. Lübnan: Mektebetü'l-İlmî, 1983.
- İmam Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû âmir el-Ashâbi'l-Medenî. *el-Muvatta': Rivayet'ü Yahya*. thk. Muhammad Fu'âd Abdülbâkî. Beyrut, Lübnan: Daru İhya'it türâsi'l arabî, 1985.

- Kâdı Abdulvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*. Thk. el-Habîb İbn Tahir. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- Kallek, Cengiz. *Müd.* 31 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2006.
- Karavî, Muhammedü'l-Arabî. *el-Hülâsatü'l-fıkhiyye 'âlâ mezhebi's-sâdetü'l-mâlikiyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullâh el-Kostantînî. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Thk. M. Şerafeddin Yaltkaya – Rıfat Bilge. 1-4. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Kayravânî, Ebû Muhammed Abdullah b. (Ebî Zeyd) Abdurrahman en-Nefzî el-. *er-Risale*. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2010.
- Keşnavî, Ebu Bekir b. Hasan b. Abdillâh. *Eshelü'l-Medârik şerhu irşâdüs-sâlik fî mezhebi İmâmü'l-eimmetü Mâlik*. 3 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2014.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Bülûğu'l-emânî fî sîreti'l-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*. Thk. nşr. Râtib Hâkimî. Hims: Matbaatü Endülüs, 1969.
- Kuraşî, Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 1-4. Cîze: Hicr, 1993.
- Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd. *el-Beyân ve't-tahsîl ve's-şerhu ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li-mesâili'l-müstahrece*. Thk. Muhammed Hacı. 20 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- Lahmî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed er-Rebeî. *et-Tefsira*. Thk. Ahmed Abdulkerim Necib. 14. Cilt. Katar: Vizâratü'l-âfâk ve-Şuûnü'l-İslâmî, 2011.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Thk. Ahmed ez-Za'bî. Beyrut: Daru'l-Erkâm, 1998.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *en-Nâfiu'l-kebîr li men yutâliu'l-câmia's-sağîr*. Karaştî: İdâratü'l-Kur'an ve'l-ulumi'l-İslâmî, 1990.
- Mayyâra, Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî. *ed-Dürri's-semîn ve'l-müverredü'l-me'in: Şerhu'l-mürşidü'l-me'in 'ala'd-darurî min 'ulumu'd-dîn*. Thk. Abdullah Minşevi. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008.

- Mâzeri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Malikî. *Şerhu't-Telkîn*. Thk. Selâmi, Şeyh Muhammed el-Muhtar. 5 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2008.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğırnati. *et-Tâc ve'l-iklâl li-Muhtasari Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Nafravî, Ahmed b. Ganîm b. Sâlim İbn Mihnâ Şihâbü'd-Din. *el-Fevâkihu'd-divânî 'âlâ risâletü İbn Ebi Zeyd el-Kayrevanî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1995.
- Özel, Ahmet. *Haneî Fıkıh Âlimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Ru'aynî, Hattâb, Şemsü'd-dîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân et-Trablusî el-Mağribî. *Mevâhibu'l-celîl fî şerhi Muhtasari Halîl*. 6 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Fıkr, 1992.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvene*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmî, 1994.
- Sa'lebî, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî el-Malikî. *el-Mu'avvene 'âlâ mezhebi âlimi'l-Medîne: li-İmâm Mâlik b. Enes*. Thk. Abdulhak Hâmiş. Mekke: nşr.vel-Mektebetü't-ticârî, Mustafa Ahmed el-Baz, -.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Malikî. *Bulğatü's-sâlik li-akrabu'l mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik: eş-Şerhu's-sağir eş-Şeyhu'd-derdir li-kitâbihi'l-müsemma akrabu'l-mesâlik li-mezhebi'l-İmâm Mâlik*. 2 Cilt. Halep: Mektebetü Mustafa el-Bâbi, 1952.
- Selkî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh b. Yûnus et-Temîmî es-. *el-Câmi' li-mesâili'l-Müdevvene*. Thk. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2013.
- Sinbûvî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir b. Abdulaziz. *Dav'u's-şumû' şerhu'-mecmû' fî'l-fikhu'l-Malikî*. Thk. Muhammed b. Muhammed el-Masûmî. 4 Cilt. Moritanya, Nuakşot: Dâru Yusuf b. Taşfîn, Mektebetu'l-İmam Malik, 1426/2005.
- Şahin, Samî. *İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hanefî Mezhebindeki Rolü ve Eserlerinin Neşrine Olan İhtiyaç*. 8 Cilt. Ankara: Dini Araştırmalar, 2006.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad. *el-Hücce 'âlâ ehli'l-Medîne*. Thk. Mehdi Hasan Geylanî. 4 Cilt. Beyrut: Alemlü'l-Kütüb, 1982.

- Şeyh Bâý bi'l-âlem, Ebû Abdillâh Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed b. el-Muhtâr b. Ahmed el-'Âlem el-Kablevî el-Cezâirî el-Mâlikî. *el-Cevâhirü'l-kenziyyetü li-nazmi mâ cemi'a fi'l-'azzî*. Beyrut: Matba'atü Dâru Humâ, 2002.
- Şinkitî, Muhammed b. Muhammed Slim el-Meclisî eş-. *Levâmi'ud-dürer fî heteki estâru'l-muhtasar (Şerhu Muhtasari Halîl li-şeyh Halîl b. İshâk el-Cündî el-Mâlikî)*. Thk. el-Yedâlî İbn Hâc Ahmed – Ahmed b. en-Ninî (None). 15 Cilt. Moritanya, Nuakşot: Daru'r-Rıdvân, 2015.
- Taşköprüzâde, Ebû'l-Hayr Ahmed b. Mustafâ. *Miftâhu's-seâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtî'l-ulûm*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-ulûm.
- Tenûhî, Kâsım b. İsâ b. Nâcî el-Kayravânî. *Şerhu İbn Nâcî et-Tenûhî 'alâ metni'r-risâleti li'bni Ebî Zeyd el-Kayravânî*. Thk. Ahmed Ferid Mezidî. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmî, 2007.
- Yaman, Ahmet. *"es-Siyerü'l-kebîr"*. 37 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2009.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *"el-Câmiu'l-Kebîr"*. 7 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1993.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *"el-Câmiu's-Sağîr"*. 7 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1993.
- Yiğit, İsmail. *"Tertîb"*. 40 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2011.
- Zerrûk, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî el-Fâsî. *Şerhu Zerrûk 'alâ metni'r-risâle li'bn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmî, 2006.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm kâmus terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. 1-8. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1989.
- Zürkânî, Abdulbâki b. Yûsuf b. Ahmed. *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muhtasari Halil ve haşiyetu'l-beyânî*. 8 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmî, 2002.